De Tabakscultuur

IN

DELI.

DE TABAKSCULTUUR IN DELI.

De Tabakscultuur

IN

DELI.

Met platen en plattegronden.

AMSTERDAM. — J. H. DE BUSSY. — 1889.

VOORREDE.

Toen men mij verzocht een handboek voor de tabakscultuur in Deli samen te stellen, aarzelde ik die taak op mij te nemen, daar ik wist welke eigenaardige moeielijkheden er aan verbonden zijn.

Evenwel liet ik mij overhalen om te beproeven de ervaring, door mij op dit gebied opgedaan, in een bruikbaar werk neer te leggen.

Ziehier de vrucht van mijn arbeid.

Of ik geslaagd ben, durf ik niet beslissen; de tijd zal het leeren.

Dat het boek feilen heeft, ik zal de laatste zijn het te ontkennen. Doch om het billijk te beoordeelen, blijve de lezer steeds indachtig, dat het geschreven is met het oog op de praktijk. Voldoet het in dit opzicht, dan acht ik mijne moeite, om de tabakscultuur ten dienste te zijn, volkomen beloond.

Bij de beschrijvingen en de opgaven, in het werk voorkomende, werden de goed ingerichte, groote onder-

nemingen in Deli als maatstaf genomen; wel zal men, vooral wat de opgaven van maten en prijzen betreft, vele afwijkingen aantreffen, maar 't zou onmogelijk geweest zijn van al deze melding te maken.

Tot mijn spijt zijn eenige fouten bij het afdrukken blijven staan. In de Errata vindt men er eenige opgegeven, doch op een tweetal wil ik ook hier de aandacht vestigen. De eene komt voor op pag. 99 *waar gesproken wordt over het ontslaan van een tandil; mijne bedoeling was dat de assistent zulks alleen doet met voorkennis van den administrateur. De tweede vindt men op bladz.* 91 *waar gesproken wordt van* 56 *voet, terwijl* 5.6 *voet bedoeld werd. Ook leze men aldaar: dan* 2 *tot* 2½ *voet daarenboven weder eene en vervolgens met afstanden van* 4 *à* 5 *voet.*

Ten slotte wil ik nog melden, dat dit werk reeds ter perse was, toen het artikel „De positie van Deli" in „De Indische Mercuur", van 3 *Aug.* 1889, *verscheen. Dat er punten van overeenkomst zijn tusschen dit opstel en mijn boek, moge den lezer als bewijs gelden, dat vele mijner inzichten door anderen worden gedeeld.*

De Schrijver.

INHOUD.

HOOFDSTUK V.

HOOFDSTUK VI.

HOOFDSTUK VII.

HOOFDSTUK VIII.

HOOFDSTUK IX.

HOOFDSTUK X.

HOOFDSTUK XI.

PLATEN.

Het maken van een plantweg.

Plantweg met brug en uitgedragen stijlen.

Droogschuur in aanbouw.

Plantweg met de tabak onder de plankjes.

De gestapelde tabak in de fermenteerschuur.

De fermenteerschuur (uitwendig).

Koeliewoningen (nieuw model.)

Het ploegen met karbouwen.

TEEKENINGEN:

Plattegrond: Fermenteerschuur.

id. Koeliewoningen.

id. en Opstand: Droogschuur.

ERRATA EN TOELICHTINGEN.

Bladz.	36	regel	5	v.	b.	staat:	*veehouders*, lees: *veehoeders*,
»	57	»	14	»	»	»	*enz., voor.* lees: *enz.*
»	91	»	6	»	o.	»	*en zoo vervolgens* lees: *en vervolgens met afstanden van* 4 à 5 *voet.*
»	91	»	8	»	»	»	56 *voet* lees: 5.6 *voet*
»	92	»	12	»	»	»	*petina*, lees: *betina*,
»	96	»	3	»	b.	»	*muskietenmatten*, lees: *muskietennetten*,
»	99	»	15	»	»	»	*en hij moet er nog al eens een ontslaan* enz. lees: *en hij moet er, in overleg met den administrateur, nog al eens een ontslaan* enz.
»	101	»	9	»	o.	leze men aldus:	Gewoonlijk ontvangt hij een tjankol met steel tot het omwerken van den grond, twee wiggen, een parang, enz.
»	115	»	1	»	»	staat:	*per* 24 *uren* lees: *per etmaal.*
»	18	»	7	»	b	»	doewit, d. i.: doewit ajam, haantjesduit.
»	68	»	16	»	»	»	„rintissen" gewoonlijk aldus uitgesproken; volgens Dr. PIJNAPPEL „rĕntas" gespeld.
»	95	»	1	»	o	»	8' *hoog*. Namelijk: niet tot den nok, maar tot den zolderbalk.

HET MAKEN VAN

EEN PLANTWEG.

HOOFDSTUK I.

ALGEMEENE VEREISCHTEN VOOR EEN TABAKSPLANTER. — UITRUSTING. REIS. — AANKOMST.

Vereischten voor den tabaksplanter

Evenals Napoleon zich niet ontzag, om na te gaan of al de knoopen van de slobkousen zijner soldaten behoorlijk aanwezig waren, evenzoo moet een tabaksplanter zich steeds van alles op de hoogte stellen; niets moet hem te gering toeschijnen, ja men zou bijna kunnen zeggen, goed planten hangt van allerlei kleinigheden af.

Om een goed tabaksplanter te worden, zijn geene bepaalde kundigheden in zekere richting noodig, doch kan men met eene goede moderne opvoeding volkomen volstaan. Een flink lichaamgestel, een vaste wil en een gezond oordeel zijn echter hoofdvereischten. Wanneer men met eene goede dosis dier eigenschappen naar Deli komt en alle mogelijke verwaandheid op zijde zet, dan heeft men alle kans om in Deli iets te worden.

Een leeftijd van 22 tot 25 jaren zal daarvoor in den regel de meest geschikte zijn.

Voor den aspirant-planter is het goed praktische meetkunde, landmeten en rechtlijnig teekenen elementair te beoefenen. Na het beëindigen der studiën aan H. B. school of een anderen cursus kan hij in Nederland voor die studie een winter practisch besteden, indien hij ten minste door den aard zijner betrekking reeds niet daartoe in staat is; deze kennis is later voor hem bepaald noodzakelijk.

Het is eene aanbeveling eene goede positie bekleed te hebben. Nooit mag men er toe overgaan jongelieden, pas van H. B. school of Gymnasium ontslagen, naar Indië te zenden. De betrekking, die zij daar ginds zullen bekleeden, is te gewichtig en te veel een zaak van vertrouwen, om haar aan lieden zonder ondervinding of oordeel over te laten.

De wijze van cultuur is in den laatsten tijd op Deli zeer vooruitgegaan, zoodat jongelieden, die in Europa reeds op inrichtingen van landbouw, als de Rijkslandbouwschool te Wageningen, of een der Duitsche oeconomische inrichtingen, praktische kennis hebben opgedaan, en vooral als zij een diploma hebben verworven, boven anderen de voorkeur genieten.

Ook het bezit van andere diploma's strekt tot aanbeveling, als een bewijs, dat men reeds een of ander doel heeft bereikt.

Dit is ook het geval met personen, die eene praktische betrekking, in verband met landelijke onderne-

mingen, hebben bekleed, kennis van fabrieks- en stoom wezen bezitten, of wel op eene fabriek.of op groote kantoren een goede loopbaan achter den rug hebben.

Flink ontwikkelde officieren, die den cursus der K. M. Akademie, der artillerie te Delft, of andere cursussen hebben doorloopen, praktisch ervaren ingenieurs en ambtenaren der burgerlijke werken, zijn in den regel personen, die bijzonder geschikt zijn Deli-planter te worden.

Maar wij herhalen: gezond gestel, energie en werkkracht blijven altijd onmisbaar.

Het gehalte der Europeanen in Deli staat over het algemeen hoog; men vindt onder hen lieden van hooge ontwikkeling en groote kennis, die reeds gewichtige betrekkingen in de Europeesche maatschappij bekleedden, doch door de slechte bezoldiging gedwongen waren naar iets meer winstgevend in Indië uit te zien. Zeker is het zeer wenschelijk dat de jongelieden, die naar Indië gaan, reeds een zelfstandige betrekking vóór dien tijd hebben bekleed, daar zij dikwijls terstond in menig opzicht zelfstandig moeten optreden, en vooral tegenover hunne minderen een prestige moeten ophouden, dat spoedig verloren, maar zeer moeielijk herwonnen wordt. Het is dan ook voor den aspirant van het hoogste belang met bewijzen van zijne kunde, zijn karakter en zijne afgelegde carrière voor den dag te kunnen komen.

Eene mislukte carrière is daarentegen uit den aard der zaak geen recommandatie.

Vooral de grondslag moet goed zijn en den toets eener gezonde, degelijke opvoeding kunnen doorstaan.

Uitrusting. Voor de uitrusting van jonge lieden voor Deli moet men niet te veel geld besteden.

Goede flanellen zonder mouwen en een ruimen voorraad sterke sokken kan een planter in geen geval missen; van overhemden (witte, met manchetten en boorden) heeft hij aan een half dozijn genoeg.

Witte pakken, nl. pantalons en gesloten badjoes worden in Deli, Penang en Singapore veel beter en goedkooper gemaakt dan hier, zooals ook met zomerhoeden en witte schoenen het geval is.

Een gekleed pak en rok met toebehooren komt in Deli bij officieele gelegenheden zeer goed te pas en kan men lang gebruiken.

Het kan verder geen kwaad om uit Europa mede te nemen, tafelgereedschap als 6 lepels, 6 vorken, 6 messen, 12 kleine lepels, een soeplepel, 12 goedkoope servetten, 6 tafellakens, 12 vingerdoeken, 12 handdoeken, 6 beddelakens, 12 sloopen, enz., verder een goedkoop eetservies met glazen, enz. Al deze zaken kan men in Europa goedkooper en beter koopen dan in Deli.

Reis. De reis naar Deli wordt gewoonlijk gemaakt per „Ocean Steam-Ship Company, Holts Line", die eene schoone gelegenheid aanbiedt zich in het Engelsch te oefenen. Evenwel wordt ook wel gebruik gemaakt van de Norddeutsche Lloyd, de Messageries Maritimes en de Peninsular & Oriental Co. De Nederlandsche

stoombooten zijn voor de reis naar Deli minder geschikt, daar zij Penang of Singapore niet aandoen.

Men kan den tijd aan boord zeer nuttig besteden door uit het boekje van BADINGS of de HOLLANDER wat Maleische woorden, als de namen der getallen, enz. te leeren.

Met Europeesche kleeren kan men de reis naar Penang of Singapore zeer goed maken, en men blijft gewoonlijk in een dezer steden zoo kort mogelijk om per eersten stoomer naar Deli te gaan. De afstand van eerstgenoemde plaats tot Deli is c[a]. 16 uur; van de laatste c[a]. 36 uur.

De visitatie der douanen in Deli is zeer gemakkelijk.

Sigaren worden gedeclareerd à 200 gulden de 100 kilogram.

Revolvers en jachtgeweren met patronen moeten worden afgeleverd aan de zoogenaamde „Boom". Men krijgt ze later terug na indiening van een request tot invoer op zegel aan den Resident van Sumatra's Oostkust, bij den betrokken Controleur tegen betaling der onkosten.

Daar er jaarlijks een staat der vuurwapens en ammunitie door den Administrateur van elke onderneming moet worden ingediend aan het Bestuur, is het raadzaam direct bij aankomst op de onderneming aan den Administrateur kennis te geven van het aantal medegebrachte vuurwapens en patronen.

De Deli Spoorweg-Maatschappij brengt hare passagiers van de Belawan (havenplaats van Deli) in ca. 1 uur

naar Medan, in ca. 2 uur naar Timbang-Langkat (Bindjei) en ook naar Kampoeng Besar (Serdang), de 3 centra van de tabakscultuur der afdeeling Deli.

In Deli heerscht in velerlei opzicht veel weelde, waaronder ook behoort het rijden I^e klasse in den spoortrein. Men kan zeer goed IIe klasse rijden als assistent, vooral nu er genoeg wagens disponibel zijn en dus inlanders en Chineezen niet met Europeanen in hetzelfde compartiment behoeven te reizen.

Het is raadzaam terstond na aankomst zich officieel bij den controleur der onderafdeeling te presenteeren, ten einde aan dezen in persoon eene kaart voor voorloopig verblijf in Nederl.-Indië te vragen voor 6 maanden. Men moet daarvoor opgeven : geboorteplaats, ouderdom, met welke stoomboot men aankwam, den gezagvoerder dier boot enz. Naderhand wordt deze aanvrage vervangen door een request aan den Resident, waarbij dan de betrokken maatschappij of de beheerder eene verklaring voegt, dat adressant voldoende middelen van bestaan bezit.

HOOFDSTUK II.

WERKLIEDEN EN HUNNE HOOFDEN. TAAL. — WERKUREN. — MUNT. — BOEKEN. WERK- EN FEESTDAGEN. — GEBOUWEN VAN HET HOOFD-ETABLISSEMENT.

Werklieden. De werklieden op de onderneming zijn gewoonlijk Chineezen, Javanen, Boyans, Klings, Maleiers, Batakkers, Bengaleezen en Siameezen. In den beginne is het moeilijk ze uit elkaar te houden, vooral omdat bij den eersten aanblik alle Chineezen op elkander schijnen te lijken. Spoedig echter wordt dat bezwaar overwonnen en leert men hen door kleine eigenaardigheden van elkander onderscheiden.

Taal. De taal, welke met deze verschillende rassen gesproken wordt, is in de eerste plaats het Maleisch, zoodat men van den beginne af zich alle mogelijke moeite moet geven, om zich hoe slecht dan ook in die taal te kunnen uitdrukken. In Nederlandsch-Indië heeft men wijselijk de Engelsche gewoonte niet gevolgd, om

met de bedienden de taal van het moederland te spreken.

Met goeden wil kan men in 6 weken zooveel Maleisch leeren, dat men het noodige kan vragen en beantwoorden. Men moet zich echter blijven oefenen ten einde het zuiver te leeren spreken en die taal geheel machtig te worden. Grootendeels toch ligt het geheim van het gezag dat de Nederlanders over den inlander uitoefenen in den grooten eerbied, dien hij heeft voor onze kennis zijner gewoonten, zeden en taal. De ambtenaar, die hierin uitmunt, staat bij den inlander zeer hoog aangeschreven.

Het is zeer wenschelijk zich van het begin af ook op 't Chineesch en Klingaleesch toe te leggen. Men kan dan zeer spoedig eene soort van contrôle op tandils, enz. uitoefenen, terwijl het een voordeel is zelf eenige bevelen in die talen te kunnen geven.

Aanbevelenswaardig is het zich reeds in Nederland zooveel mogelijk kennis van de Maleische en Chineesche talen eigen te maken. Wel is dat voor practisch gebruik niet voldoende, maar het geeft een basis, waarop men later spoedig voortbouwt. Het is daarom te betreuren, dat in het moederland tot het bestudeeren dier talen zoo weinig gelegenheid bestaat. Mag men Maleisch op een paar plaatsen kunnen leeren, voor het Chineesch bestaat alleen gelegenheid aan de Leidsche Hoogeschool, die echter door aanstaande Deli-planters wel niet veel bezocht zal worden. Het zou van groot belang zijn, dat die taal ook aan een der Handelsscholen werd beoefend.

De nieuweling, baar of Singkeh, die in de eerste dagen meestal bij den administrateur op het kantoor of op het etablissement zelf wordt geëmployeerd, kan zich daar gemakkelijk van alles op de hoogte stellen.

Werkuren. De werkuren zijn dagelijks van 6 tot 11 uur voor- en van 1 uur tot 6 uur 's namiddags, welke laatste uren in den sorteertijd gewijzigd worden van 12 tot 5 uur.

Ontegenzeggelijk wordt er in Deli veel en hard gewerkt; dit schijnt echter niet anders dan heilzaam op de Europeanen te werken, want het is wezenlijk een lust om die gezonde, verbrande Europeanen op eene bijeenkomst of wel bij de geanimeerde races waar te nemen.

Vroeg opstaan, vroeg baden en vlug koffiedrinken zijn bepaald vereischten, want officieele tijd voor een ontbijt bestaat er eigenlijk niet, zoodat dit dan ook maar zoo terloops tusschen het morgenwerk in moet worden genomen.

Zooals reeds boven is gezegd, komen meestal de nieuwelingen bij den administrateur of in het zoogenaamde kongsihuis, op het hoofd-établissement te wonen. In dit laatste, gedurende den sorteertijd, met andere assistenten te samen, waardoor zij dan als van zelf spoedig van allerhande zaken op de hoogte worden gesteld.

Daar in Deli nagenoeg alle natiën vertegenwoordigd zijn, geeft dit eene zeer schoone gelegenheid

aan onze Hollandsche jongelieden om met hunne taalkennis te schitteren.

Munt.

Alles wordt gewoonlijk betaald in Mexicaansche dollars (ringit boerong), die zeer aan koers onderhevig zijn, en tegenwoordig eene waarde van plus minus *f* 1.80 representeeren. Gemakshalve is die dollar verdeeld in duizend duiten (doewit), die echter in Deli in 't geheel niet meer worden gezien; verder nog in stukken van 10 cents of 100 duiten, algemeen onder den naam van koepangs bekend. Nog heeft men als pasmunt de zilveren 20- en 50-centsstukken van de Straits Settlements en de groote koperen centen. Hollandsch geld ziet men in Deli zeer weinig. Alleen wordt dat geeischt bij betalingen aan het gouvernement, als belastingen, inkomende rechten enz.

Boeken.

Alle gewone boeken op de ondernemingen worden in eerstgenoemde waarde gehouden.

De inrichting dier boeken is zoo doodeenvoudig en zoo praktisch, dat zelfs iemand, die niet het minste idee van boekhouden heeft, zich als met een oogopslag van alles op de hoogte kan stellen. Het bijhouden dezer dagelijksche boeken, waarnaar de betalingen geschieden, wordt dan ook gewoonlijk den jongsten assistent opgedragen. Alle koelies (werklieden) komen in die werkboeken met hunne namen, nommers en folio's voor.

In die registers van de Chineezen, Javanen, Klings,

Boyans enz. wordt gewoonlijk iederen avond door den jongen assistent, onder toezicht van den administrateur, aanteekening gehouden van de opgaven, gedaan door den Chineeschen of Kling-hoofdman, tandil genaamd, (bij Javanen en Boyans mandoer geheeten), zooals: welke koelies bij het werk present waren, welk werk ze verrichtten, wie ontbraken, wie ziek waren, enz.

Werk- en feestdagen.

Wegens den aard van het veelvuldige werk is er in Deli geen Zondagsrust, zoodat men aldaar zeer spoedig de dagen van de week heeft vergeten en alleen maar den datum van de maand kan onthouden. Den 1sten en 16den van elke maand wordt er op elke onderneming gewoonlijk betaaldag gehouden — hari besaar; alsdan worden volgens bovengemelde registers de loonen uitbetaald, of wel voorschotten daarop of op het contractwerk gegeven. Deze betalingen geschieden gewoonlijk in den morgen ten huize van den administrateur, of wel bij de assistenten ten behoeve der koelies in hunne afdeelingen. Na afloop dier betalingen wordt de rest van den dag niet meer gewerkt. Behalve deze gewone halfmaandelijksche betaaldagen hebben de Chineezen nog andere groote of kleine feestdagen, evenals de Javanen, de Klings en de Boyans, onder welke vooral het Nieuwjaar, tahoen baroe, een zeer groote rol speelt; met Chineesch Nieuwjaar staat nagenoeg alle werk op de onderneming stil, en wordt er alleen door de koelies van andere rassen doorgewerkt. Daar de Chineezen verreweg het hoofd

element op de tabaksonderneming uitmaken, en deze gedurende 3 à 4 dagen niets doen dan feest vieren, visites maken en dobbelen, zoo kan men wel nagaan dat daardoor bijna al het werk stilstaat. Voor den administrateur der onderneming is dit een bange tijd, daar dan de meeste gevallen van desertie, ronselarij en vechterij plaats hebben. Gewoonlijk wordt er dan ook in dien tijd een assistent der onderneming naar eene der hoofdplaatsen Medan, Bindjei, Laboean, Kampong Besaar, enz. met de noodige tandils gedetacheerd om daar tegen alle knoeierij en onregelmatigheden te waken. [1])

Ook bij de Klings, Javanen, Boyans en Maleiers, is het Nieuwjaar een dag van de grootste beteekenis. Gewoonlijk worden dan nieuwe contracten gesloten, nieuw voorschot genomen, afgerekend en premiën betaald. De Javanen en Boyans krijgen dan hun karbouw geslacht en de Klings op hun beurt de noodige arak (samsoe). — Men ziet dan de Klings, overvloedig gebruik makende van „vergunning", liefst in roode rokken, zingend en jolend hunne feestvreugde aan den dag leggen, terwijl de Javaansche-, Maleische- en Bojan-heeren en dames, wonderlijk opgeschikt in deftigen pas en knellende schoenen hunne beleefdheidsvisites afleggen.

Ramesamy en Moetoe kunnen bij die gelegenheid met hunne respectieve vrouwen en kinderen zoo'n

---

[1]) Hierop zullen wij later uitvoerig terugkomen.

leven maken, dat den nieuweling hooren en zien vergaan.

Na die feestdagen, waarop elkeen gewoonlijk zijn geld verspeelt, gaat alles wederom voor een jaar uiterst kalm aan het werk.

Administrateurshuis.

Zooals reeds is gezegd, komt gewoonlijk de jonge assistent in den beginne op het hoofd-etablissement te wonen. Op dat etablissement bevindt zich in den regel het *huis van den administrateur* — manager — beheerder van de onderneming, door alle koelies de Toean Besaar (groote heer) genaamd, in onderscheiding van de employés, assistenten, die toean zoo en zoo, of liever in 't algemeen toean-ketjil of kleine heeren worden genoemd.

Hoofd-tandil.

Gewoonlijk woont ook op dit établissement het hoofd der op de onderneming aanwezige Chineezen, de *Hoofd-tandil*, baba, of tandil-besaar genaamd. Hij is in vele opzichten de rechterhand van den administrateur der onderneming en de directe tusschenpersoon van administrateur en assistenten met tandils en koelies. Zeker is hij op de onderneming een van de grootste autoriteiten. Hij zorgt voor de goede nakoming der orders door administrateur en assistenten gegeven, onderzoekt alle geschillen tusschen koelies, tandils en assistenten, beslist alle kleine Chineesche quaesties, houdt den administrateur van alle politieke Chineesche zaken op de hoogte, is in één woord

de tusschenpersoon tusschen de administratie en de Chineezen. Hij is daardoor een man van het hoogste gewicht op een onderneming, en naarmate zijner kundigheden en eerlijkheid staat hij bij de Chineesche bevolking hoog of laag aangeschreven. Zelfs gaat dit zoover, dat de Chineezen dikwerf hunne onderneming naar zijn naam noemen. Op de vraag „vanwaar komt gij", wordt gewoonlijk geantwoord: ik ben de koelie van hoofd-tandil zoo en zoo. Het is natuurlijk de zaak van den administrateur der onderneming om van de kundigheden van zulk een hoofd-tandil partij te trekken, maar ook om te voorkomen, dat te veel macht in zijne handen overgaat. Op sommige ondernemingen, heeft men meer dan een hoofd-tandil, die elk hunne afdeeling hebben en daarover toezicht houden. Ook komt het wel op grootere ondernemingen voor, dat boven deze hoofd-tandils wederom een baba als algemeen Chineesch hoofd staat.

Zeker behoort er van de zijde van den administrateur veel tact en overleg toe om de verhouding van hoofd-tandil en Europeesch assistent zuiver te doen blijven.

Dikwijls toch denken vele assistenten zich gepasseerd door de handelingen van den hoofd-tandil, waaruit verscheidene malen onaangenaamheden kunnen ontstaan. Wanneer men echter steeds het goede beoogt, en niets dan het welzijn der onderneming voor oogen houdt, kunnen èn assistent èn hoofd-tandil op de beste wijze voor den welstand der onderneming

samenwerken. Alle wenken toch door den hoofd-tandil aan de tandils en koelies gegeven zijn van den administrateur afkomstig Diezelfde bevelen en wenschen zijn ook aan de assistenten gegeven, en de hoofd-tandil brengt ze alleen in het eigen Chineesch dialect over aan de tandils en hunne koelies. Zulk een man of zulke lieden zijn dus voor den administrateur van het hoogste belang; over het algemeen zien vele Europeesche assistenten in hem een soort van dwarskijker en rapporteur, hetgeen evenwel in het geheel niet tot 's mans werkkring behoort. Vooral jonge assistenten kunnen van zulk een Chineesch hoofdman veel leeren en moeten vooral niet beginnen met te veroordeelen, waar zij zelf nog zooveel te kort schieten.

Chineesche klerk.

Op het hoofdetablissement woont meestal ook de *Chineesche klerk* — CRANI — genaamd, die zorg draagt voor de kleine rekeningen, het houden van aanteekeningen, het invullen der staten en dergelijke kleinere administratie. Gewoonlijk is zulk een Chinees te Penang, uit Chineesche ouders geboren en daar op een der *freeschools* opgebracht. Het zijn meestal zeer bruikbare, vlugge en handige personen, die van veel nut voor den administrateur kunnen zijn, doch ook van de andere zijde niet te veel moeten worden vertrouwd. Men zie ze sterk op de vingers ten einde bijtijds kwade praktijken te voorkomen.

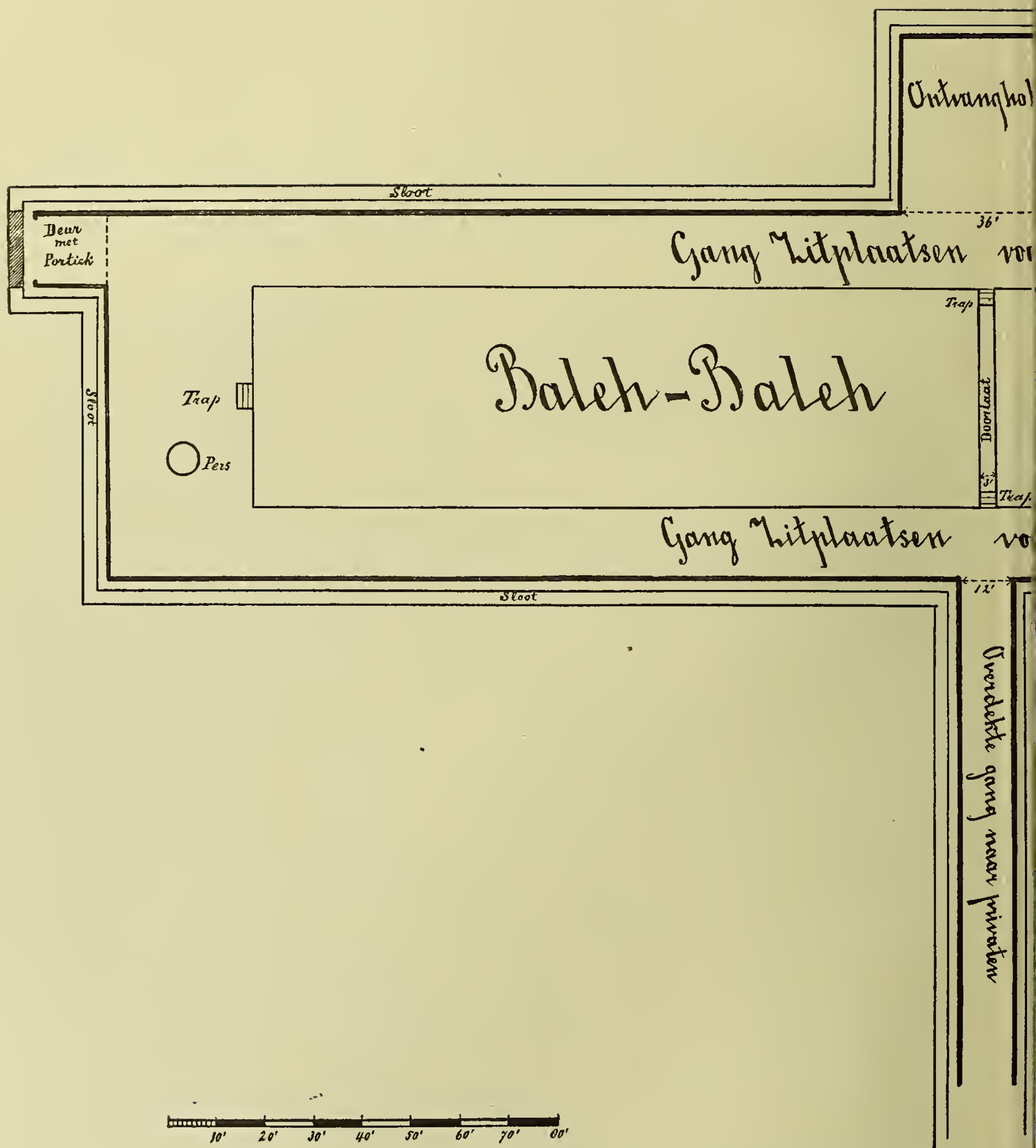
Niet altijd zijn deze cranis Chineezen; soms ook heeft

men daartoe Sinjos of *halfcasts* en Portugeezen, allen een mengelmoes van Europeanen, Maleiers, Javanen en Portugeesche afstammelingen. In vele opzichten zijn het handige lieden, die echter zedelijk niet hoog staan, don Juan-achtig zijn opgebracht en grooten lust tot spelen en dobbelen bezitten.

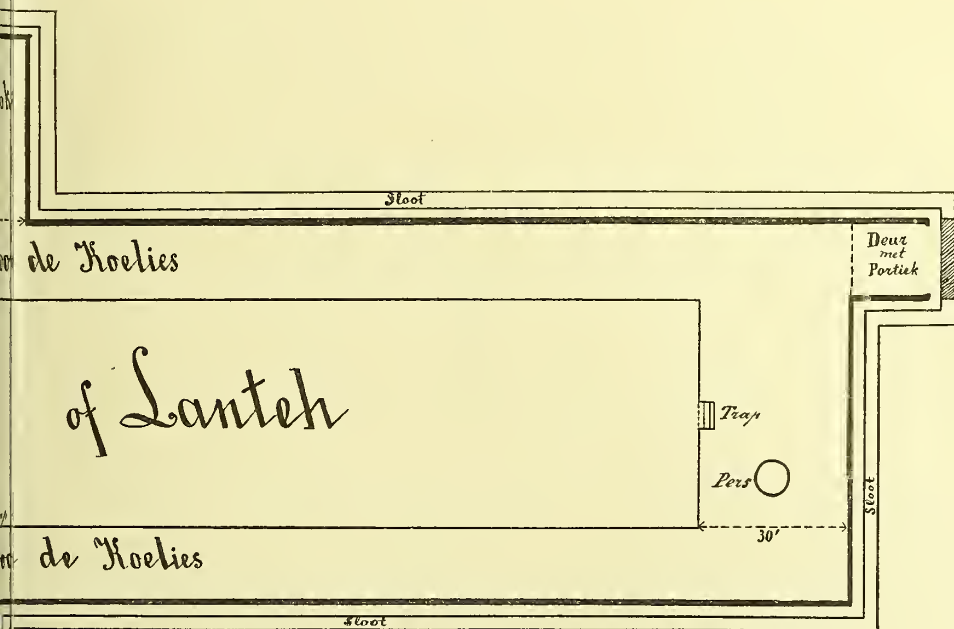
Sorteertandil. Ook woont gewoonlijk op het hoofdetablissement de *sorteertandil* of Tandil van de fermenteerschuur, d. w. z. de man, die het oppertoezicht in de fermenteerschuur heeft over het stapelen en het sorteeren van de tabak.

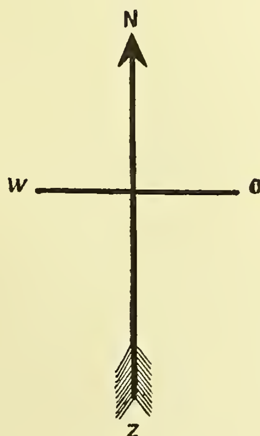
Van dezen man, een beproefd oud-sorteerder, die de tabak door en door kent en volkomen op de hoogte is welke koelies het best sorteeren en stapelen, kan ook de nieuwe assistent veel leeren.

Veelal staat op het hoofdetablissement zoo kort mogelijk bij de woning van dien sorteer-tandil het gebouw waarin de koelies wonen, belast met het behandelen van de tabak in de fermenteerschuur en daarom in tegenstelling van de veldkoelies genaamd: stapelaars of sorteerkoelies; zij zijn over het algemeen minder geschikt en niet sterk genoeg om het zware veldwerk te verrichten en daarom meer speciaal op het fijnere werk in de schuur afgericht. Het zijn gewoonlijk oude koelies of gewezen tandils, die met hun hoofdman dit zeer gewichtige werk jaar in jaar uit op de meest kundige en handige wijze uitvoeren. In den regel is hun uiterlijk niet gunstig

PLATTEGROND VAN DE FERMI

NTEERSCHUUR. (*Pag.* 26.)

en zijn er zelfs onder hen, die door de bekende Chineesche kwalen ledematen hebben verloren; toch is datzelfde troepje voor de onderneming van groote waarde, daar alle kostbare tabak door hén moet worden gereed gemaakt, om in behoorlijken vorm op de Europeesche markt te kunnen verschijnen. Men zou dat zeker niet zeggen, als men hen in den regentijd 's morgens zeer vroeg hunne woning, in allerlei omhulsels tegen de morgenlucht gedekt, al sukkelend en strompelend zag verlaten.

Stinker. Het grootste gedeelte dezer werklieden wordt dan ook met den minder eervollen naam van *stinker* aangeduid. Die leelijke naam is nu een officieele term geworden voor elken koelie minder geschikt of niet sterk genoeg voor het veldwerk. Vóór 1874 bestond de naam niet. Eerst in 1877 begon men er van te spreken en oorspronkelijk wel naar de stinkende wonden, die sommige van deze klasse koelies aan hunne beenen hadden. Spoedig werd die benaming officieel voor zwakkere koelies, zoodat zelfs de Engelschen dat woord gebruikten en hunne zwakke koelies begonnen te onderscheiden in „good stinkers" and „bad stinkers".

Toch zijn deze menschen voor de onderneming van veel waarde, daar men moeilijk goede werklieden of ten minste goede Chineesche veldkoelies voor dit eentonig en verwijfd werk kan krijgen. Gewoonlijk ziet dan ook wel de breedgeschouderde Chineesche veldkoelie met minachting op dit schamele, door opium

verschoven troepje neder, maar diezelfde zwaargebouwde veldarbeider heeft het in den sorteertijd soms zeer hard tegenover dien tabaksontvanger te verantwoorden, wanneer hij met vele aanmerkingen al zijne bundels terugontvangt en ze nog eens geheel mag overmaken [1]).

Omdat het niet altijd gemakkelijk is voor dat werk de noodige Chineesche koelies te bekomen, zoo worden daartoe op eenige ondernemingen wel Javaansche koelies en vrouwen gebruikt, die meestal nog van Java met dat werkje bekend zijn.

Is er echter geen tabak in de fermenteerschuur en dus geen werk voor bovenbedoeld soort van koelies dan trachten zij dat op andere wijze te vinden. De besten koopen een nog leeg staand tabaksveld, anderen maken tabaksbanden of plukken zaad, terwijl de rest als helpers in de tabaksvelden wordt gebruikt. Ook gebeurt het wel dat zij gezamenlijk onder den tandil een werk in contract of dagloon uitvoeren (congseikang = samenwerken.)

Fermenteerschuur.

In het voorgaande is reeds een paar malen over de *fermenteerschuur* gesproken; het zal dus hier noodzakelijk zijn, die te beschrijven. Dit gebouw, dat op het hoofd-etablissement het eerst in het oog valt, is zeker het meest gewichtige etablissement der onderneming, waar de oogst verzameld en be-

---

[1]) Hierover later uitvoeriger.

werkt wordt. Op eenige ondernemingen is die fermenteer- en afpakschuur een zeer kostbaar gebouw, van hout en steen opgetrokken en met gegalvaniseerd ijzer gedekt, terwijl het op andere ondernemingen een meer eenvoudig gebouw is van hout met atap gedekt. *Atap*-daken zien er van buiten uit als onze rietbedekking. De atap wordt gemaakt van de nipapalm, waarvan de bladen om een stok van nibong (een palmsoort) of bamboe van circa 6 Eng. voet worden geslagen en met rotan aan elkander geregen, terwijl de platte bladen met de punten naar beneden, rechts en links van den stok, ter lengte van circa 1½ Eng. voet afhangen. Deze vlakken van 6 × 1½ voet worden dan schubsgewijze op den dakstoel gelegd, waarbij elk bovengedeelte circa 5 Eng. duim boven het onderste uitsteekt. [1])

De fermenteerschuur waar de tabak wordt ingewogen, gebroeid of gefermenteerd, gestapeld, gesorteerd, gemeten, geperst en verpakt voor de Europeesche markt, is het grootste gebouw der onderneming, en heeft gewoonlijk eene lengte van 40 tot 80 vadem, (een vadem-depa is 6 Eng. voeten, 1.998 M.,) bij eene breedte van 60 tot 80 Eng. voeten. De hoogte van den nok van het gebouw is gewoonlijk 36 à 40 Eng. voet, terwijl de zijwanden eene hoogte hebben van 6 tot 14 voet.

---

[1]) Een Eng. voet is 12 Eng. duimen.
„ „ „ „ 30.48 centimeter.

Deze loods staat gewoonlijk met hare lengte-as in de richting O.-W., of wel met eene declinatie, overeenkomende met den stand der zon voor Sumatra's Oostkust, van December tot Februari, zoodat de lange zijden van het gebouw steeds voor inkomende zonnestralen blijven gevrijwaard, ten einde het licht langs die wanden voor de sorteerders zoo zuiver mogelijk te houden. De vier wanden van dit gebouw zijn geheel van vensterdeuren voorzien van circa 6 voet hoogte, om 't volle licht op die sorteerders te laten vallen. Voor hetzelfde doel zijn in het dak meestal ook boven aan de korte zijden nog vensters aangebracht.

Gewoonlijk aan de noordzijde van de fermenteerschuur bevindt zich een uitbouw van 36′ × 36′ of minder, met veel bovenlicht, alwaar de tabak wordt ontvangen. Somtijds zijn er zelfs twee zoogenaamde ontvangplaatsen.

Meestal aan de tegenovergestelde zijde van de fermenteerschuur, dus aan de zuidzijde, vindt men een langen loop of gang, ook met het oog op brandgevaar, geheel of gedeeltelijk overdekt met gegalvaniseerd ijzer en met nibonglatten aan de zijde afgesloten. Deze gang, circa 9′ tot 20′ breed, leidt tot de privaten, terwijl ze tevens dient tot rookplaats der koelies en tot scheerplaats der Chineesche barbiers. Ook vindt men op een daarvoor ingerichte plaats gewoonlijk het noodige aantal leksteenen voor het drinkwater der Chineezen.

In den regel bevindt zich aan een van de hoekpunten der beide korte zijden der schuur de groote

dubbele deur, die toegang voor menschen en karren tot de fermenteerschuur verleent.

De binnenruimte der schuur wordt langs de wanden door de koelies ter breedte van circa 15′ bezet, terwijl een open ruimte of rand bij de korte zijden van 30′ à 40′ breedte overblijft.

Deze voor- en achterruimten worden in den sorteertijd ook door koelies bezet, doch dienen hoofdzakelijk voor een of twee tabakspersen, ten minste wanneer de pers zich niet op het verheven middenvak bevindt, dat in de meeste gevallen de voorkeur verdient.

Het binnenste gedeelte van de fermenteerschuur, na aftrek van den rand voor sorteerders en pers, wordt ingenomen door een plankenvloer, gewoonlijk genoemd baleh-baleh of lanteh, stevig gelegd en bevestigd op houten of steenen neuten, ter hoogte van 2½′ à 3′ boven den beganen grond. Dit planken vierkante vak dient tot eigenlijke stapelplaats van de tabak. Gewoonlijk is het in het midden gebroken door een gang van circa 3′ wijdte, of ook door een overlaat, om den koelies te veel omloop bij 't tabakontvangen of bij 't gaan naar 't privaat te besparen. Het is zóó hoog uit den grond gebouwd, dat alles goed droog kan gehouden worden bij opstijgende vochtigheid, tevens tot beter overzicht van de geheele fermenteerschuur, en vooral ook om de tabak niet direct onder 't bereik der sorteerders en koelies te hebben. Later zullen wij hierop bij de behandeling van droge tabak terugkomen.

Hier moet nog worden medegedeeld, dat men op

sommige ondernemingen er toe over is gegaan om afzonderlijke loodsen voor de sorteerende koelies en voor de gestapelde tabak te bouwen. Een belangrijk voordeel hieraan verbonden is, dat alle werk en waarde niet in één gebouw bijeen zijn. Hierin zijn echter ook groote nadeelen gelegen: het toezicht moet namelijk verdubbeld worden, met de tabak moet meer worden gesjouwd, maar vooral is het bezwaarlijk voor den administrateur, die bijna den geheelen dag in de fermenteerschuur moet zijn en toch ook wel een oogje in de andere gebouwen mag houden.

Javanen-kampong.

Op het hoofd-etablissement bevindt zich in den regel de *Javanen-kampong*, d. w. z. de huizen of ook wel loodsen (met woning) der Javaansche koelies en van den mandoer. Op eenige ondernemingen zijn deze kampongs zeer aardig en netjes ingericht. Daar hebben de getrouwde Javanen, elk met hunne familie, eene kleine eigen woning met keukentje er achter, en groententuin met vruchtboomen er omheen De mandoers, of soms wel hoofdmandoers, hebben een hooger, grooter huis in het midden van dien kampong of dat dorpje gelegen. Somtijds bevindt zich in de nabijheid een hooger gelegen, geheel open loods met plankenvloer op neuten, alwaar op feestdagen de Javaansche muziek, of „gamelang,” weerklinkt. Bij andere gelegenheden dient deze plaats tot dobbelplaats, of wel geven hier de dansmeiden „ronggengs” hare voorstellingen.

Ook vindt men hier gewoonlijk een Javaansche of Maleische winkel, — *warong* of *kedei* genaamd, alwaar allerlei snuisterijen, kleeren, dranken enz. voor Javanen en Maleiers zoo bekoorlijk mogelijk zijn uitgestald.

Het is altijd verkieslijk getrouwde Javanen te hebben, daar men die veel beter op eene onderneming kan houden dan ongetrouwde. De Javaan of Soendanees is meestal verliefd van natuur, zoodat men bij ongetrouwden, *boedjangs*, veel last heeft dat zij 's nachts omzwerven, mankeeren op den arbeid, deserteeren of andere moeilijkheden geven.

Bovendien heeft men nog het voordeel bij getrouwden, vooral wanneer de vrouwen ook het contract op Java hebben geteekend, dat de vrouwen en ook wel de kinderen veldwerk kunnen verrichten, maar vooral in de droogschuren en in de fermenteerschuur tot bundelen, sorteeren en stapelen van tabak kunuen worden gebruikt.

Op eene groote onderneming zijn meestal 100 tot 200 of meer Javanen aanwezig. De gehuwden wonen dan zooveel mogelijk in kleine huisjes, terwijl de ongehuwden in lange planken loodsen van slaaptafels voorzien samenwonen.

Die woningen, gewoonlijk 18 à 24 voet breed bij eene lengte van ca. 24 vadem (depa), worden voor 40 à 60 man ingericht. Achter elke loods bevindt zich een keuken, alwaar een man of een vrouw of soms twee dienst doen als kok en huisbewaarder. Meestal

zijn die gebouwen gelegen aan een rivier of riviertje, dat dan gebruikt wordt als badplaats, een onmisbare zaak hier.

De Javanen en de Soendaneezen uit Bantam, Preanger en andere residentiën zijn op de onderneming van veel nut, vooral nu het zoo moeilijk en kostbaar wordt om voldoende Chineesche koelies te krijgen. Zooals boven reeds is gezegd, verrichten zij allerlei werk bij de droge tabak, waar ook vrouwen en kinderen voldoenden arbeid kunnen vinden, maar bovendien worden zij voor andere werkzaamheden gebruikt, waartoe zij ook volgens hun contract zijn verplicht.

Contract en loon.

Zij verbinden zich namelijk op Java bij notarieel contract om met vrouw en kinderen naar zekere plantage of maatschappij in Deli te gaan. Dit contract wordt voor 3 achtereenvolgende jaren gesloten. Ook dikwijls wordt het door de vrouwen geteekend. Zij ontvangen dan een voorschot van *f* 30 tot *f* 50 en hebben recht op vrijen overtocht heen en terug na expiratie van het contract. De vaste loonen der mannen bedragen in den beginne $ 6 's maands, en die der vrouwen $ 3, welke loonen echter slechts als een minimum kunnen worden beschouwd, want zoodra de Javaansche koelie maar eenigszins op de hoogte van het werk is gekomen, wordt er met hem in contract volgens bepaalde regelen gewerkt (*boerong*) en kan een goed werkman dan gemakkelijk $ 8, $ 9 tot $ 12 per maand verdienen.

De Javanen worden tot allerhande soort van werk gebruikt, zooals bij het maken van goten en wegen, bij het bouwen van huizen en schuren. Verder doen zij dienst als karrevoerders, oppassers, helpers bij het boschkappen, of wachters. Zij zijn dus als eerste hulp van de tabakskoelies op eene onderneming van veel waarde. In den aanvang zijn ze wel eenigszins dom, doch zij leeren spoedig het werk en kunnen dan in contract zeer veel goeds verrichten, terwijl zij daarentegen in dagloon werkende, zonder scherp Europeesch toezicht, steeds gaan luieren. Veel hangt het van den mandoer af hoe zijne Javaansche koelies het werk opvatten; wanneer hij ijverig en rechtvaardig is, zal men ook meestal zien dat de Javaantjes ordelijk hun werk verrichten en er weinig desertiën of ongeregeldheden plaats vinden. Knoeit daarentegen de mandoer, dan worden de koelies spoedig bandeloos. Het loon van den mandoer is gewoonlijk $ 15 per maand of wel 10 percent van het verdiende loon zijner koelies. Er staan 25 tot 40 Javanen onder een mandoer.

Klings en hunne woningen.

Verder treffen wij op het hoofdetablissement de *woningen* der Klings aan. Meestal kan men ruiken waar de Klings wonen of, nog sterker, waar ze gewoond hebben. Het is een goed, joviaal en luidruchtig volkje, dat echter niet door zindelijkheid uitmunt.

Deze emigranten uit Madras, Tamils genaamd, zijn op de onderneming van veel nut. Jammer dat onze regeering er niet meer spoed en kracht achter

zet om de overeenkomst met de Engelsche regeering omtrent directen invoer dezer goede werkkrachten naar Deli in orde te brengen, waartoe onze geachte Consul-Generaal in Singapore zulke goede gronden had gelegd.

Door deze omstandigheid zijn de loonen der Klings, helaas, door eenige planters al zeer dwaas opgevoerd. Vroeger was het maximum loon $ 6 per maand, terwijl dat nu is opgedreven tot $ 7, $ 8 en $ 9, en, het aantal vrije dagen benevens het geven van arak (*samsoe*) in dezelfde mate zijn gestegen. De Klings moeten dus tegenwoordig geheel op eigen rekening van Britsch-Indië, Penang en Singapore naar Deli komen, daar de Engelsche regeering, vooral die der Straits- Settlements, zeer streng toeziet, dat geen enkele Kling een werkcontract voor Deli aangaat. Meestal komen ze dan ook met passen voor waschman, bediende, scheerbaas, goudsmid, kleermaker of iets dergelijks naar het Delische over. Ook wel gaan ze soms zonder die passen stilletjes met zeilscheepjes, des nachts op reis naar de overzijde van Malakka en komen dan ergens, na vele ongemakken en een lange reis, op Sumatra's Oostkust aan.

De Klings zijn over het algemeen kinderachtig en laf en hebben ook de slechte eigenschap van te klikken. Het gebeurt dus niet zelden, dat een troepje Klings bij elkaar is, gereed om de Straits te verlaten voor het beter betalende Deli, maar — de politie is gewaarschuwd, wat tot gevolg heeft dat de samenzweerders door hunne zwarte broeders, agenten van politie, inge-

rekend worden. De regeering der Straits houdt een streng toezicht op deze complotten en de hoofdaanleggers en delinquenten worden voor langen tijd in de *jail* veroordeeld.

Doorgaans worden er op eene middelmatige onderneming 30—100 dezer Klings gevonden. Ze wonen gewoonlijk te samen in dezelfde soort huizen als de Javanen. Voor de gehuwden zijn er dan echter in die woningen bepaalde kamertjes afgeschoten. Lang niet alle Klings zijn gehuwd, doch zij trachten dit sociale gemis te vergoeden door ten minste een aandeel in eene vrouw te krijgen. Zoo nemen zij dan met hun drieën of vieren de eene of andere mooie Klingvrouw van een ander over, hetgeen niet zelden, vooral als de *partners* dronken zijn, nog al ernstige onaangenaamheden doet ontstaan. [1])

De vrouwen zijn mooi en drapeeren zich zeer gracieus in een roode shawl, die alles omvat; alleen hebben ze de minder fraaie hoedanigheid van geene kuiten te bezitten.

De Klings, ten minste die der laagste kaste, hebben het drinken van de Engelschen goed afgekeken en kan men met een glaasje verdunde koelie-rum zeer veel van hen gedaan krijgen; daarentegen hebben zij de goede eigenschap van geen opium te rooken.

Ook hier hangt het zeer veel van den Kling-tandil af

---

[1]) De polyandrie, in Britsch-Indië in zwang, is daar als nootlottig gevolg te beschouwen van het dooden der vrouwelijke kinderen.

hoe de geest der Klings is. Hij kan zeer veel gezag over hen uitoefenen en wanneer hij geen afzetter is, kan hij alles met zijne lieden doen.

De Klings worden hoofdzakelijk gebruikt tot het graven van goten en wegen, als veehouders, karrelieden, boodschaploopers, paardenjongens, enz. waartoe zij uiterst geschikt zijn; om bij de tabak te helpen in de velden of wel tabak te planten zijn ze echter totaal ongeschikt, daar ze niet de minste geschiktheid hebben om op de tabaksplanten te passen of deze zorgvuldig te behandelen.

De proeven, in vroegere dagen door eenige planters genomen, toen het lang niet zoo kostbaar was als nu om Klings van de Straits te krijgen, om met dit volkje tabak te planten en te behandelen, zijn dan ook treurig afgeloopen, daar nagenoeg alle tabak gescheurd of door wormen vervreten werd binnengebracht.

De Klings zijn over het algemeen matig en hebben zeer weinig behoeften, zoodat ze veel van hun verdiend loon sparen; ze zijn zeer lenig, sterk en vlug, en kunnen ons Delisch klimaat goed verdragen.

Het is dan ook een lust om te zien hoe elastisch zij het werktuig, waarmede de grond wordt omgewerkt, de *tjankoel*, als in den grond weten te slingeren.

Met behoorlijken tandil en wel ingericht taakwerk kunnen deze werklieden dan ook bijzonder veel grond verzetten; vooral in moerasachtigen bodem, waar geen ander Oosterling het moeielijke werk kan verrichten, blijft de Kling onder toediening van

eene gepaste dosis „gin" onverschrokken het werk voortzetten

De Klings zijn er over het algemeen niet licht toe te krijgen om werk in contract aan te nemen, maar willen zeer gaarne een hun opgegeven hoeveelheid werk, als dagtaak, in den kortst mogelijken tijd goed afwerken, onder beding dat ze daarna, hoe vroeg dan ook, naar huis mogen terugkeeren. Die taak wordt dan volgens opgave van den assistent door den tandil uitgemeten en afgezet, en is berekend op ca. 200—250 kubieke voeten grondverzet bij eene diepte van 1′—3′, welke taak dan door goede koelies in plaats van in 10 uren binnen de 8 uren wordt afgewerkt.

De Kling-tandil geniet gewoonlijk een loon van $ 10 tot $ 15 per maand naarmate hij korter of langer in dienst is en naar het getal zijner ondergeschikte koelies.

De Klings hebben bijzondere geschiktheid om met vee om te gaan en zijn daarom als veehoeders en vooral als karrevoerders op eene onderneming zeer bruikbaar.

Ze zijn hierin verre boven de Javanen te verkiezen, die over 't algemeen ruw en wreed voor het trekvee zijn, terwijl daarentegen de Hindoe zeer veel achting voor het vee heeft en daarmede aardig weet om te gaan. Ook zijn ze vlug en krachtig tot het laden en lossen van vrachten. Meestal geschiedt dan ook door hen het geheele transport der mate-

rialen voor de verschillende afdeelingen der onderneming, zoomede het brengen der droge tabak van de afdeelingen naar de fermenteerschuur.

Voor paardenjongens zijn ze meestal eveneens zeer bruikbaar, althans indien zij nuchter zijn; dronken echter hebben zij de kinderachtigheid om hardvochtig met de paarden te spelen en vooral de Delische paardjes daardoor schrik- en zenuwachtig te maken. Dat dit tot groote ergernis van den eigenaar is, die in den beginne maar niet kan begrijpen wat er met zijn vroeger zoo mak paardje toch op eenmaal is geschied, behoeft geen betoog. Voor koetsiers en staljongens (sycen) zijn daarom Boyans of Java-Maleiers te prefereeren. Als grassnijders en veehoeders blijven zij echter uitstekend.

Zij kunnen zeer lang en vlug loopen; van daar het beweren dat ze geen milt hebben.

Boyanwoning *De Boyanwoning* wordt mede op het hoofdetablissement aangetroffen. De Boyans, Engelsche naam voor de bewoners van het eiland Bawean, komen meestal van Singapore of soms van Penang op contract, voor den Engelschen Protector gesloten.

Het gehalte der Boyans is in den laatsten tijd hard achteruitgegaan, zoodat men ze wijselijk door Javanen en eenige Maleiers tracht te vervangen. Zij dienen tot het bouwen van huizen en schuren alsmede voor het ruwe timmerwerk daaraan verbonden. Over het algemeen zijn het nette en

bedaarde Muzelmannen, die zeer aan hun godsdienst zijn gehecht. Hun werk is doorgaans goed en solide, doch zij doen alles in dagwerk en nog al langzaam. Op Oostersche wijze verricht, komt dit nog al kostbaar. Zeer vele pogingen zijn herhaaldelijk gedaan om hen tot contractwerk geregeld te verbinden, doch meestal met slechte resultaten.

De loonen der Boyans bedragen in den regel $ 8 per maand, dat van den mandoer, die met 15 à 25 man werkt, $ 15 per maand. Zij verbinden zich voor 8 of 6 maanden, door welken korten diensttijd de passagegelden, commissie- en werfloonen enz., betrekkelijk zeer hoog zijn. Om deze reden worden op bestaande ondernemingen meestal door de mandoers in het land zelf ontslagen Boyans aangebracht en tegen eene zeer lage of geene commissie door den administrateur voor een zeker aantal maanden geëngageerd.

Een troepje Boyans of op hun werk afgerichte Javanen van 12 tot 25 man is op elke onderneming bepaald noodzakelijk, daar er steeds kleine werken of reparatiën aan de verschillende gebouwen zijn te verrichten, die men onmogelijk steeds zou kunnen uitbesteden aan Javanen, Maleiers of Batakkers, — of die met zoo veel zorg en netheid moeten worden uitgevoerd, dat men ze aan geene andere Oosterlingen durft opdragen.

Ook hier hangt weder veel van de capaciteiten van den mandoer af.

Inlandsche werklieden.

Somtijds op het etablissement, maar meestal op eene

der onderafdeelingen, die wij later zullen beschrijven, woont de *Battak-tandil* of de *Maleische hoofdman* met zijne vrije lieden, een mengelmoes van inlanders, die, hetzij vast of tijdelijk, onder zijn beheer allerlei karreweien zooals boschkappen, wegen-aanleg, huis- en schurenbouw, rottan-leveranties, enz., aannemen.

Bataks. De oorspronkelijke bewoners van de vrije binnenlanden van Sumatra, de Batakkers, zijn heidenen en een zeer bruikbaar volk. Deze bergbewoners, die zeer sterk en matig zijn, komen naar de vlakte van Deli om eenig geld te verdienen. De Batakkers, die tusschen het Maleische kustland en de eigenlijke berglanden van Sumatra inwonen, de zoogenaamde Doesson-Batakkers, worden als de minst goede beschouwd. De omgang met den Maleier heeft hen bedorven: zij spelen, schuiven en deserteeren zooveel zij maar kunnen. Het beste gehalte voor den planter zijn dan ook de lieden van het plateau van Midden-Sumatra en zij die in de buurt van het Toba-meer wonen, n.l. de Toba-Batakkers, de Orang Karau, de Orang Timor, de Orang Pak Pak, enz. De laatsten komen zeer weinig op de ondernemingen, en worden door de Bataks nog steeds als echte menscheneters aangewezen.

Somtijds, vooral op de bovenondernemingen, hebben deze lieden hunne vrouwen bij zich, die met hunne donkerblauwe hoofddoeken, boven de borsten vastgemaakte sarongs, en zilveren oorijzers, wanneer ze jong zijn, er lang niet slecht uitzien. Zij worden echter

PLANTWEG MET BRUG IN

N UITGEDRAGEN STIJLEN.

spoedig oud en verliezen dan al haar aantrekkelijkheid. Het is een zeer aardig gezicht, een twintigtal Bataksche vrouwen en meisjes op het rijstblok te zien slaan. De moeders hebben dan hunne kinderen op de rug gebonden, ongeveer als in een zak, met het kopje er buiten, dat al zeer vreemde slingeringen maakt bij het op- en nederbewegen van den zwaren rijststamper door de moeder.

Maleiers. Verder vinden wij onder het tijdelijk werkvolk van evengenoemden hoofdman ook de Maleiers, de eigenlijke kustbewoners van Sumatra's Oostkust. Veel valt er niet van hen te zeggen. Hun werk is meestal niet van veel waarde en zij bezorgen menigen administrateur veel zorg en last (soesah), zoodat zij dan ook zooveel mogelijk worden vermeden. Voorschot is het eenige dat hen aanlokt om zoogenaamd te gaan werken. Spelen en opiumrooken zijn het hoofddoel van den Maleier. Soms heeft hij geld noodig om eene of andere maagd te kunnen koopen. Hij is slim, en kan als hij wil zeer goed werken, doch daar de natuur hem alles tot zijn onderhoud levert, zoo gevoelt hij geen behoefte tot arbeiden en doet dit dan ook niet anders, dan om de zooeven genoemde redenen, of wel om naar Mekka te kunnen reizen, als hadji of priester terug te keeren en dan ten koste van zijne geloofsgenooten te kunnen leven, en dus nog meer te luieren.

Is de Maleier van hoogen rang of hoofd eener afdeeling, dan heeft hij steeds geldgebrek, belooft

steeds werkvolk te zullen leveren, vraagt steeds voorschot op allerlei materialen, komt ten slotte geene enkele zijner beloften na en vergeet het geleende geld terug te betalen, of liever vraagt nog meer voorschot op nog schooner beloften, die hij nog minder denkt na te komen.

Op bijna alle ondernemingen zijn Maleische of Batak dorpen (kampongs), aan de bevolking waarvan rechten op gronden rondom den kampong en op voldoende wisselgronden worden toegekend, alsook op de vrucht- en bijenboomen in de buurt.

Behalve dat wordt hun bij de nieuwere landcontracten toegestaan rijst te planten op de tabaksvelden, waarvan de oogst is afgeloopen.

Dit planten van padi is bepaald zeer nadeelig voor den duurzamen bloei van het land, daar toch alle herwouding (reboiseering) hierdoor wordt tegengehouden. De inlanders nl. vernielen bij het schoonmaken hunner rijstvelden alle kiemen en spruitjes van het opkomende nieuwe bosch, terwijl bovendien de rijststengel die in Indië zoo welig groeit, na afloop van den oogst op het veld blijft liggen en daardoor zeer lang elken plantengroei belemmert. De strooken land in afgeplante tabaksvelden, waarop geen rijst wordt verbouwd, toonen reeds aan een ieder het groote verschil dat er bestaat het opkomen van nieuw bosch op land waar geen padi werd geplant, en op dat waar zulks wél plaats vond.

Op de bovenondernemingen heeft de administrateur dikwijls last van de gewoonte der Batakkers, om door

hunne brandbrieven (moesim bringin) den ondernemer met het afbranden zijner schuren en andere gebouwen te bedreigen, indien hij hun vermeend onrecht niet binnen een bepaalden tijd weet te herstellen; dit betreft somtijds zaken, die jaren geleden door het Maleisch bestuur zijn gedaan en waarvan hij nimmer iets heeft gehoord. Door het Bestuur, of liever door het Inlandsche Bestuur, worden deze zaken meestal op de lange baan geschoven, en daardoor heeft reeds menig ondernemer of administrateur vele zijner kostbare schuren zien afbranden en te velde staande tabak zien wegkappen, zonder zich ook maar iets te verwijten te hebben.

Behalve deze elementen bevinden zich nog onder gezegden hoofdman vele Maleiers van Sumatra's Westkust, als bijv. van Menang-Karbou, Mandheling, Baros, Rau, enz., meestal lieden wien de gedwongen Gouvernements-koffiecultuur aldaar minder beviel. Zij werken over het algemeen zeer goed, doch blijven niet lang op de onderneming, trachten spoedig wat geld bijeen te krijgen en worden dan rijtuigverhuurder, warong-houder, koopen een vruchtentuintje, of wel worden hadji, om daarna geheel onafhankelijk naar Sumatra's Westkust terug te keeren.

Nog zijn somtijds onder bovengenoemde hoofdlieden eenige vrije Javanen werkzaam, d. w. z. Javanen die hun contract bij den ondernemer hebben afgewerkt en zich in den Maleischen kampong vestigden, ook oude wegloopers of gepasporteerde soldaten en ontslagen kettingjongens. Meestal nemen al deze lieden in kleine troepjes

het een of ander werk aan, direct contracteerend met den administrateur.

Orang Allas en Gayos.

Ook treffen wij hier onder hunne eigen hoofdlieden de Orang Allas en Gayos aan, die hetzelfde werk als de Batakkers en Maleiers aannemen, doch bovendien, wat met de anderen niet het geval is, zijn over te halen tot het graven van slooten en het maken van wegen. Men moet met dit volkje, wier woonplaats gelegen is tusschen de Batakkers en Atjehers in, zeer voorzichtig zijn, door alles wat men met hen contracteert, goed te stipuleeren en te controleeren, want maakt men later bij de afrekening aanmerkingen op het afgeleverde werk, als niet voldoende aan alle vereischten, dan kan men door hen op het geld te korten, de grootste onaangenaamheden bekomen.

Wachthuis.

Nog zien wij op het etablissement het *Wachthuis met oppassers.* Dit zijn Bengaleezen, Penang-Maleiers, Javanen of Klings. De eersten zijn meestal ontslagen soldaten uit Britsch-Indië, of wel ontslagen politiedienaren van een der staten van het schiereiland Malakka. Deze zijn te verkiezen, daar zij hebben leeren schieten, hetgeen bij alarmeerende geruchten van dienst kan zijn. Zij dienen als oppassers en als nachtwacht bij de fermenteerschuur en bij het huis van den administrateur, waar zich het kantoor met de brandkast bevindt. Zij zijn daartoe met Beaumontgeweer gewapend en voorzien van een wachtcontrôle-

horloge, waarvan verschillende sleutels op zekere punten in en buiten de fermenteerschuur, bij het kantoor, den stal enz. in kastjes zijn opgehangen. De wachthebbende man moet deze kastjes elk uur of half uur gedurende zijne nachtelijke rondes openen en de sleutels op het contrôle-horloge doen ronddraaien. Dit horloge wordt 's morgens door den assistent of administrateur geopend en nagezien, waarna de strook papier, die zich er in bevindt, met de noodige prikken voorzien, veroorzaakt door het omdraaien der sleutels, in het daartoe bestemde register wordt opgeplakt met vermelding van naam, enz. Bij genoemd wachthuis bevindt zich meestal de *gong*, waarop 's nachts de uren worden aangegeven, benevens de *tong-tong* waarop het uur van begin en van het einde der arbeidsuren wordt bekend gemaakt. Verder dienen deze oppassers tot het opbrengen van beschuldigden naar den controleur, waartoe zich op de onderneming eenige paren handboeien bevinden, waarin de delinquent bij het vervoer wordt gesloten. Ook doen zij dienst als post- en boodschaploopers, bij het transporteeren van zieken, enz.

Chineesche winkel. Kedei.

Nog wordt hier aangetroffen de *Chineesche winkel-* of *Kedei*, waarin allerlei Chineesche en Europeesche waren aan de koelies en het verder personeel worden verkocht, tegen een bepaald tarief door den administrateur opgemaakt, welk tarief in Chineesche letters, en in 't Maleisch met Latijnsche letters, behoorlijk geteekend, in den winkel is opgehangen. Door een

bordje wordt hier ter plaatse aangewezen, dat de winkelier recht heeft tot het verkoopen van opium en sterke dranken.

Voorts wordt hier de rijst bereid uit de padi, op de onderneming gewonnen. Deze rijsthandel is zeer belangrijk, daar alle koelies, die hier op haribesaar komen halen, gewoonlijk 5 gantangs voor $ 1 ontvangen. De gantang is officieel $^1/_8$ pikol = 8.57 liter en wordt hier als geijkte inhoudsmaat door den administrateur aan den kedeihouder afgegeven.

De kedei staat onder strenge contrôle van den administrateur, die alle klachten der koelies hieromtrent onpartijdig onderzoekt.

Het is zeker zeer wenschelijk, dat de hoofd-tandil niet bij de kedei betrokken is, daar hij door zijne positie veel pressie op de koelies kan uitoefenen, en zulks licht tot knoeierij, of tot het verkoopen van slechte waren aanleiding kan geven en de koelies dan niet bij den administrateur durven klagen. Ook het leveren op crediet is natuurlijk zeer nadeelig voor de koelies. Beide zaken komen echter op vele ondernemingen wel voor en zijn niet altijd te vermijden. Het eenige middel er tegen is, dat de administrateur met behulp van zijn Europeesch personeel op den kedeihouder eene zeer strenge contrôle oefent.

Ossenstal. Op het etablissement zien wij verder den *ossenstal*, waar gewoonlijk de trekossen op een houten of steenen vloer, behoorlijk droog en zindelijk staan aangebonden.

Daarbij vindt men gewoonlijk een overdekten mestput.

Wij vinden hier, naarmate van de grootte der onderneming, van 40—80 trekdieren. Meestal wonen in de nabijheid eenige Klings, of ook wel Javanen, die belast zijn met het onderhoud van stal en beesten, en met het noodige grassnijden. De wanden van den stal zijn meestal open en alleen met latten afgeschoten, om voldoende lucht binnen te laten. Des nachts worden er altijd vuren met veel rook onderhouden tot afschrikking der tijgers, die wel eens lust hebben om door de latten een aanval te wagen, en ook tot bescherming der ossen tegen de vele muskieten en zandvliegen.

Wanneer er veel op de onderafdeelingen te vervoeren is, bijv. in den oogsttijd, of als de afdeelingen zelve ver van het etablissement verwijderd zijn, dan zijn niet alle ossen hier bijeen, maar op de verschillende afdeelingen in kleine kraals verdeeld, om 's morgens bijtijds van daar het transport te kunnen aanvangen.

Karrenloods. In de buurt van den ossenstal vindt men de *karrenloods*, alwaar de voertuigen der onderneming bewaard worden. Dit zijn gewoonlijk 20 tot 40 stuks karren met twee raderen en voorzien van een vasten disselboom voor een span ossen. De kar zelve bestaat uit een vierkanten bak, van voren en van achteren open, en gedekt met een licht rieten dak (samir, kadjang). Al deze voertuigen dragen het merk der onderneming, en zijn van een volgnummer voorzien. Met deze karren

worden alle materialen, hout, steenen, levensmiddelen, en vooral tabak vervoerd.

Voor het transport van dit laatste artikel worden de karren zorgvuldig geheel gedekt met kadjang [1]) of atap, somtijds ook met dunne planken, zoodat het kostbare artikel geen schade zou kunnen lijden door regen of zonneschijn. De tabak wordt dan voorzichtig in de karren gestapeld, somtijds ook in de daarin passende manden. Eenige der karren zijn van een los bovenstuk of bak voorzien, om als kipkar bij het transport van hout of steenen te dienen. Ook staan er nog een of twee kleine karren, die door één os worden getrokken en door de grassnijders gebruikt worden tot transport van het gras op verren afstand van het etablissement gesneden. In de karrenloods wordt ook de ziekenkar bewaard, welke dient tot het transporteeren der zieken naar het hospitaal.

Materialen-loods.

Nabij het établissement vindt men nog de *materialen-loods*, opgetrokken van atap of van planken, gedekt met gegalvaniseerd ijzer, alwaar de voorraad bouwstoffen voor de onderneming wordt bewaard. Onder deze artikelen neemt de vroeger beschreven atap eene eerste plaats in, daar er jaarlijks voor eene groote onderneming een 250,000 tot 800,000 stuks noodig zijn, terwijl de administrateur steeds moet zorgen om zoo goedkoop mogelijk bijtijds een goeden voorraad in te

[1]) Een mat van palmbladeren, afkomstig van den nipahpalm.

slaan, daar hij anders met zijne gebouwen niet intijds kan gereed komen, en dan ter elfder ure allerlei inferieur goedje tegen hoogen prijs zal moeten opkoopen.

Deze atap wordt vervaardigd door Maleiers van de kust 't zij op Sumatra, ten noorden of ten zuiden van Deli, of wel, nu daar veel nipa is gekapt, aan den overkant op Malakka, Perak enz., en door Maleische of Chineesche handelaren aan den administrateur aangeboden, die een contract sluit voor ruim zooveel als hij denkt noodig te hebben. Gewoonlijk wordt gestipuleerd levering op de onderneming per boot, sampan of huurkar, of wel vrachtvrij per spoor aan het naastbijgelegen station. Die hoeveelheid wordt meestal over een 6-maands leveringstijd verdeeld, zoodat men tegen Mei zijn geheelen voorraad binnen heeft. Goede atap kost op de onderneming naarmate van de lengte van het transport $ 14 tot $ 24 per 1000 stuks, zoodat men licht kan nagaan welk een belangrijk artikel dit voor de onderneming wordt. Deze prijzen zijn zeer aan fluctuatiën onderhevig, vooral bij groote aanvraag en weinig aanbod. De atap wordt door bepaalde oppassers ontvangen, nageteld en nagezien, en daarna, goed droog zijnde, in de materialenloods opgestapeld. De loods wordt dan gewoonlijk voor 6 maanden tegen brand geassureerd.

In deze loods vinden wij verder nibong, gespleten, als latten, circa 21 voet lang en 4 tot 6 Eng. duimen breed, die voor dakwerk, omheiningen enz., worden

gebruikt; zoogenaamd anak kajoe laut, aan zee gekapt, zijnde stokken van ongeveer 12 voet lengte en $1\frac{1}{2}$ à 2 Eng. duimen middellijn, welke dienen moeten om de tabaksplanten aan op te hangen in de droogschuren. Dit hout is zeer duur, circa $ 12 per 1000 stuks, en wordt door de groote vraag veel duurder en minder recht geleverd dan vroeger, zoodat men tegenwoordig veel jong hout uit het bosch van de onderneming tot dit doel kapt, welk hout 2 jaren dienst kan doen en slechts $ 3 à $ 4 per 1000 stuks kost. [1])

Voorts vinden wij er kadjangmatten tot het dekken van karren enz., en daarmede overeenkomende breede vlakken van zamengeregen nipahbladeren, *samir* genaamd, die gebruikt worden tot het maken van wanden.

Ook wordt hier somtijds een fijnere bindrotan op eene eenigszins koele plaats bewaard, om het uitdrogen te voorkomen, terwijl andere soorten, zooals rotan malayoe en rotan tjimoe, in het water of in modder worden bewaard.

Somtijds vindt men hier ook op de onderneming gezaagde *planken;* na behoorlijk gedroogd te zijn, worden zij volgens de verschillende afmetingen opgestapeld, evenals het op dezelfde wijze verkregen vierkant beslagen hout. In een afzonderlijk afgeschoten gedeelte worden hier ook de *sorteer-* en *afpakmatten*

---

[1]) Bij de bespreking der droogschuren zullen wij hierop nader terugkomen.

bewaard, welke ter gelegener plaatse zullen worden beschreven. Nog treffen wij hier de *groote* en *kleine tonnen*, *tjankolsteelen* aan, voor de veldkoelies bestemd. Eenigszins verborgen worden hier ook de *doodkisten* geplaatst, welke de onderneming verstrekt, die ook voor eene behoorlijke begrafenis, volgens de landsgewoonte van den overledene, zorg draagt.

Mede wordt hier bewaard *tali koelit*, touw uit vezels of schors van boomen uit China afkomstig, dienende tot het bossen van tabak; evenzoo *tali hidjoe* of zwart touw, afkomstig van den arengpalm, dat gebruikt wordt voor lichte houtverbindingen. Verder *tali rameh*, vlastouw, afkomstig uit Europa of Britsch-Indië, tot het maken van tabaksmatten en het bevestigen van balen; eindelijk nog *manillatouw* voor ossekarren; spijkers, verf, teer enz,, kortom alles, wat er van dit soort artikelen op de onderneming noodig is.

Hospitaal. Bij sommige ondernemingen wordt op het etablissement nog aangetroffen het *hospitaal* met de apotheek en de woning van den opzichter met het toezicht belast, en der hospitaalbedienden. Het zijn meestal zeer luchtige gebouwen, met steenen, goed gecementeerde vloeren en gemetselde afwateringen. De zieken liggen ten getale van 40 tot 80 per zaal zeer zindelijk op kribben, en worden ruim van al het noodige voorzien. De geneesheer komt òf dagelijks, òf eenige malen per week zulke hospitalen bezoeken, en schrijft voor elken patient de behandeling en de medicijnen voor,

terwijl de assistent, bij het etablissement geplaatst, daarvan aanteekening houdt, en aan het hoofd van het hospitaal de noodige mededeelingen en orders geeft. Met de directe behandeling, het toedienen van medicijnen, verbinden, en uitgeven der voeding is gewoonlijk een sinjo, of Portugees, soms ook wel een bekwaam Chinees belast. De doctor-djawa of inlandsche doctor, door het Gouvernement daartoe op Java opgeleid, kan hier goede diensten verleenen, zoowel als de Portugees of halfbloed, die zijne opleiding te Madras, Colombo of Calcutta aan een der hospitalen, heeft bekomen. Ook sommige Chineezen, die lang bij Europeesche doctoren en apothekers hebben gediend, staan somtijds in de praktijk bij bovengenoemde onderopzichters niet achter. De administrateur en de assistent aan het hoofdetablissement geplaatst, houden echter op alles een streng toezicht en contrôle, zoodat er geen knoeierijen kunnen plaats vinden met den verkoop van eetwaren en opium.

Bij de groote maatschappijen of bij eenige kleinere ondernemers gecombineerd, bestaan meestal centraal-hospitalen, waarheen de zieken der verschillende ondernemingen dagelijks met de ziekenkar kunnen worden vervoerd. In dat geval bevindt zich op het kantoor van den administrateur alleen eene apotheek van het hoog noodige voorzien, om geringe ziekten, die geen opneming van den patient in het hospitaal noodig maken, te kunnen behandelen.

Nog vindt men dikwijls op de ondernemingen een klein gebouwtje als hulphospitaal, wanneer het centraal-hospitaal te vol mocht zijn, of wel voor zieken die eenigen tijd moeten worden afgezonderd, en voor wie het wenschelijker is op de onderneming te blijven.

Bij epidemieën, of somtijds ook wel uit voorzorg daartegen, vindt men op de ondernemingen nog kleine hospitaalgebouwtjes, afgezonderd gelegen, alwaar de besmettelijke zieken behandeld worden, ten einde door het transport naar een centraal-hospitaal geen verdere besmetting te veroorzaken.

Kantoor. Het *kantoor* wordt gewoonlijk in of naast het huis van den administrateur gehouden. Hier is dan ook de woning van den assistent, bij het hoofd-etablissement geplaatst, en van den reeds vroeger genoemden inlandschen schrijver. Op het kantoor bevinden zich ook de brandkasten, meestal twee in getal, waarvan de eene dient tot berging van het geld, en de andere tot het bewaren van de boeken der onderneming. Het geld wordt gewoonlijk vóór of op den betaaldag tegen een bon (cheque) van het hoofdkantoor, of van den financieelen agent, met pikolpaarden, voorzien van daartoe ingerichte pakzadels afgehaald, in kistjes van $ 1000 Mex. elk, onder geleide van de noodige gewapende oppassers en een assistent te paard.

In de tweede brandkast worden de boeken der onderneming bewaard, hetgeen zeer noodzakelijk is, daar het voor den ondernemer een onherstelbaar ver-

lies zou zijn, als de rekeningen van zoovele arbeiders, die nagenoeg een jaar op voorschot werken, door brand werden verloren

Kantoorboeken.

Daar verschillende boeken bij de administratie in gebruik zijn, zullen wij ze hieronder achtereenvolgens behandelen.

In de eerste plaats komt voor het *duplicaat-kasboek*, waarvan het eerste exemplaar zich bij den hoofd-administrateur bevindt. Bij de meeste groote maatschappijen wordt dit boek maandelijks opgemaakt, in de eerste dagen van elke maand, en, als er een inspecteur is, door diens bemiddeling opgezonden aan de hoofd-administratie. Verder heeft men het *kladkasboek*, waarin alle uitgaven dagelijks onder behoorlijke hoofden worden ingedragen. Ook vindt men hier het *bon- of chequeboek* op hoofdkas, waarin met volgnummers en talons de verschillende bons op die kas worden opgegeven, welke bons thans ook als betaalmiddel circuleeren of als wissels dienst doen, en door de meeste maatschappijen, zelfs in Penang en Singapore, worden aangenomen.

Verder het *passenboek*, waaruit de vergunningen voor koelies, om voor een bepaald aantal dagen de onderneming te verlaten, op naam en nummer, door den administrateur geteekend, worden uitgegeven. Op den talon wordt aanteekening gehouden, wanneer het gebruikte pasje teruggegeven of wel zoek gemaakt werd.

Het *ontslag-brievenboek*, gemaakt volgens een algemeen model. Op deze ontslagbrieven, welke uitgereikt worden aan de werklieden, die aan al hunne verplichtingen hebben voldaan, moeten hunne lengte en merkbare teekenen zeer nauwkeurig opgegeven worden. Wanneer men slechts de moeite neemt van behoorlijk onderzoek, zijn er zeker bij elken koelie, van welken landaard ook, steeds voldoende kenteekens te vinden. Ook is het raadzaam van dit alles zoo nauwkeurig mogelijk, op den achterblijvenden talon, aanteekening te houden met vermelding van al de bijzonderheden, opdat men later in een oogopslag kan nagaan, welke soerat-lepas (ontslagbrieven) er werden uitgegeven, nl. bij zoekraken, of navragen enz. Het geven van een ontslagbrief is door de wet voorgeschreven; hij mag in geen geval een bewijs van gedrag, conduitestaat, getuigenis, waarschuwing of iets dergelijks bevatten. Zeer heilzaam werkt dan ook de maatregel door eenige planters onderling getroffen, om bij het engageeren van een koelie in het land, met soerat-lepas, bij den vorigen meester naar de reden van ontslag te informeeren.

De *rekening-courant-boeken* van Chineezen en Indiërs worden zooveel mogelijk maandelijks door den assistent bijgehouden, of wel onder diens contrôle door den inlandschen Crani. Niet de geheele rekening kan maandelijks worden bijgehouden, bijv. niet die van de Chineezen, daar deze in contract werken, hunne voorschotten elke veertien dagen in andere boeken worden

ingedragen, en natuurlijk hun afgeleverde oogst eerst bij het einde van het jaar wordt verrekend. Alle andere betalingen te hunnen behoeve, als voor het boschkappen, voor gereedschappen enz., worden maandelijks ingedragen uit het kasboek. Van de overige werklieden kan de rekening gewoonlijk op het einde van iedere maand worden bijgehouden; zulks is bepaald wenschelijk.

De *voorschotboeken* der Chineezen zijn eene copie of duplicaat van de boeken door de veldassistenten gehouden van de veertiendaagsche voorschotten, het aantal roeden omgewerkt land, het aantal geplante boomen, de gesneden tabak, de waarde tegen welke deze laatste verrekend is, de verleende hulp, de overgenomen velden, de gekochte zaadplantjes enz. enz. Dit copieeren geschiedt steeds direct na den betaaldag, meestal door den inlandschen Crani, onder contrôle van den assistent met de kantoorwerkzaamheden belast.

De Javanen, Boyans, stapelaars, Klings enz. worden in de werk- of betaalboeken meestal aangeduid als Indiërs. Dat zijn in het algemeen de werklieden die grootendeels in dagloon werken. In deze boeken wordt dan ook dag voor dag opgeteekend, wie gewerkt heeft en welk soort werk er verricht werd. Deze lieden worden gewoonlijk per maand betaald, wanneer de recapitulatie van alle werkdagen wordt opgemaakt. De koelie krijgt dan zijn loon uitbetaald, naarmate van zijn aantal werkdagen of van het afgeleverde contractwerk, gewoonlijk

DROOGSCHUU

IN AANBOUW.

na aftrek van $ 1 of hoogstens $ 2 als korting tot terugbetaling van het genoten voorschot. Dikwijls krijgt hij ook op de helft der maand op den betaaldag een voorschot van $ 1 of $ 2. Vooral is dit het geval met nieuwe Javaansche koelies, die in het geheel geen idee van geldswaarde hebben, hun geld niet weten te bewaren, allerlei dwaze dure dingen koopen, en dan later geen geld hebben om de noodige eetwaren te koopen, zoodat het beter is hun niet te veel geld op eens te geven.

Het *inventarisboek* vermeldt alle gebouwen, wegen, afwateringen, stal met paarden en rijtuigen, ossen, karren, materialen, gereedschappen, diverse goederen, totale voorschotten aan Chineezen en Indiërs enz., voor. Elk belangrijk voorwerp krijgt een afzonderlijk hoofd en folio, waarop het voorkomt op het waardecijfer van het vorige jaar, of wel voor het bedrag waartegen het nieuw werd ingekocht. Maandelijks worden in dit boek alle uitgaven bijgehouden, die volgens het kasboek op een der hoofden hebben plaats gevonden, terwijl de materialen, die aan een der gebouwen overgingen, op dit hoofd worden overgebracht en van het vorige afgeschreven.

Het *betaalboek der koelies in de fermenteerschuur* (het zoogenaamde bundelboek) en het *boek waarin de tabak wordt opgeteekend* [1]), die in de fermenteerschuur uit de verschillende afdeelingen wordt ingewogen.

---

[1]) Over de boeken der fermenteerschuur later.

Het *algemeen register*, waarin alle koelies met hunne nummers en folio's voorkomen. De koelies zijn voorzien van een volgnummer, dat van tijd tot tijd, op sommige ondernemingen elk jaar, als het cijfer te hoog wordt, weder van 1 af verwisseld wordt. Deze oude en nieuwe nummers worden bij elken koelie in dit register bijgeschreven met het nummer van het contract en het registratienummer van den controleur, benevens vermelding van stam, ouderdom, herkomst, overlijden, ontslag enz.

De *geregistreerde contracten* volgens datum en volgnummer, zoomede de oude *ontslagbrieven* van alle in het land geëngageerde koelies. Het *copieboek* der brieven dat vooral iederen avond in de brandkast moet worden weggesloten.

Het *circulaireboek*, bevat alle circulaires der hoofdadministratie, als men die heeft, van het bestuur, en van het planters-comité, behoorlijk naar datum en volgorde gecopieerd of ingenaaid.

Het *rapportboek*, waarin de administrateur elke veertien dagen een rapport voor zijnen chef opmaakt over de werkzaamheden der Chineesche veldkoelies, getrokken uit de afdeelings-rapporten van iederen assistent, over zijne afdeeling.

Het boek met *staten van vaste werklieden*, waaruit maandelijks door de administrateuren het totaal der vaste werklieden met opgave van nationaliteit aan hunnen chef wordt opgegeven, met vermelding van de verandering, die door overlijden, afloop van contract,

wegloopen of ontslag zijn ontstaan. Dit boek is van talons voorzien waarop van het resumé aanteekening wordt gehouden.

Ten slotte heeft men nog het *boek van afgeleverde goederen*, waaruit de reçus werden afgegeven voor verschillende zaken aan assistenten of hoofdadministratie per kar of spoor verzonden. Op den talon houdt men steeds aanteekening van hetgeen de reçu opgeeft.

Het is natuurlijk, dat op zich zelf staande ondernemingen, die dus haar geld direct uit Penang of Singapore bekomen, er nog vele andere boeken, als journaal, grootboek enz., op na houden.

Op het kantoor worden tevens de aan de onderneming behoorende sabels, geweren, revolvers met munitie enz. bewaard. Van de vuurwapens en ammunitie wordt het reeds besproken voorgeschreven register bijgehouden, en jaarlijks in Januari aan het hoofd van het Plaatselijk Bestuur ingediend.

Ook de kaarten der onderneming, de schrijfbehoeften, teekeninstrumenten, boussoles, meetkettingen, de maat tot het meten der lengte van de koelies, enz., worden hier aangetroffen, terwijl de koelie-ordonnantie, kedeiprijzen enz., gewoonlijk aan den wand prijken.

Stal. Bij het huis van den beheerder eener onderneming bevindt zich de *stal*, waarin de verschillende dienstpaarden zijn geplaatst, namelijk: de paarden en poneys ten gebruike van den administrateur voor de dogcar

der onderneming, zijn rijpaarden, het paard van den assistent bij het hoofdetablissement werkzaam, de paarden voor den expressedienst van de oppassers, en de pikolpaarden voor geldtransport. Deze paarden behooren aan de onderneming. Gewoonlijk vindt men in den stal nog een of twee luxepaarden, particulier eigendom van den beheerder.

Ieder assistent krijgt gewoonlijk een dienstpaard van de onderneming, dat meestal bij zijn huis op de afdeeling is gestald. In den sorteertijd echter, als nagenoeg alle assistenten in de fermenteerschuur werkzaam zijn, staan meestal ook hunne paarden in den stal van den administrateur.

Bij den stal zijn de noodige kamers afgeschoten voor de paardenjongens, — gewoonlijk syces genoemd; verder nog een gebouwtje of eene ruimte tot het bewaren van het paardenvoeder (padi), benevens eene afzonderlijke bewaarplaats voor de tilbury of dogcar, en het ledergoed, zooals paardetuigen, enz.

HOOFDSTUK III.

INRICHTING DER ONDERNEMING. LIGGING.—GROOTTE.—WEGEN.—BRUGGEN. AFWATERING. — BOSCHKAPPEN. VERDEELING DER VELDEN.

Het in de vorige bladzijden beschreven etablissement ligt zoo mogelijk in het midden of aan de benedengrens der onderneming, zoodat het van alle kanten gemakkelijk bereikt kan worden. Toch wijzigen verschillende factoren de plaatsing er van. Vooreerst is het zeer gewenscht het aan eene der hoofdrivieren aan te leggen, omdat men daar gewoonlijk de materialen direct kan ontvangen, en veelal de tabak per sampan verschepen kan, zoodat dan weinig transport noodig is en het toezicht op dit kostbare artikel beter kan zijn; ook is de nabijheid eener rivier zeer wenschelijk voor de draineering en de reinheid in het algemeen, vooral in den sorteertijd, wanneer er soms tot 1000 zielen op deze plek zijn verzameld.

Doch eene ligging nabij den Deli-spoorweg is een voordeel, dat nog meer gewicht in de schaal legt dan de nabijheid eener rivier.

Openen eener onderneming.

Bij het openen eener onderneming is de keuze van de plek voor het etablissement van veel belang, waarbij ook op hooge en droge ligging dient te worden gelet. Is men eenmaal gevestigd, en is alles in orde, dan verandert men niet gaarne van plaats, daar dat met groote kosten gepaard gaat. De onderneming heeft dan ook meestal reeds den naam dier plaats aangenomen; tegenwoordig wordt zij gewoonlijk genoemd naar de inheemsche — Maleische of Bataksche — benaming der plaats of streek, waar het hoofdetablissement is gevestigd, terwijl schoon uitgedachte Europeesche benamingen nagenoeg in het geheel niet meer worden gebruikt.

Voor eene gezonde levensvatbare onderneming is het noodig over ± 4000 bouws grond te kunnen beschikken. Volgens de contracten wordt de bouw gerekend op 500 vierk. Rijnl. roeden (of 2000 vierk. rijnl. vadem of depa), de vierk. Rijnl. roede gelijkstaande met 14.192 M^2, dus een bouw, globaal voor gewone berekeningen = 7100 M^2. Het land, elken koelie toebedeeld, heeft met de wegen er in, een afmeting van 10 depa breedte, bij eene diepte van 160 depa. [1]) Elk veld heeft na aftrek van de gezamenlijke wegen en gebouwen,

---

[1]) De depa gerekend op 6 voet Engelsch, of circa 1.82 M., dus iets minder dan de Rijnl. vadem à 1.88 M.

schuren, koeliewoningen, huizen der assistenten enz., niet veel meer oppervlakte dan 1500 Eng. vadem, bij den planter officieel als depa aangenomen, zoodat men een veld op ongeveer $^3/_4$ bouw kan schatten.

Grootte der onderneming en personeel.

Het aantal tabaksvelden dat door een administrateur, natuurlijk met het noodige Europeesche personeel als hulp, behoorlijk kan worden waargenomen, wordt thans vrij algemeen op ± 400 gerekend. Er zouden dus per jaar 300 bouw maagdelijken grond worden verbruikt. Echter moet men rekenen dat het eerste jaar gewoonlijk met 100 man wordt begonnen, daar het voor den planter, op de toekomst bedacht, niet goed is te hard van stapel te loopen, nu hij zooveel te bouwen, en wegen aan te leggen heeft, zijn personeel moet africhten en zijn inlandschen en Chineeschen staf vormen, zoodat het eerste jaar wel niet meer dan 75 bouw zullen worden gebruikt.

Gaat alles goed, zijn er voldoende sinkehs — nieuwe koelies — verkrijgbaar, en is er voldoende geld disponibel, dan wordt in het 2e jaar uitgebreid tot 200 velden of 150 bouw; stel het 3e jaar op 300 velden of 225 bouw, het 4e jaar op 250 bouw en het 5e eindelijk op volle kracht met 400 velden of 300 bouw, dan zou na 8 jaren op deze wijze 1900 bouw maagdelijken grond zijn verbruikt.

Op goed onderhouden gronden nu, alwaar de bosch- en lalangbranden zooveel mogelijk worden tegengehouden, en waar niet door het dwaze knoeien met

padi door de opgezetenen alle boschkiemen worden gedood, of liever nog, waar door gezonde maatschappijen voor herwouding wordt gezorgd, daar kan men over het algemeen zeker zijn na 8 jaren op hetzelfde land te mogen terugkomen, terwijl er met voldoende zorg op goede gronden reeds weder zooveel bosch gegroeid is, dat men er het lichte bouwhout voor zijne schuren en huizen zal kunnen vinden, al moeten de zware stijlen dan ook in het oorspronkelijke bosch geveld worden.

Begint men dus allengs door eerst de helft der velden op ééns gebruikte landen aan te leggen, en later zooveel mogelijk meer, terwijl men vooral zorg draagt voor herwouding, dan kan de onderneming zonder uitputting en zonder te groote onkosten, wegens het importeeren van bouwhout, blijven bestaan.

Wij kunnen dus gerust de normale grootte eener levensvatbare onderneming op ruim 4000 bouw aannemen, en het aantal harer velden op 400. Gewoonlijk rekent men op elke 100 tabaksvelden een Europeesch assistent, in dit geval dus 4 veld-assistenten. Ieder heeft dan zijne afdeeling; somtijds ook heeft een oud-assistent 120 velden, en een jongere slechts 80, of staan de 200 velden geheel onder den oudsten als hoofd-assistent, terwijl de jongere dan weder onder hem werkzaam is. De beste schikking is nog altijd, dat elk zijn eigen afdeeling van ongeveer 100 velden heeft, en de beheerder zelf al het overige beschikt.

Wij krijgen dus op de onderneming aan Europeanen:

één administrateur en vijf assistenten, van welke laatsten er een bij het hoofdetablissement ter beschikking blijft.

Het zou zeker voor den administrateur het aangenaamste zijn, indien deze vier afdeelingen vlak naast elkander gelegen waren, als het ware een complex vormden, dat in eens te overzien was, zonder dat hij zich te ver van het etablissement behoeft te verwijderen. Daar echter een deel der velden, op nieuwen of maagdelijken grond, en de rest op ouden of reeds gebruikten grond zal aangelegd worden, kan men nagaan dat die afdeelingen nog al ver van elkander verwijderd kunnen liggen.

Ligging en Wegen.

De onderneming wordt door een zeker aantal wegen doorsneden, die er zoo regelmatig mogelijk doorheen loopen. Ware zij een regelmatige vierhoek, dan zou het zeker het voordeeligst zijn het etablissement juist in het zwaartepunt van dien vierhoek te plaatsen, en de onderneming in vier gelijke en gelijkvormige deelen te verdeelen, hetgeen echter in de werkelijkheid wel nimmer zal kunnen geschieden.

Wanneer men de kaart van Sumatra's Oostkust beziet, zal men bemerken, dat de vele rivieren, die er op voorkomen, ongeveer van Zuid naar Noord loopen. Wij noemen dan volgens dien loop in het algemeen, de Noordelijke ondernemingen de beneden — en de Zuidelijke de boven-ondernemingen, hetgeen natuurlijk met de ligging der bergen en dus ook met de helling van het land uitkomt.

Verder kan men als algemeenen regel aannemen dat het land over het algemeen aan de oevers der groote rivieren eenigszins stijgt, en tusschen twee hoofdrivieren wederom daalt, zoodat daar gewoonlijk eene geul of klein riviertje wordt gevormd.

Vooral heeft dat in het benedenland plaats, terwijl meer naar boven, de rivieren, zooals op de kaart duidelijk zichtbaar is, elkander meer en meer naderen, dieper zijn ingesneden en door hooge ruggen van elkander gescheiden zijn.

De helling van de landstreek is tamelijk sterk, zoodat de hoofdplaats van het Bestuur, Medan genaamd, op een afstand van slechts 17 kilometer van de landingsplaats Laboean gelegen, reeds 62 voet hooger ligt dan laatstgenoemde plaats, terwijl de koffie-aanplant van de onderneming Mariendal, op een afstand van circa 5 kilometer van Medan reeds ongeveer 140 voet boven D. P is gelegen. Hoe verder men naar boven gaat, des te sterker wordt deze helling.

Het land is beneden, zooals men op de kaart ziet, veel breeder dan boven. Het water stroomt door de sterke helling met groote snelheid tusschen de steile oevers naar beneden, waar het door de mindere helling eenigszins blijft opgesloten en een uitweg moet vinden door zich te verbreeden, zoodat dan tijdelijk een nieuw bed wordt gevormd, het overstroomings- of ook wel bandjirgebied genaamd, dat nog binnen de meer hooge oevers gelegen is. Stijgt het water door deze bandjirs nog meer, dan

gaat het over deze hooge oevers heen en stroomt rechts en links naar beneden, waardoor de kleinere riviertjes, die niet van de bergen komen, worden opgezet en mede buiten hare oevers treden.

Volgens deze theorie zou het dus, daar tabak in het geheel geen waterplant is, altijd wenschelijk zijn om op de hooge ruggen van Noord naar Zuid te planten. Beneden zijn die ruggen echter niet van veel beteekenis, zoodat het daar wenschelijk is zoo weinig mogelijk langs de rivieren of in de lengterichting van hare afvoerwegen te planten, doch dit zooveel mogelijk loodrecht daarop te doen, dientengevolge loopen daar de plantwegen in het algemeen Oost-West.

Voor de bovenondernemingen is het echter bijna onmogelijk om begaanbare wegen O.-W. te maken; zij zijn aldaar wegens de vroeger omschreven gesteldheid van het terrein meestal Noord-Zuid aangelegd.

Men moet echter wel begrijpen, dat het bovenstaande altijd zeer in het algemeen is gezegd. Immers de gesteldheid van den grond, de ligging der concessie, de grenslijnen enz., kunnen groote wijzigingen aanbrengen, zoodat er zeker vele beneden-ondernemingen worden gevonden met Noord-Zuid plantwegen, en eveneens boven-ondernemingen met Oost-West plantwegen.

Aanleg van wegen.

De eerste weg, die gewoonlijk op eene nieuwe onderneming wordt aangelegd, is die, welke het etablissement met de landingsplaats aan de rivier of met den

bestaanden communicatieweg eener andere onderneming verbindt. Bestaat er eene nauwkeurige kaart van het terrein, dan is het nog al gemakkelijk om met de boussole een weg uit te zetten, doch meestal zal de kaart wel niet zuiver zijn, zoodat men dien weg als het ware moet gaan zoeken, waartoe men in de waarschijnlijke richting kleine paden met de boussole moet slaan, nl. van het bestaande eindpunt van den communicatieweg naar het etablissement. Zulke paden worden op zeer primitieve wijze in het bosch gekapt ter breedte van 2 tot 6 Eng. voet, meestal slechts zoo wijd, dat men er zich doorheen kan werken om te zien of men al dan niet op het verlangde punt uitkomt. Is de richting verkeerd, dan wordt er meer rechts of links aangehouden. Het slaan van zulke paden, (rintissen) bestaat alleen in het wegkappen van kleine boomen, rotan en takken van groote boomen, zoodat men er met de boussole doorheen kan zien en de richting bepalen. Is die eenmaal juist gevonden, dan wordt het pad tot eene breedte van 6 voet bijgekapt, — d. w. z. het kleine hout wordt met het kapmes (parang) tot bij den grond afgekapt en rechts en links opgeruimd, terwijl de groote boomen blijven staan. Gewoonlijk worden op onderlinge afstanden van 10 tot 20 vadem witte ontschilde staken, met de boussole gericht, opgesteld, om aan den bovenkant van een wit bordje voorzien, als baken dienst te doen.

Dit werk geschiedt in den regel door Batakkers, Maleiers of Javanen in contract tegen eene betaling

van $ 1 of $ 2 per 1000 vadem; ook somtijds door Javanen of Klings in dagloon onder surveillance van een Europeesch assistent. Sommige Bataksche of Maleische hoofdlieden hebben dit werk van de Europeanen spoedig afgekeken en kunnen met de boussole zeer handig omgaan, zoodat men bij het nazien zal vinden, dat zij geen $^1/_4$ graad uit de aangegeven richting zijn gegaan. Is nu eenmaal zulk een pad goedgekeurd, dan wordt overgegaan tot het slaan van den weg. Gewoonlijk wordt zulk een hoofdweg gekapt op eene breedte van 30 tot 36 voet, en wel zoodanig, dat de zooeven genoemde staken — pandjangs — in het midden van den nieuwen weg blijven staan. Hiervoor wordt $ 12 tot $ 18 per strekkende 100 vadem betaald; zulks hangt natuurlijk veel af van de zwaarte van het te kappen bosch, zoodat bijv. enkele stukken van denzelfden weg door klein bosch gaande voor halven prijs worden gecontracteerd, en de streken met hoog gras — lalang — niét aangeroerd, en dus ook niet bij de lengte van den weg in rekening gebracht worden.

In dit werk was vroeger begrepen het geheel opruimen van al het gekapte, terwijl alle boomen, struiken en rotan met den grond moesten worden gelijkgekapt en daarna rechts en links van den weg worden verwijderd. In den laatsten tijd echter zijn de inlandsche aannemers over het algemeen niet meer met deze voorwaarden tevreden, en zij ruimen tegenwoordig de boomen met grooter middellijn dan circa 1 voet niet

meer op, doch kappen die alleen in stukken van ongeveer 12 voet, die dan later voor rekening van den ondernemer worden opgeruimd. Vroeger geschiedde dit alleen voor zeer dikke boomen, ten koste van den aannemer.

Het is zeer raadzaam om, zoodra de weg eenmaal getraceerd is, met het hoofd van den kampong of den betrokken datoe na te gaan of er ook vrucht- of bijenboomen moeten worden gekapt, en den afkoop schriftelijk te regelen, waardoor men zich zeer vele onaangenaamheden zal besparen. Laat men zulks na, dan heeft men later veel last van allerlei aanvragen om vergoeding.

De breedte van den hoofdweg wordt gewoonlijk bepaald op 24 voet binnen de slooten (parits) die aan weerszijden van den weg gegraven worden van 3 tot 6 voet breedte bij eene diepte van 2 tot 4 voet. Deze afmetingen worden nagenoeg geheel door de ligging van het land en de gesteldheid van den bodem bepaald, daar men natuurlijk bij hooggelegen land nagenoeg geene, en daarentegen in lage terreinen zeer groote slooten noodig heeft, om het noodige materiaal te vinden tot het op behoorlijke hoogte brengen van den weg.

Gewoonlijk wordt zulk een weg door een club Chineezen of Javanen aangenomen tegen $ 20 tot $ 40 per strekkende 100 vadem, geheel gereed op te leveren; somtijds wordt het ook wel aangenomen door Allas of Gayos, maar in gewone omstandigheden zijn deze

den planter meestal te duur. Hierbij komt nog het loon van den tandil of mandoer, gewoonlijk 10 pCt. van het verdiende, als hij met 24 tot 36 man werkt, of wel zijn gewoon salaris.

Wanneer men aan Sumatra's Oostkust ook maar eenigszins bruikbare wegen wil maken, dan moeten alle wortels en stronken behoorlijk diep worden uitgegraven, daar die anders bij zware regens zeer gevaarlijke punten in de wegen zouden vormen. Hiertoe worden dan eenige sterke koelies door den administrateur of assistent aangewezen, die in dagloon dien arbeid behoorlijk kunnen verrichten.

Ook wordt dit werk dikwijls door Klings in dagloon uitgevoerd; aan ieder van hen wordt door den assistent eene taak opgegeven welke hij uitvoert onder toezicht van den tandil. Daar deze voorbereidende werkzaamheden meestal in den regentijd geschieden, is het natuurlijk zeer voordeelig deze werken te contracteeren; de koelies, nl., vooral Chineezen en Javanen, werken dan veel harder en halen bij goed weder den door regen verloren werktijd in.

Onze koelies zijn over het algemeen in hun werken zeer conservatief en het is meestal vrij lastig iets nieuws in te voeren. Zoo ziet men de Chineezen steeds de aarde, die verzet moet worden, in mandjes voor den buik, of in twee mandjes hangende aan een draagstok wegvoeren, terwijl de elastische Klings met een klein mandje op hun hoofd over den weg springen. Een kruiwagen vinden zij lastig. Als men hun

echter de lichte ijzeren kruiwagens geeft, uit Europa afkomstig, voorzien van lichters of draagbanden en loopende over goedgelegde 2 duimsplanken, dan komen zij er weldra toe hun werk op deze wijze te bespoedigen. Vooral de Javanen zijn er zeer handig mede.

Afwatering. Bruggen.

De afwateringen der slooten van den weg naar de rivier, of naar andere lager gelegen slooten, wordt weder afzonderlijk gecontracteerd, waarvoor bij een sloot van 2 voet breedte en diepte per strekkende 100 vadem ± $ 3 betaald wordt, of meer naarmate de doorsnede grooter is. De bruggen, die in den weg noodig zijn, worden gewoonlijk gemaakt door zware dwarsleggers van goed boschhout over de geul te leggen, en daarop dwarsplanken te bevestigen. Dit geschiedt meestal in contract door Boyans of Javanen, terwijl grootere bruggen door Chineesche timmerlieden in contract worden aangenomen. Deze worden ook wel met Zweedsche teer, nafta of carbolineum bestreken en van een overstekend atap dak voorzien, om ze voor den verderfelijken invloed van regen en zon te vrijwaren

Indien door den administrateur bepaald is in welke richting een weg zal worden geslagen, dan wordt ook spoedig opgemaakt aan welke zijde van den weg men het aanstaande jaar met planten zal aanvangen. Alles toch is er op ingericht om voor twee jaar dienst te kunnen doen; met andere woorden: gebouwen, bruggen, afwateringen enz. worden zoodanig gemaakt, dat

PLANTWEG MET TABA

ONDER DE PLANKJES.

zij het eene jaar kunnen dienen voor de velden *rechts*—, het andere jaar voor die *links* van den weg gelegen.

Hier zij op den voorgrond gesteld, dat men met een tweejarigen aanplant te doen heeft, dewijl dit systeem in Deli nog algemeen als het beste beschouwd en in den regel op nieuwe ondernemingen gevolgd wordt. (Zie Naschrift).

Het land, dat beplant zal worden, is dan door den weg in twee helften verdeeld, die gewoonlijk, als boven is aangegeven, eene normaal diepte van 160 depa hebben bij eene breedte van 10. Somtijds natuurlijk noodzaken oneffenheden van het terrein, als rivieren, onbeplantbare laagten enz. deze afmetingen te wijzigen, en breedte en diepte der velden verschillend te maken om den gewenschten inhoud van 1600 □ depas te bekomen.

Bij den tweejarigen aanplant wordt nu het terrein naar de keuze van den administrateur te rechter of te linker zijde van den geslagen weg voor de beplanting gereed gemaakt, waartoe in de allereerste plaats het daar groeiend bosch moet worden geveld.

Boschkappen. Dit boschkappen geschiedt gewoonlijk door de inlanders: Batakkers, Maleiers, Gayos enz. in contract, somtijds ook door vaste Javanen of Siameezen. Aan de plantzijde van den weg wordt het bosch gemeten, d. w. z. volgens de lengte van den weg worden gewoonlijk stukken van 100 depa afgezet, waarop met loodrechte lijnen de diepte van het om te hakken

gedeelte wordt aangewezen, dat men gewoonlijk 10 depa dieper stelt dan de velden; dus wordt voor een veld van 160 depa diepte gewoonlijk 170 depa bosch gekapt, opdat het opengekapte gedeelte van schaduw vrij blijve. Om dezelfde reden wordt meestal ook aan de overzijde van den weg, waar dus eerst het tweede jaar geplant zal worden, eene strook boomen gekapt ter diepte van circa 10 depa.

In den regel gaat de administrateur, of onder diens goedkeuring een geschikt assistent, met de genoemde hoofdlieden het te kappen bosch taxeeren om daarna het contract van uitbesteding op te maken. De prijs van het boschkappen wordt bepaald per 100 × 100 depa (10,000 vierk. depa), waarvoor naar de zwaarte van het hout van $ 10 tot $ 30 betaald wordt. Over het algemeen kan het laatste cijfer op Deli als maximum beschouwd worden. Somtijds echter, zooals dichter bij de kust, op ver afgelegen plaatsen, waar gebrek aan werkvolk heerscht, in moerassige streken, of bij bijzonder zwaar hout, wordt er wel van $ 35 tot $ 45 en zelfs meer per 10.000 □ depa betaald.

Het is zeer aan te bevelen om met de aannemers van het boschkappen eene *schriftelijke* overeenkomst aan te gaan, waarin behalve de aannemingssom en de uitgestrektheid van het te vellen bosch, vermeld wordt, binnen welken tijd het werk gereed moet zijn, hoever de boomen boven den grond behooren te worden afgekapt en hoe met doode, met zeer groote en met vruchtdragende boomen gehandeld worden moet. Ge-

woonlijk wordt dit werk in Juli—September aangenomen; het moet dan binnen circa 3 maanden zijn opgeleverd. Tot voorkoming van knoeierijen is het goed dat enkele werklieden der aannemers bij de uitbesteding van het werk tegenwoordig zijn, opdat deze lieden op de hoogte zijn van prijzen en conditiën. Ditzelfde is ook steeds in acht te nemen bij het verstrekken van geldelijke voorschotten aan de inlandsche hoofden, en deze maatregel moet zelfs zoover worden uitgestrekt, dat nagenoeg alle hoofdlieden met al hunne werklieden er bij tegenwoordig zijn, ter voorkoming van groote onaangenaamheden bij de afrekening.

In den regel wordt naar gelang van de soliditeit van den aannemer de helft, een derde of een vierde der aannemingssom als voorschot gegeven, hetgeen men, als het werk genoegzaam gevorderd is, herhaalt. Zoodra de aannemer het werk als voltooid opgeeft, wordt het door den daarmede belasten assistent nagezien, en als dit behoorlijk geschied is, door dezen nagemeten, waarna de verstrekte voorschotten worden berekend, en het saldo opgemaakt wordt met bijvoeging van 10 pct. commissie van het geheel voor den hoofdman; de administrateur betaalt in het bijzijn van alle betrokken werklieden het geld uit. Zijn er eenige werkzaamheden, zooals bijkappen, of het vellen van groote boomen voor rekening van den aannemer geschied, dan wordt dit den werklieden met nadruk medegedeeld.

Gedurende den tijd van het boschkappen houdt de assistent, belast met het buitenwerk, steeds een wakend

oog op den behoorlijken gang van het werk en het stipt nakomen der overeengekomen voorwaarden, terwijl hij den administrateur van het een en ander volkomen op de hoogte stelt. Hij ziet onder anderen toe, dat eerst al het kleine onderhout en de struiken vlak bij den grond geheel worden afgekapt, dat daarna de boomen, die een diameter hebben van circa 6″ en daarboven, op ongeveer 3 voet boven den grond worden geveld, en dat eindelijk de zeer zware boomen met wijd uitstaande takken, die op stellaadjes worden afgekapt, gehouden worden ongeveer ter hoogte waar de stam eene normale dikte heeft bereikt. Deze wijze van boschkappen is wel de meest rationeele, daar zij waarborgt, dat alles behoorlijk wordt gekapt en tijd heeft om uit te drogen. Bovendien voorkomt zij, dat groote gevelde boomen de kleinere, nog staande, bedekken, waardoor het onmogelijk worden zou deze afzonderlijk te vellen. Ook geeft deze wijze van werken het voordeel, dat de veldkoelie later al het doode hout gemakkelijk opstapelen en verbranden kan.

Bouwhout. In vele gevallen worden er met de boschkappers nog bijzondere contracten aangegaan omtrent het bouwhout voor stijlen, en andere stukken werkhout voor de verschillende gebouwen, die dan door de boschkappers ter lengte van 36′, 28′, 20′ of 18′, worden gekapt en opgestapeld, om later door de koelies, eer het zware hout wordt geveld, weggedragen, en op eene geschikte plaats onder een afdak bewaard te worden.

De gewone vergoeding aan de boschkappers voor die stijlen is:

voor	stijlen[1])	van	36′—	(tiangs	I)	$ 10 —	$ 12	per	100	stuks
„	„	„	30′	(„	II)	„ 8 —	„ 10	„		„
„	„	„	24′	(„	III)	„ 6 —	„ 7	„		„
„	„	„	18′	(„	IV)	„ 4 —	„ 5	„		„ .

Deze stijlen moeten behoorlijk recht zijn en van zoodanige dikte, dat zij aan den kop nog een diameter hebben van 6″ ten naaste bij. De beste boomsoorten worden ervoor uitgezocht, als halaban, medang, djilok, rambei, poelei, paggar-anak, sintra-moela, sira-sira, oedang-oedang, enz. enz. Het overige hout voor lichteren bovenbouw en voor verbandstukken wordt gewoonlijk ter lengte van 24′ gekapt, en heeft aan het dikste einde eene doorsnede van 6″ of minder, terwijl daarvoor prijzen van $ 8, $ 6 of $ 4 per 100 stuks betaald worden naar gelang van de dikte. Voor dit soort bouwhout neemt men ook wel geringere kwaliteiten, bijv. tampeh, gerongan, androng, banitang, merantie, kandis, enz. Edeler houtsoorten als ijzerhout of nibong worden tot blijvende stijlen gebruikt; tot het afschillen en geheel bijkappen dier zware stijlen bedingt men bijzondere prijzen, die dikwijls $ 1 tot $ 2 per stuk (op de plaats zelve) bedragen.

Dat de vruchtboomen moeten blijven staan, weten de boschkappers zóó goed, dat zij ook diegenen sparen, die geen eetbare vruchten geven.

---

[1]) tiang. (mal.) = stijl.

Bij het houtkappen, waarbij dikwijls gemeten en uitgezet moet worden, en bij het uitdragen van hout, heeft de jonge assistent eene schoone gelegenheid om door vragen en opmerken op de hoogte van de zoo nuttige houtkennis te komen.

Sommige houtsoorten bijv. oude damar, marbouw, gerongan, merantei, enz. worden gespaard of blijven bij het boschkappen staan, ten einde ze later te vellen en tot planken te zagen.

Draineering. Vroeger is met een enkel woord gezegd, dat bij het maken van den weg, ook de afwateringen werden gemaakt, opdat de weg geheel droog zou komen te liggen. Nu is het ook hoog tijd geworden om het land van water te ontlasten. Nog voordat het bosch wordt geveld, is het de beste tijd tot het graven der goten, noodig voor den afvoer van het zakwater. Men zal eenigszins kunnen nagaan, waarheen dat water afgevoerd moet worden, door op te merken waarheen het water uit beide goten langs den weg loopt. Het is voordeelig dit belangrijke werk vóór het boschkappen te verrichten, wijl men dan: 1°. alles nog gemakkelijk kan overzien, en overal heen kan komen, en 2°. niet door de omgehakte boomen heen behoeft te werken, hetgeen natuurlijk veel tijd en geld zou kosten. Wel is waar zal later mogelijk deze of gene drainage worden verstopt door een omgevallen boom, maar dat laat zich spoedig door een paar man met bijl en tjankoel verhelpen; geoefende boschkappers hebben het

bovendien wel in hun macht te beletten, dat een boom over eene sloot valt op eene wijze, waardoor stremming van den waterloop ontstaat.

De regelen voor het maken der goten zijn dezelfde als die voor het maken van den weg. Vooral behoort er op gelet te worden genoeg capaciteit aan de slooten te geven, opdat ze ook na hevige tropische regens binnen den kortsten tijd het water kunnen afvoeren.

Als de sloot niet te diep en te breed wordt, verdient het aanbeveling te zorgen, dat de uitgegraven aarde aan een en dezelfde zijde wordt geworpen, ten einde zoo min mogelijk land te verliezen; de ontgraven aarde toch uit de diepere lagen in Deli schijnt vooreerst geen groeikracht te bezitten.

Verder moet er aan gedacht worden, dat deze aarde nimmer het afvloeien van het water uit het land in de sloot mag belemmeren, en dus aan de lagere zijde van de natuurlijke helling van het land geplaatst moet worden; zelfs in dat geval moet de opgeworpen aarde nog met geultjes doorsneden worden, ten einde het daarachter staande water gelegenheid te geven uit het land in de sloot te loopen.

De afwateringen dienen natuurlijk om het geheele land van zakwater en overtollig regenwater te ontlasten; daarom is het noodzakelijk dat zij door alle lage plekken loopen, ten gevolge waarvan deze draineeringen meestal niet rechtlijnig zullen zijn. Het is dan ook te verkiezen geen hoogten te doorsnijden, maar het water door het lage land om die hoogte

heen te voeren. Bovendien zijn de hoogten in het gewone vlakke tabaksland meestal van zandigen aard, waardoor het nastorten van taluds veroorzaakt wordt, die juist bij zware regens de slooten verstoppen.

Reeds vroeger deelde ik mede waarheen het water geleid moet worden; daarbij zal de planter met veel omzichtigheid te werk gaan, en er voor zorgen, dat buitengewoon hooge waterstanden der rivieren geen water in zijne velden brengen. Juist in dezen tijd van het jaar, — van September tot Januari, — zal hij voldoende gelegenheid hebben over dien waterstand te oordeelen en bijna met zekerheid kunnen zeggen, waar hij in het plantseizoen geen last van overstroomingen (bandjirs) zal hebben.

In het algemeen dient men er ook op te letten, dat de draineeringen niet loodrecht op, of tegen de richting der hoofdafwatering of rivier, aangelegd worden, maar wel evenwijdig daaraan, daar anders bij stijging van het rivierpeil het water uit de hoofdafwatering in de draineering loopen, of haar althans verstoppen zou.

Achterweg. De normaalvelden worden, zooals boven is aangegeven, 160 depa diep gekapt; op dezen afstand van den plantweg en daarmee parallel wordt reeds in den aanvang een paadje (rintis) gekapt, op de vroeger beschreven wijze, om als achterweg der velden te dienen. In den regel wordt daarlangs een flinke sloot aangelegd om als grens en afwatering te dienen, terwijl de uitgegraven aarde aan de overzijde van het

te beplanten land wordt geworpen als dam tegen het water van het achtergelegen land. Ook dit geschiedt om de reeds genoemde redenen zooveel mogelijk vóór het boschkappen.

Wij hebben dus op deze wijze langs den geheelen weg over de aangenomen 200 velden reeds hoofddraineeringen, met een sloot voor aan den weg en een sloot met wegje aan de achterzijde. Tusschen deze twee waterlijnen liggen dus de tabaksvelden.

1e en 2e middenweg.

Is er voldoende tijd en zijn er voldoende werkkrachten disponibel, dan is het zeker wenschelijk om ook twee middenslooten reeds vóór het boschkappen te maken, ten eerste om de reeds vroeger genoemde praktische redenen, maar tevens wijl eene intensieve draineering niet anders dan gunstig op de tabaksvelden kan werken. Om ze namelijk behoorlijk te kunnen nazien, zoowel als om een goede draineering te verkrijgen, worden de tabaksvelden over hunne diepte in drie gelijke deelen verdeeld. De geheele diepte van voor- tot achterweg bedraagt zooals gezegd is 160 depa, en nu worden op circa 53 depa van den hoofdweg en van den achterweg daarmede evenwijdig, paadjes geslagen en slooten daarlangs gegraven. De uitgegraven aarde dier slooten wordt door de veldkoelies tot wegjes van 4′ tot 6′ breedte bijgewerkt met doorsnijdingen en overbruggingen, terwijl zij aan de overzijde van dat wegje een slootje graven, om het water uit de velden gemakkelijk naar de sloot langs het wegje af te

voeren. Zoo verkrijgen wij dus een hoofdweg, een achterwegje en een 1^{en} en 2^{en} middenweg, alle met slooten die over de lengte loopen van de geheele strook land, waar de tabaksvelden komen te liggen. Hierbij moet wel in het oog worden gehouden, dat geen dezer lijnen mathematisch recht behoeft te loopen, en dat altijd op praktische wijze van het terrein en de bestaande waterloopen gebruik moet worden gemaakt; daarom ook zijn de opgegeven afstanden volstrekt niet bindend. Hoe men met oordeel van het terrein profiteeren moet, is niet mogelijk te beschrijven, doch elke planter ziet spoedig in hoe hij, door de natuur geholpen, deze noodzakelijke wegen en afwateringen op de goedkoopste wijze kan tot stand brengen.

Verdeeling der velden.

Tegelijk met deze bezigheden wordt gewerkt aan de verdeeling der velden, en het plaatsen der noodige gebouwen. Reeds vroeger werd vermeld hoe tandils, hoofdtandils en assistenten over een zeker aantal koelies worden aangesteld. Onderstellende dat er eene afdeeling van ± 200 velden op bovenvermelde wijze is aangelegd, de slooten gegraven zijn en het bosch gekapt is, dan beginnen wij met die koelievelden in groepen van ongeveer 36 velden te verdeelen. Wij krijgen dan 6 dergelijke ploegen, elk staande onder een hoofdman, tandil genaamd; elke ploeg meestal den congsienaam van den tandil voerende, of ook wel doorloopend genommerd van 1 tot 6. Het voorgaande blijft in het algemeen van toepassing. Een bekwaam

tandil krijgt minstens het volle aantal velden onder zijn beheer, terwijl een jonge of pas aangekomen tandil zich met een minder aantal velden dan 36 moet vergenoegen, of ook wel bij zwakkere lieden velden bekomt die minder dan 1500 vierk. depa inhoud hebben.

Uitsteken der velden.

Met de boussole worden nu door den assistent de velden ter breedte van 10 depa loodrecht op den hoofdweg uitgezet, de grenzen zooveel mogelijk door staken aangegeven, en dan van 1 tot 200 of daaromtrent genommerd. Dit uitzetten der velden kan niet anders dan in het ruwe geschieden, daar het omgekapte bosch natuurlijk zeer belemmerend werkt; later, bij voortgang van het werk, wordt dit herhaaldelijk door den betrokken assistent gecontroleerd en verbeterd.

Stinker-congsie.

De zwakkere koelies worden tegenwoordig op sommige ondernemingen bij elkander gevoegd tot eene afzonderlijke congsie, die dan dikwijls met den minder schoonen naam „stinker-congsie" wordt aangeduid.

In den regel krijgt dit soort koelies een stuk goed land, waarop niet te zwaar bosch of lalang heeft gestaan en waarop zij, redelijkerwijze gesproken, gemakkelijk een goeden oogst kunnen maken.

Bovendien worden zij op alle mogelijke wijzen geholpen, om door hun werk hunne schuld aan de onderneming vrij te werken. Zij worden zooveel mogelijk

vrijgesteld van congsiewerk, terwijl hun dikwijls gratis helpers door de onderneming verstrekt worden; ook het vroeger beschreven boschkappen wordt hun in den regel niet in rekening gebracht.

De tandil, die aan het hoofd dezer congsie staat, moet bijzonder den slag hebben om met deze zwakke opiumschuivers om te gaan, en ze geregeld aan het werk te houden. Hunne velden worden gewoonlijk een weinig kleiner genomen dan die der overige veldkoelies, daar ze hun land dikwijls toch niet afwerken, terwijl hun gesneden tabak door den assistent altijd tegen iets hoogeren prijs wordt ontvangen dan die van de overige veldkoelies.

Streng moet er op gelet worden, dat zij hun loon niet aan opium in plaats van aan rijst en ander voedsel besteden, waarom dan ook de kedeihouder voor hun eten zorg draagt. Hiervoor wordt de kedeihouder op de betaaldagen door den administrateur betaald, zoodat de koelies zelve slechts $ 1 à $ 0.80 in handen krijgen tot het koopen van kleine benoodigdheden.

Het is raadzaam dit slag lieden afgezonderd te houden, daar zij, gemengd onder goede koelies, al spoedig hun product voor opium enz. verkoopen en op deze wijze steeds dieper in schulden geraken zouden.

De tandil van zulk eene afdeeling geniet meer uitkeering als tandils over gewone koelies. Geniet bijv. de gewone tandil 7 pct., dan bekomt de stinkertandil wel 10 pct. en meer over zijne afdeeling.

Bij de later te beschrijven afrekening der koe-

lies wordt dit soort koelies dan ook, vooral om ze den moed niet te benemen, een groot gedeelte hunner schuld geschonken, en kunnen zij dan een volgend jaar opnieuw beginnen met een restant van $ 40 of $ 30 saldo.

HOOFDSTUK IV.

ASSISTENTS-WONING. — KOELIELOODSEN. — DROOGSCHUREN. HUIZEN DER VELDKOELIES EN TANDILS.

Assistents-woning. Zoo spoedig mogelijk wordt bepaald waar de assistent, belast met het toezicht, zal komen te wonen, waartoe een geschikt punt in het midden, of wel bij het voornaamste verbindingspunt der wegen uitgezocht wordt. Komt er één oud assistent met een jongeren onder zich, op de geheele afdeeling te wonen, dan zal natuurlijk hun huis in het midden moeten komen te liggen. Meestal echter is zulk eene afdeeling aan twee assistenten toevertrouwd; dan worden er twee woningen gebouwd, elk op een geschikt punt ten naastenbij in het midden der beide helften. Opdat de assistent, belast met het buitenwerk, geen tijd verlieze, en steeds bij het werk aanwezig zij, wordt een dezer woningen het allereerst in orde gebracht. Eene eenigszins hooggelegen plek, liefst bij een riviertje gelegen, wordt daartoe uitgekozen en ter breedte en diepte

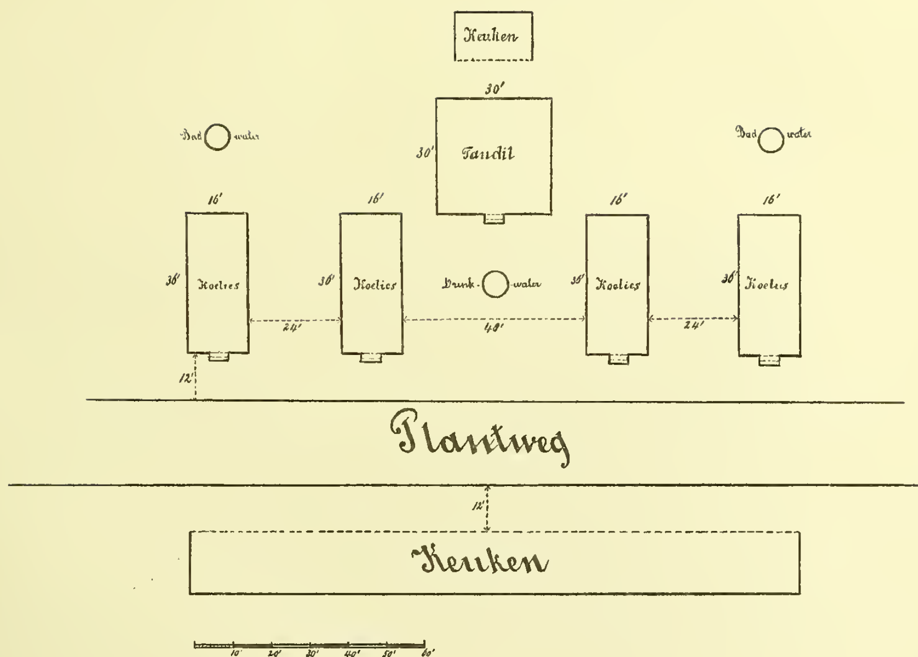
van circa 50 depa opengekapt Daarna wordt de eigenlijke plaats van het huis, ongeveer 25 × 25 depa, geheel schoongemaakt, het hout opgeruimd en weggebrand, en de bodem zooveel mogelijk gelijk gemaakt; dit geschiedt in dagloon door Chineezen, Klings of Javanen, of wordt uitbesteed tegen een prijs van $ 10 tot $ 25, al naarmate er is weg te kappen, te verbranden, wortels uit te graven, of grond gelijk te maken. Hier wordt dan het assistentenhuis uitgezet met het front naar den weg, meestal hoog uit den grond en ter oppervlak van ca. 36′ × 36′. Het wordt gewoonlijk opgetrokken van goed boschhout en gedekt met atap; de omwanding is van planken, welke meestal met schroeven zijn bevestigd, en even als de deuren, vensters, trappen en vloerplanken meestal reeds dienst hebben gedaan. Het geheel wordt gewit, of wel met teer en nafta aangestreken. Meestal bestaat het huis uit eene voorveranda met overdekten trap, pendoppo, ruime slaapkamer, dito zitkamer, kleine achtergalerij en provisiekamer, en voert een overdekte trap en dito gang van de achtergalerij naar de bijgebouwen.

Onder het huis, dat gewoonlijk van 6′ tot 10′ boven den grond is opgetrokken, bevindt zich de badkamer en eene bewaarplaats voor gereedschappen enz. De bijgebouwen bevatten keuken, bediendenkamers, soms ook de badkamer enz., terwijl een ander gedeelte ervan is ingericht tot stalling voor het paard van den assistent en tot woonplaats van den staljongen, (gewoonlijk syce genaamd) enz.

Koelie-loodsen.

Gewoonlijk worden reeds in het begin eener ontginning op geschikte hooge punten een of meer koelieloodsen, congsiehuizen, van boschhout gebouwd. De oud-systeem congsiehuizen zijn ca. 24′ breed, 50′ lang en voldoende voor hoogstens 20 man, terwijl volgens het nieuwere systeem houten congsiehuizen 3′ à 4′ boven den grond gebouwd worden, breed 14′, lang 35′ en bestemd voor 10 man elk. Aan de lange zijden zijn dan slaapbanken geplaatst, bestaande uit eenvoudige tafels van afmeting ongeveer hoog 2½′, breed 3′ en lang 6′ met eene kleine helling van het hoofd- naar het voeten-einde. Het bovenblad rust meestal los op het stevig gemaakte onderraam, zoodat het er telkens kan afgenomen en goed schoongemaakt worden. Het gebouw heeft 3 rijen stijlen, de twee kortste ter lengte van 12′ en de middenstijlen ter lengte van 18′, een voor- en een achtergevel, elk in het midden voorzien van een paar flinke deuren, en een voldoend aantal vensters (tinkaps) om overdag te luchten. Achter het gebouw is een eenvoudig afdak, ongeveer 18′ tot 24′ lang, aan de zijden tegen den wind afgeschoten. Het afdak staat gewoonlijk 12′ van het logies verwijderd, terwijl daar en in de loods eenigeieksteenen staan voor drinkwater. Op eene geschikte plaats wordt een waterput gegraven, en zoo er geen riviertje mocht zijn, wordt op eene afgelegen plaats eene afgeschoten badplaats gemaakt, en een privaat gegraven.

Zulk eene woning wordt meestal tegen ongeveer $ 30

PLATTEGROND VAN DE KOELIEWONINGEN.

uitbesteed aan de inlanders, soms door Javanen of Boyans in dagloon gemaakt. Ingeval de houtzagers reeds voldoende planken in voorraad hebben, is het wenschelijk, de woning direct met planken te omwanden, omdat zij later toch blijvend in gebruik wordt gesteld voor de Javanen, Klings of andere koelies, die op de afdeeling allerlei werk moeten verrichten, en te ver van het hoofdetablissement zijn verwijderd om telkens naar huis terug te keeren.

Droogschuren.

Somtijds ook worden deze eerste werklieden in eene tabaksschuur ingekwartierd, die daartoe op zulk een punt wordt opgericht, dat zij later voor tabak kan dienen. Daartoe wordt op een oppervlakte van 12 × 25 depa het bosch tot den grond toe geveld en de aarde geëffend, terwijl 10 depa rondom die plek het gewone boschkappen wordt toegepast. De kosten hiervan varieeren naar gelang van de zwaarte van het hout, doch bedragen gewoonlijk niet meer dan $ 2 per 100 vierk. vadem. Als deze plek behoorlijk in orde is gebracht, wordt daarop de droogschuur door den assistent uitgezet, meestal in de richting Noord—Zuid der lengteas, omdat de schuur dan het minst van de winden schijnt te lijden, dus loodrecht op, of evenwijdig aan de wegen. De schuren staan gewoonlijk 6′ à 12′ van den weg af, om de kleppen behoorlijk te kunnen openen. De lange zijden worden uitgezet ter lengte van 30 depa, de korte op 66′ tot 72′; aan de vier hoeken worden piketpaaltjes ingeslagen en de omtrek van dezen vierhoek door een

touw aangegeven. Om zich te overtuigen of de vierhoek zuiver is, kan men met een touw of eene meetketting nagaan of beide diagonalen zuiver even lang zijn. Als dit in orde is, worden de lange zijden door piketpaaltjes in 30 gelijke deelen verdeeld, elk één depa lang; evenzoo de korte zijden in 6 deelen, elk van 2 depa. De piketpaaltjes zoowel der lange als der korte zijden worden onderling vereenigd door touw of gespleten rotan, terwijl op de kruispunten dezer lijnen ook overal piketten vast in den grond geslagen worden. Elk dezer kruispunten geeft de plaats voor een stijl (tiang) aan. De touwen worden verwijderd, en op de plaats van elk der piketten als middelpunt, een rond gat gegraven, 4 voet diep en van boven ongeveer één voet wijd. De assistent moet zich wel overtuigen van de diepte dezer gaten, en toezien dat ze niet te nauw met den kleinen schop (soedoq) worden uitgegraven. Wij hebben nu dus 7 rijen stijlen elk van 31 stuks, genommerd I, II, III en IV. Voor den bouw zijn dus noodig:

31	stijlen	N°.	I	van	36′
62	„	„	II	„	28′
62	„	„	III	„	20′
62	„	„	IV	„	12′

die vroeger gekapt werden, en waarvan ca. 4′ in den grond komt, ook wel 3′ voor stijlen N°. III; de stijlen zijn van een ingesneden kop voorzien, waarin de verbindingsgording of toetoep-tiang komt te liggen en met rotan wordt vastgemaakt; zoo worden

alle stijlen derzelfde rij in de lengte verbonden. Deze gordingen zijn gewoonlijk 18′ tot 24′ lang, tamelijk dun, doch taai en recht. Voor en achter moeten zij voor het maken van het dak eenigszins oversteken. De lange stijlen worden gewoonlijk door de veldkoelies opgericht, waartoe zij onder de leiding van den assistent werkzaam zijn. De kleine stijlen IV, somtijds ook wel III, worden meestal door het volk van den aannemer zelf opgezet. Het komt er natuurlijk zeer op aan dat de tiangs behoorlijk loodrecht in den grond staan, hetgeen door den assistent gecontroleerd moet worden, en dat de aarde in de gaten dicht vastgestampt wordt, hetgeen na zware regens telkens te herhalen is.

De stijlen worden nu overdwars, zooals door dunne lijnen in de schetsteekening is aangegeven, aan kleinere dwarsstokken met gedraaide rotan vastgesjord, zoodat ze niet op en neer kunnen bewegen. Ook worden zij later behoorlijk aan de daksparren bevestigd, vooral bij den kop van stijl IV en III, om meer verband in het geheel te brengen. Gewoonlijk zijn er in eene schuur zes rijen zoogenaamde kilassen, waarvan de onderste circa 5,6 voet van den grond is verwijderd, om de tabak bij het binnenbrengen het allereerst op te hangen; dan 2 tot 2½ voet daarboven weder eene, en zoo vervolgens.

Aan de voorzijde links is eene dubbele deur aangebracht van circa 5′ wijdte bij 9′ hoogte, tot het binnenbrengen van de gesneden tabak. De geheele doorloop tusschen stijl III en IV blijft vrij van onderste

kilassen, om de gedragen tabak niet te beschadigen; alleen steken de kilassen daar ongeveer 1½′ voorbij stijl III, om er nog tabak aan te kunnen hangen. Sommige schuren hebben ook aan de rechterzijde eene dergelijke deur met doorgang, hetgeen zeker voor toezicht en drogen veel voordeel oplevert, maar ook weder veel ruimte doet verloren gaan.

Het dak wordt geconstrueerd door sparren van tiang I over II tot III, en van II tot IV, naar beneden over IV circa 2 voet uitstekend, met het dikke einde naar beneden, en goed verbonden in de helling van het dak aan de koppen I, II, III en IV. Dwars over deze houten, kassau-djantan genaamd, komen over de lengte van het geheele dak dunne sterke gordingen, (goelong-goelong) dus evenwijdig met de vroeger genoemde toetoep-tiang, en op circa 2 voet afstand van elkaar. Hierop komen weder dunne sparren, kassau petina, in de richting van de helling van het dak, ook 2 voet van elkaar, tot het dragen der eigenlijke atap-dakbedekking. Deze atap wordt hierop gebonden met rotan, op afstanden van 3″ tot 6″.

Van dezen atap zijn, met de voorwanden medegerekend, bij goede kwaliteit 10 tot 12 duizend stuks per schuur noodig, bij mindere kwaliteit somtijds wel 14 duizend. Meestal wordt het gedeelte dak tusschen de stijlen III en IV met ouden atap dicht op elkander gedekt, hetgeen natuurlijk veel kosten spaart. De voor- en achterzijden worden ook dichtgemaakt met atap, die op regelmatigen afstand van c^a. 6″ gebonden

wordt. In die zijden worden de bovengenoemde deuren en de kleppen tot het temperen van lucht en licht aangebracht. Deze kleppen, tinkaps genaamd, zijn ongeveer 4′ breed en 5′ lang, en worden aan de bovenzijde met rotan aan dwarshouten opgehangen, waarom zij als scharnieren kunnen draaien, terwijl zij door stokken, of wel aan de korte zijden door houten hefboomen bevestigd aan lange bindrotan, worden opengetrokken. De beide lange zijden der schuur zijn over de geheele lengte van zulke tinkaps voorzien, één tusschen elke twee palen, die met stokken worden opengezet, en met het ondereinde circa een voet van den grond komen te hangen. Onder deze kleppen is de schuur door een opstaanden atap tegen inregenen enz. beveiligd; ook is de tiang hier met eenige overeind staanden atappen bekleed, om het inregenen tusschen de kleppen te voorkomen.

Deze schuren worden in den regel door Maleiers, Batakkers, Javanen, Gayos of andere koelies in contract aangenomen, en geheel gereed afgeleverd tegen ongeveer $ 150 plus 10 pct. commissie voor den hoofdman. In dezen prijs is dan alles begrepen, ook de levering van de bindrotan. Alleen de rotan tot stevige verbinding van tiangs en kilas wordt door den administrateur gegeven, doch door de aannemers behoorlijk gebonden.

Gewoonlijk wordt zulk eene schuur door 4 tot 6 werklieden aangenomen om binnen 3 maanden gereed te worden opgeleverd. De betaling geschiedt weder

met voorschotten en latere afrekening, op de wijze als reeds vroeger omschreven is. Tot bescherming tegen windgevaar worden de schuren over het algemeen reeds dadelijk inwendig versterkt door bokken van 4 lange tiangs, elk circa 42′ lang, die de schuur dus in 5 gelijke deelen verdeelen, en in de lengte en breedte aan de tiangs I, II en III verbonden zijn. Zij worden bij tiang III goed in den grond verankerd, en aan de andere tiangs met rotan behoorlijk vastgebonden, terwijl zij in den kop bij I alle vier te zamen komen. (In de teekening zijn zij met iets dikkere lijnen aangegeven.) In den regel staan er langs de tiangs II nog een paar sterke stutten, schuin tegen de korte zijden van de schuur, om die te steunen. Het oprichten dezer stutten (soekongs) geschiedt gewoonlijk door de veldkoelies, terwijl het aanbinden ervan door de inlandsche aannemers moet worden uitgevoerd, daar de Chineezen dit werk niet zoo goed verstaan. Verder wordt er om de schuur (bangsal), 2 voet van de buitenste stijlen verwijderd, een greppel gegraven, ter breedte van 3′ en diep 2′, terwijl de vloer der schuur met de daaruit gegraven aarde wordt opgehoogd en gelijk gemaakt. In het midden van den voorwand wordt nabij den doorgang eene bewaarplaats voor droge tabak ingericht, van planken of droog hout, tusschen 2 rijen stijlen en ongeveer 2′ boven den grond. Tegen het opwaaien en het daarmede gepaard gaande inregenen, wordt de atapbedekking bevestigd door het plaatsen van stokken langs de helling van het dak. Deze stokken

reiken gewoonlijk tot stijl III, en twee of drie ervan kunnen gewoonlijk op elk vak atap liggen. Voor deze zoogenaamde kajoe-tindies wordt van $ 2 tot $ 6 betaald.

Somtijds levert de administrateur al het hout voor eene schuur, die dan door inlandsche aannemers bij contract voor $ 90 tot $ 100 gebouwd wordt.

In de pas gebouwde tabaksschuur worden voorloopig de lieden, die onder den assistent aan den nieuwen weg werken, op slaapbanken ingekwartierd, en alle materialen als atap, planken, rotan, enz. bewaard, die voor de verdere gebouwen aan dien weg noodig zijn en niet direct kunnen worden verwerkt.

Huizen der veldkoelies en tandils.

Thans worden de definitieve woningen der veldkoelies en tandils opgericht. Daartoe worden geschikte punten uitgekozen, zoodat elke woning, of liever blok woningen, in het midden van het complex velden komt te liggen, waartoe de koelies en tandil behooren. Eenigszins hooge plekken worden uitgekozen, zoo mogelijk in de nabijheid van een riviertje. In de eerste plaats wordt weder het bosch gekapt en het terrein gelijk gemaakt; hetgeen voor een oppervlakte van 50 × 20 depa meestal met $ 10 wordt betaald. De koeliehuizen liggen aan eene zijde van den weg, en de keukens daartegenover aan de andere zijde, alle ongeveer 12′ van den weg verwijderd. Voor een tandil met een congsie van 36 man, worden nu meestal 4 koeliewoningen op palen gebouwd, ongeveer 2½′ uit den grond. Deze 4 huizen zijn elk circa 16′ breed, 36′ diep en 8′ hoog, voorzien

van trap, deur en vensters, waarin 10 of meer koelies met hunne slaaptafels zeer ruim kunnen logeeren. Deze slaaptafels voorzien van muskietenmatten, worden gewoonlijk langs de lange zijden van de woning geplaatst, terwijl er in het midden van het gebouw over de geheele lengte een goede doorgang tusschen deze houten britsen blijft bestaan. Er is zeer veel ruimte tusschen de slaapplaatsen zelve in, waarvan gebruik gemaakt wordt tot het plaatsen van koffers, eetgereedschap, en andere benoodigdheden. De huizen staan op ongeveer 24′ afstand van elkander, loodrecht op den weg, terwijl de ruimte tusschen de beide middelste huizen 48′ bedraagt. Tusschen deze, achterwaarts, zoodat de voorwand gelijk komt met den achterwand der koeliehuizen, is ook op palen het huis van den tandil opgetrokken ter grootte van ongeveer 34′ bij 24′. Aan de overzijde van den weg is de groote keuken, een lang, met atap gedekt gebouw, meestal gelijk aan het front der 4 gebouwen aan de overzijde, ongeveer 12 voet hoog, met naar achteren afhellend dak, en van achteren en op de zijden gedeeltelijk met planken tegen den wind afgeschoten.

In de ruimte vóór het tandilhuis, tusschen de beide middelste huizen, bevindt zich een drinkwaterput, en achter de beide uiterste huizen, de badplaatsen. Bij zeer hoog terrein of bij riviertjes wordt dit alles natuurlijk naar omstandigheden gewijzigd. Achter het huis van den tandil vindt men meestal nog een klein keukentje.

Op vele ondernemingen worden de huizen meestal van planken opgetrokken, die met schroeven bevestigd worden, zoodat zij zonder gevaar voor breken gemakkelijk uit elkander kunnen worden genomen. De vloer van 2-duimsplanken ligt om dezelfde reden los, en ook deuren en vensters zijn zoodanig ingericht dat zij gemakkelijk weg te nemen zijn. Alles is met atap gedekt en het geheel met witkalk aangestreken. Het houtwerk en het onderstel bestaan uit goed boschhout. Het ruwe werk, waaronder het dekken, wordt door inlanders of Javanen aangenomen tegen $ 40 tot $ 50, alles daaronder begrepen, terwijl het timmerwerk ongeveer even veel kost.

HOOFDSTUK V.

KOELIES IN DE VELDEN. — TANDILS. GEREEDSCHAPPEN. — PLOEGEN. — BRANDEN.

Koelies in de velden.

Nu de huizen en de hoofdafwateringen gereed zijn, en het bosch gekapt is, kunnen de koelies in de velden gaan. Dit geschiedt gewoonlijk tegen het einde van December, in Januari of in het begin van Februari. Hoe eerder men in dezen tijd alle velden kan bezetten, des te beter, daar zij dan natuurlijk ook beter bewerkt kunnen worden. Hoofdfactoren, die hierbij den tijd bepalen, zijn het vlugge reëngageeren der oude koelies, het gereed zijn met sorteeren van den vorigen oogst, en vooral de aanvoer van vele nieuwe werkkrachten uit China.

Tandils.

Door den administrateur wordt aangewezen, welke assistenten en tandils eene bepaalde afdeeling zullen betrekken. Deze tandils, Chineesche hoofdlieden, waarover reeds meermalen gesproken is, zijn de onmiddellijke

chefs der koelies, en zorgen voor de uitvoering der bevelen van den assistent, dien zij op de hoogte houden van alles wat de koelies en het werk betreft. Zij spreken meestal wat gebroken Maleisch, en de assistent moet zich spoedig zien te wennen aan hun mengelmoes van slecht Maleisch en Chineesch. Zij worden gewoonlijk uit de koelies gekozen, en zijn dan ook meestal niet veel meer dan deze, zoodat zij onder flinke koelies dikwijls niet veel respect weten te houden; van hunne onderhoorigen zijn zij alleen te onderscheiden door een potsierlijk Europeesch hoedje, een paar veel te groote schoenen, en een stokje als teeken hunner waardigheid in de hand.

Het kost den assistent in den beginne dan ook veel moeite om zijne tandils te vormen, en hij moet er nog al eens een ontslaan en door een koelie vervangen. Als remuneratie genieten zij gewoonlijk 7 pct. van het totale bedrag der tabak door hunne koelies gesneden, behalve de loonen in de fermenteerschuur en bij het buitenwerk, zoodat zij ongeveer $ 250 per jaar verdienen. Op dit loon nemen zij bij het aangaan van hun contract en op feestdagen een voorschot van $ 10 of $ 20.

De tandils moeten reeds bijtijds zorgen voor de noodige koelies, te kiezen uit die, welke zich voor het aanstaande oogstjaar reëngageerden, of uit hen, met wie zij afspraak hadden hoewel hun contract nog niet ten einde was, terwijl dit getal door den administrateur wordt gecompleteerd met andere koelies of met nieuw aangekomene (Singkehs) uit China.

Verhuizen der koelies.

Op een bepaalden dag verhuizen nu de koelies naar hunne nieuwe woningen, hetgeen een waar feest voor hen is. Zij verlaten namelijk met groot genoegen de zoogenaamde sorteerwoningen, en zeggen een hartelijk vaarwel aan de fermenteerschuur, waar de stevige landbouwers naar hun zin veel te lang hebben zitten turen op de fijne tabaksblaadjes. Het knallen van mortjons, donderbollen en crackers geeft dan ook luide hunne vreugde te kennen. Beladen met gereedschappen, kooktoestellen, kisten, somtijds ook met hunne slaapbanken, ziet men de koelies lachend en zweetend naar hunne nieuwe congsie trekken. De twee eerste dagen worden gewoonlijk aan de inrichting der woning enz. besteed. Vooreerst wordt er eene geschikte plaats uitgezocht voor de plaat met den topekong — den goeden god, of den god des voordeels —, en wordt er flink aan dien god geofferd door het branden van kaarsjes en het eten van vele Chineesche lekkernijen. Tevens worden de booze geesten verdreven door het afsteken van vuurwerk, enz.

Naambriefje.

Elke koelie is voorzien van een plankje[1]) — peikia — waarop zijn naam en nieuw nommer vermeld zijn, terwijl de tandil op de keerzijde er van hetzelfde in het Chineesch schrijft. De assistent overtuigt zich nu met zijne tandils, gewoonlijk vergezeld van den hoofdtandil, welke koelies hij onder zich heeft, en schrijft hunne namen met het nommer hunner congsie en den

[1]) Zie de koelieordonnantie.

naam van den tandil in het vroeger beschreven veldboek. Daarbij worden hun oud en hun nieuw nommer opgegeven, en in de daarvoor bestemde rubriek vermeld het bedrag hunner voorschotten of saldo schuld, waarmede zij bij den assistent beginnen te werken, meestal aanvangende met het laagste nieuwe cijfer. Zoodra de koelies behoorlijk zijn geïnstalleerd, wordt elk veld van een naambordje voorzien, waarop het nommer van het veld, dat van den man, soms ook wel diens naam vermeld worden.

Gereedschappen.

Wanneer de koelies nog niet allen van voldoende gereedschappen voorzien mochten zijn, geeft de assistent die uit zijn voorraad, of hij zendt den koelie met een geleidebriefje naar den administrateur op het hoofdetablissement, waar van het afgegeven werktuig in het daarvoor bestemde boek aanteekening wordt gehouden, terwijl de koelie daarvoor tegen den inkoopsprijs belast wordt.

Gewoonlijk ontvangt hij een tjankol met steel en twee wiggen tot het omwerken van den grond, een parang (groot krom mes) tot het kappen van klein hout, een Amerikaansche bijl met steel voor het zwaardere hout, een hark tot het fijnmaken van den grond, een kleine ton voor het zoo noodige baden en twee groote tonnen om water te halen.

Voorschotten.

Zoodra de koelies hunne nieuwe congsies betrokken hebben, ontvangen zij van hun assistent aan diens woning

een voorschot van $ 2 tot $ 3 tot het aankoopen van levensbehoeften, een nieuw muskietennet of eenig nieuw kleedingstuk. Deze voorschotten worden in het betaalboek met den datum boven de rubriek ingedragen, en het geld elken koelie door den assistent in het bijzijn van den tandil, somtijds ook van den hoofdtandil uitbetaald.

De kedeihouder heeft intusschen reeds gezorgd — of somtijds is daarvoor gezorgd door den ondernemer op rekening van den kedeihouder — dat er in de nieuwe afdeeling een kleine winkel is opgericht, alwaar rijst en verdere levensbehoeften benevens kleederen, arak en opium worden verkocht.

Ook heeft de administrateur, als het wegens te groote afstanden van het werk noodig mocht zijn, voor den hoofdtandil eene tijdelijke woning doen inrichten, welke woning veel overeenkomst heeft met die der assistenten, maar alleen wat minder groot, en minder netjes afgewerkt is.

Het reinigen van huizen en wegen.

Als de koelies met hunne tandils de nieuwe woningen hebben betrokken, wordt er den eersten dag te zamen gewerkt — congseikan — ten einde de plaats voor het huis, den weg daarvoor, de keuken, de putten en de privaten, den weg en de goten langs de velden nog eens goed schoon te maken en te repareeren. Tevens wordt dan ook de plaats van het assistentenhuis en van de woning van den hoofdtandil nog eens van alle onkruid en vuil gezuiverd.

Het maken van een wegje naar de velden.

Van hunne congsiehuizen af maken nu de koelies, groepsgewijze onder een tandil, een wegje, dat tot den achterweg hunner velden doorloopt en eerst door den assistent met de boussole is uitgezet; soms is dat al vroeger geschied. Het is van belang de plaats van dien weg goed te kiezen, opdat de koelies op de gemakkelijkste wijze van hun huis naar hunne velden kunnen komen, zonder over allerlei hout te moeten klimmen, en de assistent gemakkelijk van uit het 1e middenwegje eene inspectie over de congsiehuizen kan houden, hetgeen zeer dikwijls moet geschieden, daar de Chineezen zeer tot vuilheid geneigd zijn.

Signalen voor de werkuren.

Door den tandil worden de werkuren, reeds op bladzijde 17 vermeld, op den hoorn aangegeven. Als teeken zijner waardigheid vindt men die gewoonlijk naast de deur zijner woning. Hij neemt de signalen over van het huis van den assistent, die de uren regelt naar de klok van den administrateur, en laat dienovereenkomstig den hoorn blazen of op het uitgeholde houtblok — tongtong — slaan, en wel des morgens om 5 uur opdat de koelies uit hunne woningen komen om te baden en te eten, om 6 uur om naar de velden te gaan en het werk aan te vangen, om 11 uur om naar huis te keeren, om 1 uur tot het hervatten van den arbeid, om 6 uur 's avonds tot het ophouden met arbeiden, en om 9 uur 's avonds tot het betrekken der woningen, daar na dien tijd de koelies niet meer mogen rondloopen. Wordt er tusschentijds op de tong-

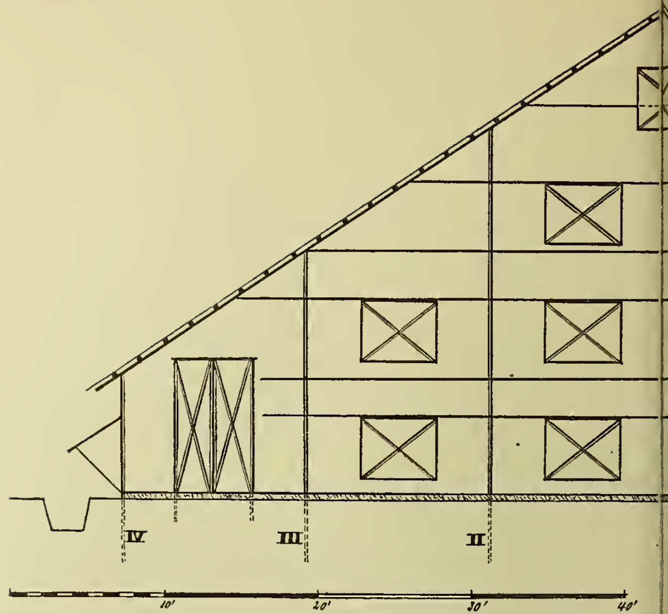
tong geslagen, of op den hoorn geblazen, hetgeen meestal brand of alarm beteekent, dan wordt dit signaal overgenomen, en begeven alle koelies zich met hunne tandils naar den assistent. Later bij betalingen, tabaksnijden, ophouden met snijden, schuren sluiten enz., worden er gewoonlijk met den hoorn een of twee signalen of stooten geblazen.

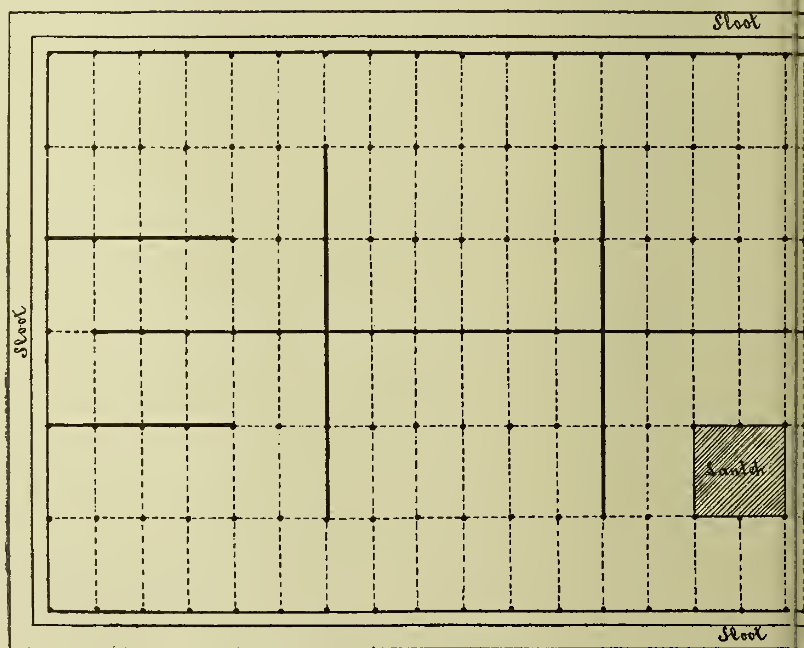
Tegenwoordig is het op elke onderneming vrij wel regel geworden, dat de administrateur per koelie-congsie een man aanstelt, die belast is met het schoonhouden der woningen, het vullen der leksteenen, het koken van thee en dergelijke bezigheden.

Thee.

De thee wordt den koelies altijd gratis verstrekt, terwijl de assistent goed moet toezien dat deze ook door de koelies wordt gebruikt. Het beste daartoe zal wel zijn dat elke koelie steeds met een flesch vol van dat theewater naar zijn veld vertrekt, en dat bovendien de theekoker met zijne volle emmers van dat vocht langs de velden der congsie gaat, om de flesschen weder te vullen. De tandil komt hiertoe per dag c^a^. 2 pakjes thee bij den assistent halen.

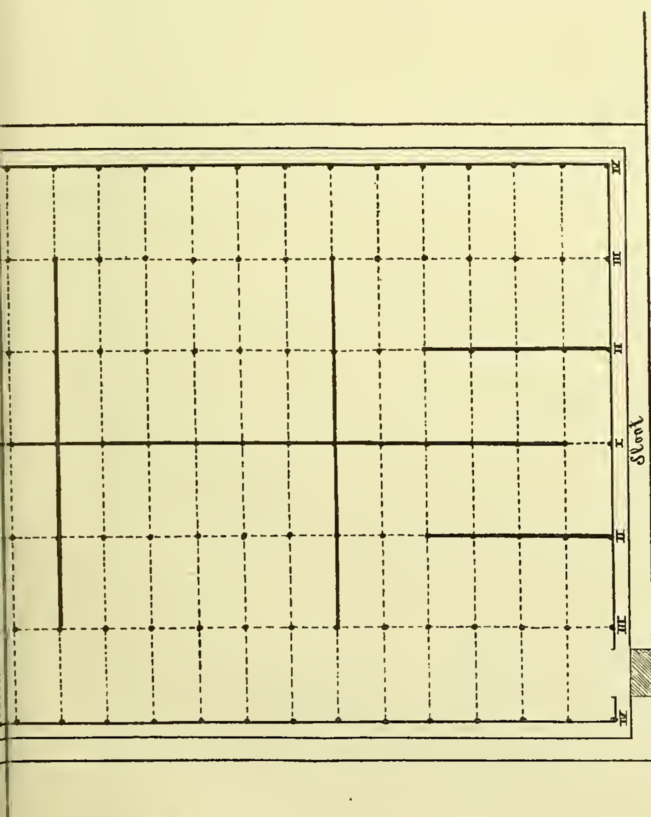
Het theedrinken is ingevoerd als gezondheidsmaatregel, het is goed dat het gefiltreerde water gekookt gebruikt wordt, daar door koking schadelijke organismen worden gedood. De koelies, die dit niet begrijpen, zouden het koken zeker achterwege laten en daar tegen ware niet te waken. Maar thee drinken zij gaarne en zoo wordt het doel bereikt.

I II III IV V VI Depa

PLATTEGROND EN OPSTAND V

N DE DROOGSCHUUR. (*Pag.* 89.)

Geneesmiddelen. Bij den assistent zijn de noodige gewone geneesmiddelen, als chinine, castorolie, laudanum, verdund carbolzuur enz. voorhanden, ten behoeve der zieken, die elken morgen voor het begin van het werk door den tandil bij hem worden gebracht. Is de ziekte van ernstigen aard, dan laat hij den patient met begeleidend schrijven per kar of brancard naar den administrateur vervoeren. In zeer urgente gevallen kan hij den patient op dezelfde wijze naar het hospitaal doen vervoeren, waartoe hij het daartoe bestemde hospitaalbiljet behoorlijk invult en per order van den administrateur afteekent, terwijl hij dezen van een en ander schriftelijk kennis geeft. In het veldboek wordt aanteekening gehouden van de datums waarop de koelie in het hospitaal komt en het weder verlaat.

Reservekoelies. Zijn er reservekoelies, dan wordt het opengekomen veld tijdelijk door zulk een koelie bezet. Ook hiervan wordt in het veldboek aanteekening gehouden. Blijft de zieke koelie langen tijd in het hospitaal, dan wordt zijn veld in overleg met den administrateur aan een der reservekoelies verkocht ten behoeve van den patient. Het is voor de onderneming zeer wenschelijk in den aanvang eenige Chineesche koelies in reserve te hebben, daar men dan juist het meeste heeft te lijden van zieken, zwakken en wegloopers. Meestal zijn er tegen dien tijd eenige nieuwe Chineesche koelies, zoogenaamde singkehs, over, die als helpers bij de verschillende tandils zijn ingedeeld en ook als helpers

van achterlijken, zeer goede diensten presteeren. Somtijds zijn het ook oudere koelies, niet van de sterksten, die voorloopig geen velden konden bekomen of wel bij andere werkzaamheden in de fermenteerschuur gebezigd werden, en nu des noods met hun tweeën zulk een veld in dagloon bearbeiden, om te verhinderen dat het bij de andere achterblijft.

Bewerking der velden.

Wij hebben gezien dat de velden door de beide middenwegen in drie gelijke deelen zijn verdeeld, terwijl ook de voor- en achterwegen zijn beschreven. Thans wordt algemeen aangenomen, dat de beste wijze van bewerking der velden die is, waarbij het voorste derde deel van het veld, dus het stuk tusschen plantweg en eersten middenweg voorloopig geheel onaangeroerd wordt gelaten. Het tweede middenwegje wordt nu als basis aangenomen en van daaruit het tweede en derde gedeelte van het veld naar achteren toe bewerkt, terwijl eerst daarna het voorste derde gedeelte onderhanden wordt genomen. Door deze wijze van bewerking is men verzekerd dat de achterkant der velden goed bewerkt en niet afgeknoeid wordt, als de assistent later bij het ontvangen der tabak veel in de droogschuren moet zijn en dus weinig in de achtervelden kan komen. Hij is als het ware genoodzaakt zijn oog over de voorste gedeelten der velden te laten gaan, wanneer hij van de eene schuur naar de andere wandelt, terwijl hij in den aanvang tijd genoeg heeft om in plaats van den plantweg het eerste middenwegje

af te loopen en dat stuk nog eens even in oogenschouw te nemen. Van het eerste middenwegje wordt dan door de koelies het werk in de richting van den achterkant begonnen. Van hieruit moeten de velden nogmaals behoorlijk door den assistent uitgezet, en de grenzen zoo goed mogelijk door bakens aangegeven worden, tot voorkoming van verwarring en kibbelarijen. Het is daarom ook aan te bevelen deze bakens te voorzien van de nommers der velden en der koelies. De koelies beginnen nu met bijl en parang het gekapte hout tot kleinere stukken te hakken, deze op te stapelen en den grond met den parang van het opkomend onkruid te zuiveren. Groot en klein hout, met lalang en onkruid, wordt dan op stapels gezet om gezamenlijk te worden verbrand.

Lalangvelden. Tegenwoordig worden de lalangvelden, meestal geruimen tijd van te voren, liefst vóór den regentijd, ter dege schoongemaakt en omgewerkt. Dit geschiedt in contract door een congsie Chineezen, een club Javanen, somtijds ook door Allas en Gayos, of wel in taakwerk door Klings, voor welken arbeid dan ongeveer één Mexic. dollar per 20 tot 30 vierk. kajoe of roede betaald wordt. Eerst wordt de daarop groeiende lalang gesneden en weggelegd, de grond daaronder met den tjankol ter dege omgewerkt en daarna, om het weder opschieten van de lalang te beletten, met de gesneden lalang goed toegedekt. Ook blijven alle boompjes,

wier schaduw den bodem vochtig houdt en den groei van lalang belet, voorloopig onaangeroerd staan. De grond moet ter dege diep worden omgewerkt met den tjankol, zoodat de vele lalangwortels goed worden doorgesneden om daarna door de zon te worden gedood.

Ploegen. Herhaaldelijk is er op gewezen dat het bewerken van den grond, of liever de intensieve cultuur in Deli zeer is vooruitgegaan. Hierbij komt in de eerste plaats het ploegen in aanmerking, waarvan men in den laatsten tijd de meest gunstige resultaten heeft waargenomen. Meestal worden uitgestrekte lalangvelden ongeveer een jaar van te voren ter diepte van 8 Eng. dm. tot 1 voet omgeploegd, waarbij de ploegen van John Deer, merk „Prairie-Queen", zeer goed voldaan hebben. Deze ploegen zijn eenvoudig van constructie, gemakkelijk te repareeren en niet te ingewikkeld voor de Klings en Javanen, die er mede moeten werken.

Moet er dieper worden geploegd, dan gebruikt men, nadat is voorgeploegd met de Prairie-Queen, de zwaardere zoogenaamde Zeeuwsche ploeg, die 1 voet dieper in den grond nasnijdt. Voor dit zware werk is nog juist een span karbouwen voldoende, welke dieren de meest gewilde trekkracht opleveren, terwijl het niet is aan te raden meer dan een span voor een ploeg te zetten, daar zij dan allicht lastig worden. Ossen worden ook wel gebruikt, doch men heeft somtijds wel zes span voor een ploeg noodig. Olifanten voldoen

goed, maar zijn te duur in onderhoud. Voor stoomploegen is het terrein niet geschikt.

Als het niet al te warm is, kan per dag met één ploeg en twee span karbouwen, circa ⅓ veld worden afgeploegd. De karbouwen moeten dikwijls baden, vooral in modder, om de dunne huid tegen vliegen en muskieten te beschermen. Om ze in goeden toestand te houden, mogen zij niet meer dan 4 uren per dag werken.

Voor een ploeg is noodig een Javaan of Kling tot besturing tegen circa $ 8 's maands, een dito tot verzorging der karbouwen tegen $ 7, en een jongentje à $ 3 tot $ 4 tot het drijven der karbouwen, het verjagen van muskieten enz.

De lalang wordt niet eerst gesneden, als bij het tjankollen, daar dit te lang zou duren en te kostbaar worden zou, terwijl het ploegen er door zou worden bemoeielijkt, maar om de lalangvelden heen wordt als grens een wegje gekapt en dan het veld afgebrand. De stronken en kleine boomen worden meestal in dagloon uitgehouwen, doch dit geschiedt ook wel door de ploegers, daar deze gewoonlijk van 10 uur des morgens tot des middags 3 uur niets te doen hebben. Op het heetste van den dag namelijk kunnen de karbouwen niet werken, zoodat de ploeguren gewoonlijk zijn van 5½ tot 10½ uur des morgens en van 2½ tot 6 uur of iets later des namiddags.

Het boschkappen wordt den koelies, zooals vroeger reeds kortelings is gezegd, in rekening gebracht, ge-

woonlijk van $ 2 tot $ 5 per koelie. De lalangvelden nu, die op bovengenoemde wijze worden behandeld, worden den koelie gewoonlijk voor niet meer dan $ 5 berekend, met inbegrip der guano, die voor zulke velden mocht noodig zijn. Meestal leert de uitkomst, dat deze velden voor den koelie niet zoo productief zijn als de maagdelijke boschvelden, hetgeen daaraan is toe te schrijven, dat zij gewoonlijk door de inlandsche bevolking in vroegere jaren zijn uitgeput en niet door boschgroei zijn verbeterd. Deze velden worden nu op dezelfde wijze op nieuw behandeld, schoongemaakt, gebrand, enz., als de andere boschvelden, alsof er vroeger niets aan gedaan was.

Opruimen der velden

Voorloopig blijven de koelies dus aan het hakken, schoonmaken en houtstapelen in hunne velden. Meestal worden onder toezicht van den tandil de zware boomstammen door hen met vereende krachten weggerold en opgestapeld; want daarbij bewijzen zij elkaar wederzijds zooveel mogelijk dienst. Ook vraagt de tandil den assistent somtijds om helpers voor een achterlijk veld, hetgeen voor rekening van den betrokken koelie geschiedt; daarvan wordt in het veldboek aanteekening gehouden, waartoe de tandil den assistent elken avond zijne aanteekeningen mededeelt.

Plaatsing der droogschuren

Als zulks niet vroeger is geschied, worden nu de plaatsen voor de ontbrekende droogschuren bepaald, en deze gekapt en schoongemaakt. In den laatsten

tijd heeft men zeer terecht ingezien van hoeveel belang het is, goede schuurruimte te hebben, om de tabak te kunnen drogen en behandelen, terwijl men dan volkomen gerust van het schoone oogstweder kan profiteeren en veel minder last heeft van rot of schimmel. Rekende men vroeger 10 man op een droogschuur, thans is dit gedaald tot 9, 8 of $7^1/_2$ man, zoodat voor 200 velden ongeveer 26 stuks droogschuren noodig zijn, die op geschikte punten in elke congsie worden aangelegd. Het kappen der plaatsen geschiedt weder door de inlandsche aannemers, terwijl het opruimen, schoonmaken, branden enz., door de koelies van elken tandil wordt verricht, tegen vergoeding van $ 4 tot $ 6 per plaats. Om alle verwarring te voorkomen, is het raadzaam, dat de assistent reeds van het begin af plankjes met nummers bij de schuurplaatsen laat zetten. Meestal zijn deze nummers ook in het Chineesch en Klingsch aangegeven. Het aandragen der stijlen, voor zoover het noodig is, alsmede het oprichten der tiangs, geschiedt door elken tandil met zijne koelies voor hunne eigene schuren. Het verdere transport dier stijlen geschiedt door Klings of Javanen per ossenkar, waartoe meestal op eene eenigszins ver afgelegen afdeeling een tijdelijke ossenstal met loods wordt opgericht.

Schuurnommers.

Het branden.

Nadat de koelies het gekapte hout hunner velden hebben kortgehakt en opgestapeld, hetgeen van 2 tot 4 weken duurt, wordt door den assistent last

gegeven om met branden te beginnen, waartoe gewoonlijk de namiddaguren worden uitgekozen, omdat dan alles goed droog is en de zeewinden doorgebroken zijn. Somtijds geschiedt dit eerste branden wel eens eer alles op stapel is gezet, en er alleen maar een weinig kort is gekapt, om het vele kleine hout wat op te ruimen. Dit heeft echter het nadeel dat bij droog weder in vele velden te weinig groot hout wegbrandt en te veel klein, zoodat te veel groote stukken blijven liggen, en het veld nimmer goed schoon wordt gemaakt. Wanneer bij ongeluk op een veld ontijdig met branden wordt begonnen, dan ziet men meestal in eens de geheele afdeeling afbranden. Dit geschiedt zeer dikwijls, in welk geval de assistenten, tandils en koelies vooral een wakend oog op de gebouwen moeten houden, daar deze door brandende takjes en dwarrelende vonken zeer spoedig in brand kunnen vliegen.

Na dit eerste branden wordt het niet verbrande hout van verschillende stapels weder op een nieuwen stapel verzameld, de grond goed gezuiverd van overblijfsels en opgeharkt, en de achtergebleven asch zooveel mogelijk gelijkelijk over den bodem verspreid.

Ook gaat de assistent dan nog eens met de boussole na, of de grenzen der nu opengekomen velden nog wel zuiver met de bakens zijn uitgezet.

Het bewerken van den grond.

De koelie kan nu beginnen met „tjankollen" of het omwerken van den grond met den tjankol, waarbij hij echter om de wortels te verwijderen dikwijls van

zijn bijl gebruik zal moeten maken. Hij begint dit werk van het eerste middenwegje af naar achteren. Het is van groot belang dat dit werk zorgvuldig geschiedt en de grond zoo diep mogelijk wordt omgewoeld. De assistent en de tandils moeten er op letten dat de tjankols behoorlijk aan den steel zijn bevestigd, opdat zij diep in den grond kunnen dringen en men het zoover brengt, dat de grond tot bijna 1 Eng. voet diep omgewerkt wordt. Vooral gronden met vele wortels moeten goed doorsneden en aan de oppervlakte omgeworpen worden, opdat alles goed uitwasemt, en de dus doorgesneden onkruidwortels spoedig uitdrogen en sterven.

HOOFDSTUK VI.

ZAADBEDDEN. — PLANTEN. — TOPPEN. OOGSTEN. — BRENGEN DER TABAK NAAR DE DROOGSCHUUR.

Plaats voor zaadbedden.

Aan de overzijde van het veld waar de koelie begint te werken, dus in het eerste derde gedeelte van het veld, gelegen aan het eerste middenwegje, wordt nu een stuk land omgewerkt tot het later aanleggen van zaadbedden, waartoe meestal over de geheele breedte van het veld een stuk land ter diepte van 10 of 15 vadem omgetjankold wordt, welk stuk voorloopig zoo blijft liggen om te luchten. Vroeger is beschreven hoe het middenwegje is aangelegd, n.l. uit de opgeworpen aarde van de sloot, die aldaar dwars door de velden loopt. Die aarde ligt dus aan de zijde van het veld waar de koelie zijn werk aanvangt, en allicht zou dus bij tropische regens deze opgeworpen grond op de goede bovenhumuslaag afvloeien. Om dit te voorkomen wordt aan deze zijde van het wegje nog een vangslootje van 1 bij 1 voet gegraven, dat

weder afwatert in de goot van het middenwegje, waartoe dit wegje meestal bij elk veld door een klein brugje doorsneden wordt. Om dezelfde reden is het goed om bij alle wegen, die door de velden loopen, hetzelfde vanggootje te maken.

Greppels tusschen de velden.

Bij den aanvang van het omtjankollen van zijn land, begint elke koelie aan de grens van zijn veld een zoogenaamde veldparit te maken van ca. 2 × 2 voet, in de richting der grensbaken gelegen. Deze veldparits wateren meestal met het kleine vanggootje in de groote goot van het middenwegje af. De uitgegraven aarde, die niet uit zoo diepe lagen komt, wordt meestal bij het omtjankollen onder de plantaarde dooreengewerkt. Bij lagere landen worden deze zoogenaamde veldparits naar omstandigheden grooter en dieper gemaakt, en dan dikwijls betaald aan Javanen, Klings, Gayos of Chineezen uitbesteed door de onderneming. Op zeer hooge landen daarentegen behoeven ze wel niet 2 × 2 voet in afmeting te zijn, maar blijft het toch raadzaam om elken koelie te gewennen steeds eene behoorlijk rechte grensgoot te maken.

Nazien der velden.

De koelies werken nu het 2^{e} en 3^{e} gedeelte van hun veld ter dege om, waarbij tandils en assistent voortdurend toezien dat zulks diep en behoorlijk, in niet te groote klompen of brokken, geschiedt. Een goede koelie kan op deze wijze van 8 tot 15 vierk. roeden per 24 uren verwerken. Hierbij moet echter rekenschap

gehouden worden met het werken bij maneschijn, wanneer men in de nachtelijke koelte bijna alle ijverige Chineezen, lachend met het pijpje in den mond, met lust hun land ziet bewerken. Reden te meer waarom assistent, hoofd-tandil en tandils, zich over dag zoo goed mogelijk met een stok moeten overtuigen, dat er diep genoeg wordt getjankold.

Verdeelen van tabakszaad.

Intusschen heeft de assistent de noodige flesschen tabakszaad van den administrateur ontvangen en begint hij met zorg dit zaad te verdeelen, waarbij meestal de kleinste helft van een ledige patroonhuls als maat moet dienen, zoodat er uit eene flesch zaad van 350 tot 450 zaadbeddingen kunnen worden aangelegd. Meestal heeft hij daartoe reeds lang van te voren op eenige geschikte punten proefzaadbedden laten aanleggen, om zich te overtuigen hoe het zaad opkomt en welke de meest geschikte maat is, om vooral geen te dik gezaaide zaadbedden te verkrijgen. Is de maat eenmaal vastgesteld, dan worden er zoovele porties uit de zaadflesch gemeten, als er voor een eerste zaadbed voor elken koelie noodig zijn, elk dier porties in een papier gevouwen en aan den tandil ter hand gesteld. Een goed veldassistent mag nimmer de zaadflesch uit handen geven.

Aanleggen van het zaadbed.

Ziet de assistent dat er voldoende met tjankollen is opgeschoten, dan geeft hij in overleg met den administrateur de noodige orders tot het aanleggen van het

eerste zaadbed. Daartoe wordt op het daarvoor getjankolde land aan de overzijde van het eerste middenwegje, een stukje grond in de richting Oost-West, ter lengte van circa 20 voet bij 4 voet breedte, fijn getjankold en nauwkeurig van alle onkruid en wortels gereinigd, terwijl de aarde met eene hark, zoo fijn mogelijk gemaakt of met een stuk hout fijngeklopt wordt. In de eerste plaats moet de assistent zorg dragen, dat de zaadbedden op geen te laag stuk land gelegen, en vooral goed gedraineerd zijn. Het zaadbed zelf wordt gewoonlijk ter lengte van ca. 18 voet bij 3 voet breedte aangelegd, de aarde goed hoog opgewerkt en van boven nagenoeg vlak bijgewerkt, waartoe de aarde ter breedte van circa 2 voet er om heen wordt verbruikt, waardoor een paadje ontstaat, dat tevens dient tot waterafvoer. Het zaadbed ligt dan ongeveer 1 voet boven den grond. De ondervinding heeft geleerd dat de zaadbedden op lalanggronden niet de beste jonge plantjes (bibit) opleveren, zoodat men ze zoo min mogelijk op zulke gronden aanlegt. Daarom worden somtijds alle zaadbedden op een bijzonder mooi stuk boschland aangelegd, dat daarvoor door afzonderlijke koelies wordt bewerkt en in orde gebracht. En al geschiedt dit niet, toch worden dikwijls voor elke congsie alle zaadbedden op eene bepaalde plaats aangelegd. Steeds moet gezorgd worden voor goed water tot het begieten der zaadbedden, waartoe de kleinere riviertjes goede gelegenheid aanbieden. Zijn die er niet, dan moeten de koelies putten graven

op geschikte punten in of buiten de velden, want het vuile staande water uit de goten mag men daartoe volstrekt niet gebruiken. Vooral moet er op gelet worden de zaadbedden niet op plaatsen aan te leggen, die bij hoog water kunnen onderloopen, daar hierdoor voor eene onderneming groote schade kan ontstaan. Op zeer hooge ondernemingen, waar het graven van waterputten bijna onmogelijk is, moeten alle zaadbedden op niet onderloopend land in de nabijheid van rivieren aangelegd worden.

Nadat het zaadbed geheel in orde is gemaakt, wordt het door een afdak van lalang gedekt, dat meestal door vier stokken met gevorkte punten aan elke zijde wordt gedragen. De langste rij stokken steekt 3½ voet en de kortste rij 3 voet boven den grond uit, zoodat het dak eene behoorlijke helling heeft. De lalang is voor en achter gelijk afgesneden en steekt aan alle vier de zijden ongeveer ½ voet buiten het zaadbed zelf uit. De helling van het dak wordt zoodanig geplaatst, dat steeds de minste zonnestralen op het zaadbed vallen. Daarom is het raadzaam de opening tusschen het dak en het zaadbed aan de beide korte zijden door een vlak van recht opstaande droge lalang te dekken. Somtijds worden deze zaadbedden ook met ouden atap gedekt, hetgeen echter niet is aan te bevelen, daar er licht gaten in deze bedekking ontstaan, dat bij de zware Deli-regens aanleiding kan geven tot groote vernieling in het zaadbed.

Het pakje zaad wordt door den koelie gewoonlijk

in zijn bademmertje, half vol met fijne houtasch, goed vermengd, en dit mengsel geheel op het bovenvlak van het zaadbed uitgestrooid, nadat vooraf het zaadbed met water is besproeid. Dit besproeien geschiedt gewoonlijk 's morgens vroeg en 's avonds als de lucht afgekoeld is, met daartoe verstrekte gieters, of met een aan den bodem van gaatjes voorzien beschuitblik aan een stok, 't best evenwel als het water uit het tonnetje door den mond van den Chinees met kracht uitgespoten wordt. De Chineezen hebben de gewoonte om hunne urine, speciaal voor deze gelegenheid in groote potten te bewaren, doch deze natte bemesting is niet aan te raden, daar ze te kras voor de plantjes schijnt te zijn en deze doet verbleeken.

Bij elk zaadbed wordt een plankje gestoken, waarop het nummer van het zaadbed met den datum van aanleg vermeld staat.

Gewoonlijk komt na 4 tot 6 dagen het zaad reeds op, terwijl, naarmate de plantjes grooter worden, het zaadbed des morgens en des avonds eenigen tijd aan de zon wordt blootgesteld door het lalangstroo van het dak bij elkander te schuiven. Deze tijd wordt langzamerhand ruim genomen, zoodat gewoonlijk na 30 of 36 dagen de plantjes geheel aan de zon worden blootgesteld, waarna dak en zijwanden voor een ander zaadbed kunnen dienen.

Elk zaadbed levert van 1500 tot 2000 goede plantjes op. Gewoonlijk wordt er om de zes dagen een nieuw zaadbed aangelegd, zoodat meestal elke koelie 15 zaad-

bedden maakt, een aantal dat bij gebrek aan regen bij het uitplanten wel tot 20 per hoofd kan klimmen. Zij worden steeds in dezelfde richting aangelegd en zijn op een afstand van circa 4 voet van elkander verwijderd om voldoende licht en lucht onder de afdaken toe te laten. Zoodra men ziet, dat de bibit te oud of te spichtig wordt, moet het bed worden opgebroken, waartoe het geheel wordt omgetjankold. Tamelijk groote en vooral breede, frisch groen uitziende plantjes worden als de beste bibitplantjes beschouwd. De jonge plantjes worden voor het uitplanten uitgetrokken nadat het bed op de vroeger beschreven wijze goed is bevochtigd. Dan trekt de koelie voorzichtig de hem het krachtigst voorkomende plantjes uit, met de aarde er aan, en plaats ze rechtop in een breed, rond mandje, in dier voege dat de plantjes elkander steunen. Als het mandje vol is, besproeit hij het nog eens goed en hangt het in zijne woning op. De beste tijd om bibit te trekken is des morgens na den zwaren nachtdauw, terwijl de plantjes dan gedurende den dag eenigszins worden gehard om des avonds te worden uitgeplant. Zeer vroeg des morgens, somtijds met een lichtje, ziet men de ijverige Chineesche koelies hunne bedden met stokjes nazien, om rupsen en andere vernielers vóór het daglicht te verschalken. Witte mieren en luizen kunnen veel schade aan de pépinières toebrengen; tegen dezen veel voorkomenden plaag wordt een mengsel van water met toeba-wortel (akar-toeba) met goed gevolg aangewend.

DE GESTAPELDE TABAK I

DE FERMENTEERSCHUUR.

maakt en daarin het plantje stopt en aandrukt, hetgeen aanleiding geeft dat vele wortels krom en dubbel komen te zitten en naderhand zieke boomen opleveren.

Bij het uittrekken der bibitplantjes is er zorg gedragen, dat de worteltjes van het plantje niet beschadigd werden, en bij het uitplanten is het wederom van het hoogste belang te waken, dat het plantje met den hoofdwortel recht in den grond komt en de andere, fijne worteltjes niet worden gekneusd. Daartoe wordt het plantje met de eene hand goed in het midden van het gat gehouden en met de andere hand de plantaarde om het gat heen, zacht aangedrukt, zoodat het bosje worteltjes langzaam omsloten wordt, terwijl het plantje daarna even naar boven wordt gelicht om den penwortel recht te doen plaatsen.

Nadat de koelie op deze wijze zijn aantal planten heeft uitgeplant, wordt aan elk plantje gewoonlijk nog een scheutje water toegediend.

Planten op hellingen.

De ondervinding heeft geleerd dat het beplanten van hellingen niet geschieden moet in de richting der helling, maar in horizontale rijen. Men heeft dan het voordeel, dat de regens, voor de planten op dien drogen grond zoo bijzonder noodig, niet dadelijk langs de hellingen afloopen, maar door de aanhoogingen eenigszins worden tegengehouden en bij den wortel der plantjes in den grond trekken, terwijl de plantjes zelve dan als het ware op terrassen komen te staan. In sommige gevallen zal het noodig zijn die terrassen reeds vóór het planten

aan te leggen. De ondergronden op die hellingen zijn meestal niet veel waard, daar door de zware tropische regens de meeste humus daarlangs zal zijn afgespoeld. Het spreekt van zelf dat door deze hellingen de rijen boomen niet zuiver op 3 voet afstand komen te staan, maar dit blijkt hier van minder belang te zijn, daar zij meestal niet zoo sterk ontwikkelen als op vlakken bodem. Om het wegspoelen der aanhoogingen (waarover straks gehandeld zal worden) te beletten, is het wenschelijk deze hier en daar van kleine doorlaten voor het regenwater te voorzien.

Bij het beplanten van velden die gedeeltelijk uit bosch-, en gedeeltelijk uit lalanggrond bestaan, is het altijd verkieselijk de lalanggronden eerst zoo goed mogelijk te bewerken en te laten uitwasemen, onverschillig of die stukken vóór, achter, of in het midden der velden zijn gelegen. Dan wordt het gedeelte waar bosch heeft gestaan, het laatst onderhanden genomen, ofschoon daar toch het eerst wordt geplant. De uitgedroogde lalanggronden blijven wachten tot het regenseizoen is aangebroken en in die vruchtbare periode worden deze gedeelten zoo spoedig mogelijk afgeplant.

Schaduwplankje.

Denzelfden avond, zoo er nog tijd overschiet, doch gewoonlijk eerst den volgenden morgen, wordt het plantje tegen de zon beschermd door een schaduwplankje. Dit plankje is gemaakt van zeer dun, licht hout, is ongeveer 8″ lang bij eene breedte van 4″ tot

5″, terwijl het eenigermate puntig is bijgewerkt, ten einde het schuin in den grond te kunnen steken. Dit insteken geschiedt in dier voege, dat alleen de morgenzon het plantje kan beschijnen, en dus de opening naar de oostzijde komt; de middagzon kan dan op het bovenvlak van het plantje vallen, terwijl de heete namiddagstralen het in het geheel niet kunnen bereiken. Deze plankjes worden meestal door den administrateur bij aanneming van vrije Chineezen gekocht, tegen $ 7.50 tot $ 8.— per 10.000 stuks, tegen welken prijs zij den koelies ook worden berekend onder het hoofd „gereedschappen". Elke koelie ontvangt ongeveer 3000 dezer plankjes, die hij na afloop van den oogst tegen inkoopsprijs weder bij den administrateur kan inleveren. Niet overal worden deze schaduwplankjes gebruikt; er zijn nog vele ondernemingen die daartoe lalang driehoekjes gebruiken, namelijk driehoekjes van ca. 6″ elke zijde uit gevlochten lalangstroo samengevoegd; deze worden op het jonge plantje in het kuiltje gelegd. Het planten in een kuiltje heeft echter het zeer groote nadeel dat er natuurlijk zooveel minder van de goede teelaarde ten bate van het plantje komt, terwijl het bij regen spoedig in een waterbakje komt te staan, en als het water opdroogt het magere steelje veel van de brandende zon zal hebben te lijden.

Contrôle bij het planten.

Het is zeer aan te raden dat de assistent elken morgen met den tandil, voorzoover hij er den vorigen avond niet bij tegenwoordig was, geregeld al het

bij den assistent, die daarop zijn rapport opmaakt voor den administrateur, welk rapport gewoonlijk nog dienzelfden avond wordt ingezonden. Het aantal omgewerkte roeden wordt door den assistent koeliesgewijze in zijn veldboek ingedragen.

Uitbetaling van Voorschotten aan koelies.

Hij regelt dan tevens met de tandils en den hoofdtandil welk bedrag elke koelie morgen op den betaaldag als voorschot zal ontvangen, vult dit bedrag met potlood achter de namen der koelies in, zendt dat boek aldus aan den administrateur ter goedkeuring en vraagt bij den administrateur het totaal dezer benoodigde gelden aan, benevens hetgeen voor Tandils en ander personeel wordt vereischt. Gewoonlijk worden de middaguren van den dag vóór den betaaldag (hari-besaar) gebruikt tot congseikan, d. w. z. door de gezamenlijke koelies worden de nog noodzakelijke werken in de afdeeling uitgevoerd, namelijk het schoonmaken van wegen of huizen, het in orde brengen van schuren, het maken van noodzakelijke afwateringen, enz. Wanneer er veel te doen valt, wordt daartoe somtijds de geheele dag voor hari-besaar besteed, en in het drukke plantseizoen ook wel eens de vóór- in plaats van den namiddag. Voor dit werk, ten algemeene nutte der congsie, wordt geen geldelijke vergoeding gegeven. Bovendien wordt nog dikwijls de morgen van den betaaldag zelf tot congsiewerk besteed, nadat des ochtends zeer vroeg de zaadbedden nog zijn gezuiverd van onkruid en ongedierte.

14 daagsch onderhoud wegen, huizen enz.

Het geld voor bovengenoemde betalingen wordt hetzij door den administrateur zelf hetzij door een Europeesch assistent gebracht, of de assistent moet het zelf op het kantoor komen halen. Zoodra de betalingen zijn afgeloopen, wordt de afrekening opgemaakt, en deze met het saldo en het betaalboek naar den administrateur opgezonden, die ze in het duplicaatboek doet indragen.

Wanneer er koelies zijn die de onderneming op dien dag wenschen te verlaten, en daartegen geen bezwaren bestaan, vraagt nu de assistent tegelijkertijd bij den administrateur schriftelijk de noodige verlofpasjes aan. Ook worden dien dag door de administrateurs en de assistenten de noodige rijstbons op de kedei afgegeven, die op de rekening der veldassistenten voorkomen, en den volgenden dag door den administrateur worden ingenomen en verrekend.

Zoodra de rapporten der assistenten bij den administrateur zijn ingekomen laat deze daarvan een geheel maken en zendt dit zoo spoedig mogelijk aan den eigenaar of diens vertegenwoordiger.

Planttouw. Vóór het begin van het planten ontvangt elke koelie een planttouw, even lang als de breedte van zijn veld, aan de uiteinden bevestigd aan twee aangepunte stokken, elk 3′ lang. Dit touw is door stukjes witte stof, goed zichtbaar en onverschuifbaar, verdeeld in stukken van 2′. De stokken dienen om den afstand van 3′ aan te geven waarop de plantrijen van elkander verwijderd moeten

zijn, terwijl de merken in het touw de afstanden aanwijzen der plantjes in de rij. Deze planttouwen worden gewoonlijk door de zoogenaamde stinkers van het hoofdetablissement gemaakt en worden den koelies kosteloos verstrekt.

In den loop van den dag, dat er geplant zal worden, somtijds een paar dagen vroeger, begint de koelie een stuk land vóóraan in zijn veld, dus grenzende aan het eerste middenwegje, goed schoon te maken, fijn te tjankollen, te harken en van alles te zuiveren, terwijl ook de parits vóór en langs het veld nog eens goed worden nagezien. Als dit gebeurd is, zet hij des namiddags het planttouw op circa een voet afstand van het kleine voorgootje uit, waartoe hij aan de uiteinden de beide stokken loodrecht in den grond steekt.

Plantstok.

Daarna maakt hij met zijn plantstok, zijnde een dikke stok, ongeveer 5 voet lang, in het midden eenigszins weggesneden en van twee stompe punten voorzien, bij elk merk in het touw een plantgat ter diepte van 4″ en ter breedte van 3″. Als dit voor de eerste rij geschied is, dan spant hij drie voet verder weder zijn planttouw Zoo voortgaande maakt hij een 200-tal plantgaten gereed, die vóór het gebruik goed bevochtigd worden. Lang niet overal wordt er echter van den plantstok gebruik gemaakt en zijn de opinies omtrent het nut ervan nog al verschillend. Op vele ondernemingen worden met den tjankol kleine kuiltjes gemaakt, waarin de koelie met zijn vinger een gaatje

van den boom, tot zoover als de bladen werden afgebroken, ten einde dadelijk de door het afbreken gemaakte wonden tegen de zon te beschutten. De planten, of liever, volgens het Delische spraakgebruik, nu boomen staan thans meer gemarkeerd op de opgehoogde beddingen, het land is beter gedraineerd en de planten krijgen voldoende lucht door de gemaakte geulen. Tegelijk met dit tweede aanhoogen worden de planten nog eens goed nagezien en eventueel zuigers en dubbelplanten tot enkele teruggebracht. Sommige planten, die door een of andere oorzaak den vorm van een kurkentrekker hebben aangenomen, worden nu uitgetrokken en nog door een jong plantje vervangen Dit sisiepen brengt in den regel, zooals reeds vroeger gezegd is, niet veel nut aan, daar de jonge planten steeds door de groote krachtige boomen worden onderdrukt.

Derde maal aanhoogen.

Wanneer de plant ongeveer 2 voet hoog is geworden, wordt zij voor de derde maal aangehoogd, d. w. z. de geul wordt wederom uitgediept en de aarde weder opgelegd, als bij de tweede aanhooging beschreven is. Bij deze derde maal wordt de plant nog eens goed nagezien en vooral alle zuigers verwijderd.

Zaadwinning.

Door den administrateur wordt bepaald, hoeveel en waar zaadboomen tot het winnen van tabakszaad voor het volgende oogstjaar zullen blijven staan. Natuurlijk worden hiertoe de meest gezonde en vooral edele, zuivere Deli-tabaksboomen uitgezocht, d. w z zulke

boomen die niet te wild en te weelderig opgroeien en fijne stammen bezitten, met regelmatig geplaatste en gevormde, breede en lange bladen zonder grove ribben. Deze boomen worden door den administrateur aangewezen en door den assistent, de tandils en de koelies goed nagezien en verzorgd. Zij worden niet getopt, maar blijven in hunne volle lengte doorgroeien. Als men merkt dat er onder de zaadboomen voorkomen die ziekelijk worden, of gilas- pehsem enz. beginnen te vormen, worden deze getopt en zoo spoedig mogelijk geoogst. Om de hoog opgroeiende boomen te steunen en het omverwaaien te beletten, wordt naast de zaadboomen een stok vast in den grond gestoken en de boom daaraan op drie plaatsen verbonden. Sommige planters ontdoen den boom nog van de bladen, zoodra die groot worden, om meer kracht te concentreeren in de bloem en den zaadbol. Anderen daarentegen doen dit niet, om het zaad niet te weelderig te doen worden. De onderste uitspruitsels echter worden steeds weggebroken, zoodat alles zich in de kruin ontwikkelt, alwaar nu weldra de takjes, die, de witte en paarse bloemen dragen, uitschieten Deze bloemen zetten zich tot groene bolletjes, die, als ze rijp zijn, donkerbruin en kleurig worden. Zij worden dan zeer voorzichtig door den koelie met schaar of mes afgeknipt, waarbij zij niet te veel mogen geschud worden om het uitvallen van het zaad te voorkomen. Bij dit werk is de koelie (gewoonlijk een stinker) van een bankje voorzien om den top van den boom te bereiken, die somtijds tot 10 voet hoogte en meer

opschiet. De bolletjes worden voorzichtig in een bak of zak gedaan en bij den assistent aan huis gebracht, alwaar ze op lakens uitgespreid in matige zon, of liever nog in warme lucht, worden gedroogd. Zoodra de knoppen goed droog zijn, wordt het zaad er uitgedrukt door ze met de handen samen te wrijven. De ledige doppen worden weggeworpen. Het ruwe zaad met lobben en vuil wordt nu voortdurend in droge warme lucht zonder zon gedroogd en daarna in de open lucht in eene kleine rijstwan geschud, waarbij door blazen het vuil wordt verwijderd. Vervolgens wordt het in lakens gerold en naar den administrateur vervoerd, die het door bekwame koelies verder laat behandelen. Het zaad wordt nu gedroogd en gezuiverd, zooals reeds beschreven is, en daarbij gezeefd door kleine zeven, die de kleine korrels doorlaten en het vuil terughouden. Na afloop hiervan komt het in den rijst- of kafmolen, waar het langzaam in het reservoir wordt uitgestort, en dan tegenover het windrad komt, dat het zaad vooruit doet stuiven en uitgooit, waarbij onder en voor dien molen de noodige lakens tot het opvangen zijn uitgespreid. Het zwaarste zaad valt hierbij natuurlijk vlak bij den molen, en zoo verder naarmate van de zwaarte. Het zaad wordt dan ook gewoonlijk onderscheiden in zaad N°. I en II, waarvan het eerste natuurlijk het beste is. Dit zaad wordt gewoonlijk in flesschen of goedgereinigde petroleumblikken bewaard en met een doek afgesloten. Herhaaldelijk wordt het gelucht en nagezien, of er zich

geen klonten vormen en of zich geen wormpjes in het zaad nestelen. Men kan rekenen dat voor zeer goed zaad per flesch circa 300 tabaksboomen noodig zijn. De koelie krijgt deze tegen $ 8 à $ 9 per 1000 stuks vergoed, terwijl het andere werk in dagloon wordt betaald.

Toppen. Door den administrateur wordt met den assistent voor elke afdeeling, ja soms voor enkele velden bepaald, op welke hoogte er zal worden getopt. Het is ondoenlijk hiervoor vaste regels aan te geven; dit moet geheel aan het oordeel van den Europeaan overgelaten worden. Hij moet kunnen zien hoeveel gezonde bladen aan een boom kunnen blijven, zoodanig dat zij behoorlijk ontwikkelen en rijp gesneden worden kunnen. In den aanvang worden dan ook dikwijls de eerste boomen in alle velden door den assistent zelf getopt, als voorbeeld voor tandils en koelies. Over het algemeen werd er in den laatsten tijd niet zoo hoog als vroeger getopt, wijl men er vooral op uit was om goed ontwikkeld en rijp blad te oogsten. Dit mag echter weder niet worden overdreven, daar men anders allicht grove en dikke bladen verkrijgt, wijl een sterke boom door het laag toppen te vroeg in zijne ontwikkeling wordt geknot, en de groeikracht zich dan te sterk in de bladen gaat ontwikkelen. Dit toppen bestaat eigenlijk in het knotten van den boom. Om namelijk den boom niet hooger te doen opschieten en de bladen tot de grootste ontwikkeling te brengen, wordt de kruin uit den boom

worden meestal na 9 tot 15 dagen de schermpjes weggenomen, terwijl dan daarmede de aarde rondom het plantje wordt samengekrabt, en tegen het plantje opgehoogd, hetgeen vooral dient om het dunne stammetje tegen de brandende zonnestralen te beschutten.

Zieke plantjes.

De assistent zal op sommige tijden, zooals bij droogte, en op lalangvelden enz., veel last hebben van dikbuikige plantjes; 't zijn die, waarin zich een wormpje heeft genesteld, hetzij in den stam, of later in den steel van het blad, welk wormpje zich uit de plant voedt, haar ziek maakt en in den groei belemmert; een ziekteverschijnsel is het samentrekken der bladen. Meestal komt er van zulke planten — toatohs of sakit proet geheeten — niet veel terecht. Men doet wèl radicaal te werk te gaan, ze zoo spoedig mogelijk te verwijderen en door nieuwe plantjes te vervangen, zelfs om den grond op nieuw te doen omwerken. De conservatieve Chinees is echter niet spoedig geneigd om een plantje weg te werpen en hij tracht door allerlei operaties de plant nog te behouden, bijvoorbeeld door met een fijngeslepen bamboestokje te trachten het wormpje er uit te lichten en de wond met vochtige aarde toe te dekken, of wel door de plant op het gewonde gedeelte af te breken en te toppen. Toch zal zulk een plant altijd een misbaksel blijven. Zelfs gebeurt het wel, dat na de uitwerping op dezelfde plaats herhaaldelijk een dikbuikig plantje terugkomt Ook plaatsen de Chineezen gaarne rechts en links van de plaats, waar het ziekelijke plantje

uitgetrokken is twee nieuwe plantjes, om hoewel zij zoodoende te nauw planten, toch nog eenig voordeel te behalen. Dit gelukt echter meestal niet, daar de nabijzijnde gezond opgroeiende boomen, het toetreden van voldoende licht en lucht beletten.

Het beste is daarom deze zieke planten geheel weg te werpen, vooral als er niet te veel zijn en de nabijstaande boomen goed zijn opgeschoten. Dit is ook het geval met de zoogenaamde kurkentrekkers of gilahs, planten die plotseling krom in den stam worden en wier bladen vreemd gaan omkrullen. Als er veel van zijn is het nog het verkieselijkst den stam af te breken, waar de draaiing begint. Hetzelfde geldt ook van die boomen die pehsem of withart genoemd worden, namelijk die, welke opeens een zeer lichte kruin bekomen en wier binnenblaadjes dan zeer spits en broos worden, hetgeen dikwijls na overvloedige regens voorkomt. De zoogenaamde bliksemboomen, of die welke zoo onnatuurlijk wit gespikkeld zijn, dat de geheele boom er wit uitziet, doet men het best geheel en al weg te werpen, waarvoor zoo noodig den koelie eene schadevergoeding gegeven wordt.

Inboeten. Altijd zullen er wel eenige jonge planten sterven of niet opkomen; zij moeten ingeboet (gesisiept) worden, waartoe meestal groote krachtige bibitplanten worden gebruikt, terwijl dit inboeten gewoonlijk geschiedt na eene flinke regenbui, daar men dan de beste kans heeft, dat deze nieuwe plantjes dadelijk goed aanslaan. De

Chineesche koelie gaat zelfs zoover, om groote planten beschermd door 4 tot 6 schaduwplankjes over te plaatsen, doch meestal zonder veel succes. Meestal echter blijven de ingeboete planten een kwijnend leven leiden, en het is gewoonlijk verkieselijker een geheel stuk op nieuw te beplanten, dan veel tijd te verknoeien met het zoogenaamde sisiepen.

Eerste maal aanhoogen.

Thans begint het tijd te worden om voor de eerste maal aan te hoogen, d. w. z. de plantaarde tusschen twee rijen planten in het midden ter breedte van den tjankol (circa 8″) weg te nemen en rechts en links bij de aldaar staande planten te leggen. De koelie moet zich daartoe tusschen twee rijen plaatsen en beginnen met in het midden met zijn tjankol eene geul te slaan, de aarde beurtelings rechts en links voorzichtig bij de planten neerleggend en daarna eenigszins horizontaal effenend.

Voor eene goede aanhooging is het een hoofdvereischte, haar goed breed en zooveel mogelijk horizontaal aan te leggen, opdat de plant niet in een kuil kome te staan. De eerste aanleg van deze geul is meestal niet veel dieper dan 4″. Zij dient ook om het overtollige regenwater in de beschreven goten te brengen, daar er nimmer water tusschen de planten mag blijven staan. Ook de eerste rij aan het voorgootje gelegen moet op dezelfde wijze worden behandeld, terwijl ook de hoekplanten aan de uiteinden van elke rij aan de gootzijde behoorlijk worden aangehoogd. Het is wen-

schelijk bij deze gelegenheid de afgespoelde aarde weder uit de grens- en voorgoten te halen, en na haar gedroogd te hebben bij de planten te leggen.

Steeds wordt nu voortgegaan met tjankollen, het aanleggen van zaadbedden, aanhoogen en tegelijkertijd planten, ten einde te zorgen dat met begin Juni alles in den grond zit. Natuurlijk speelt de regen hierbij eene groote rol, vooral omtrent de mogelijkheid van al dan niet geregeld doorplanten. Ook heeft de ligging der onderneming hierop grooten invloed, daar over het algemeen de regens op de boven-ondernemingen vroeger invallen dan op de lager gelegene, zoodat men op de eerste dus vroeger gereed moet zijn dan op de laatste.

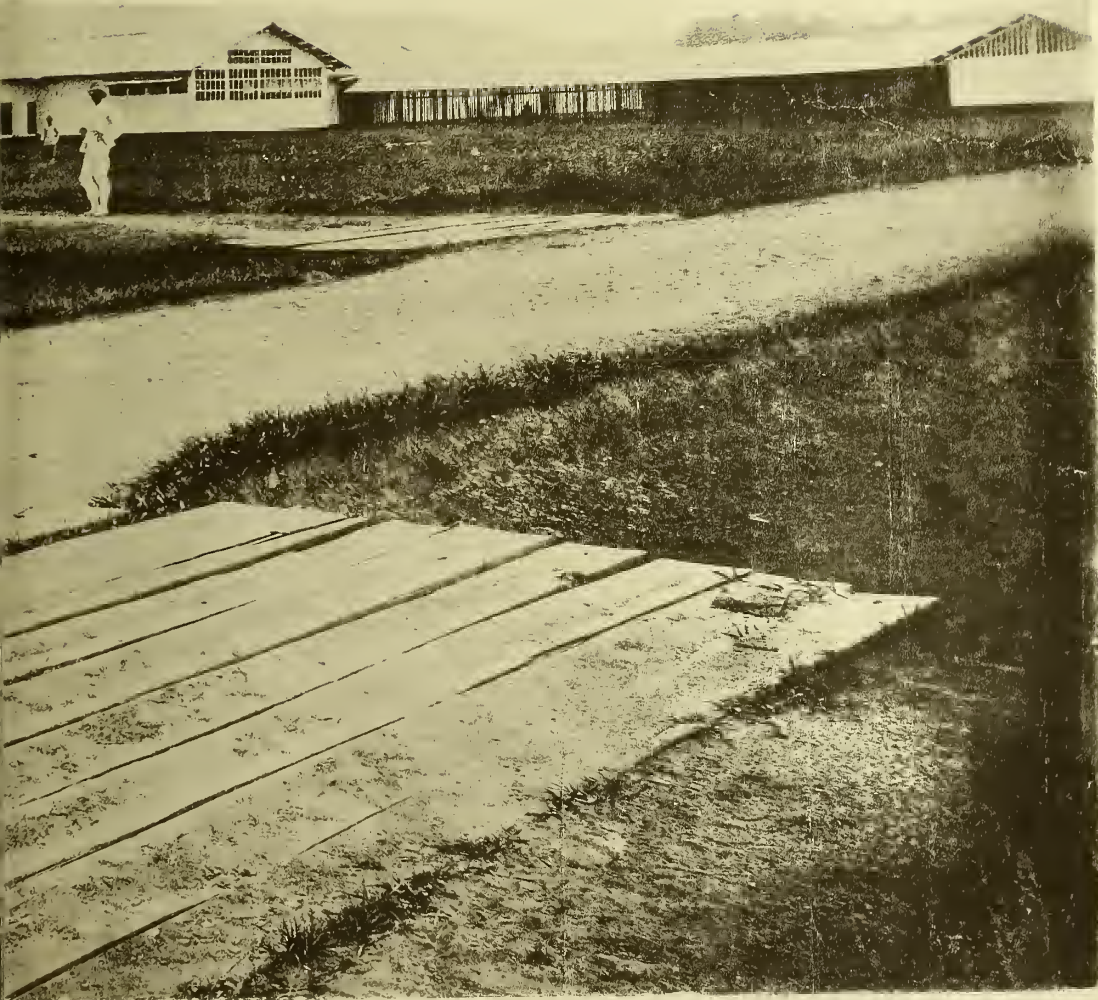
Tweede maal aanhoogen.

Wanneer de plant ongeveer een voet boven den grond is opgewassen, wordt er voor de tweede maal aangehoogd. Nu wordt de geul tusschen de plantrijen met den tjankol dieper gemaakt en de grond rechts en links naast de planten gelegd.

Tevens breekt de koelie nu de onderste bladen tot een hand breed boven den grond af, welke bladen toch geen nut hebben en ook nimmer tot volle ontwikkeling komen. Deze afgebroken bladen legt hij laagsgewijze op de eerste ophooping tusschen de planten in en bedekt die daarna met de tweede ophooging. Dit afbreken der bladen dient rij voor rij te geschieden, d. w. z. zoodra eene rij bladen is afgebroken en nedergelegd, worden zij met aarde gedekt, evenals de stam

DE FERMEN

EERSCHUUR.

gebroken. Gewoonlijk wordt op zoodanige hoogte getopt dat er 16 tot 20 bladen aan den boom blijven; bij zeer krachtige boomen laat men bij uitzondering wel 24 bladen tot rijpheid komen, terwijl bij zwakke boomen somtijds wel op 12 bladen en minder wordt getopt. Het toppen zelf bestaat in het verwijderen van den bloemknop, die zich aan den top-van den boom heeft gevormd, hetgeen geschiedt door uitbreken met duim en voorsten vinger, zoodra de knoppen van de tabaksbloem duidelijk afzonderlijk te zien zijn. Meestal worden er eenige kleine bladen mede weggebroken, zoodat bij goed toppen het bovenste blad gewoonlijk de grootte van eene manshand blijft houden. Wordt er te vroeg getopt, dan weet men later niet zeker wat er is afgenomen en vervalt men licht in het nadeel van na te moeten toppen, terwijl men, als het te laat gebeurt, kans loopt den boom ernstig te beschadigen, daar hij bij regen aan het afgebroken gedeelte begint te rotten.

Men kan licht nagaan dat, nu de kruin van den boom verwijderd is, de groeikracht van den boom zich in de bladen gaat ontwikkelen, terwijl door die storing, zuigers en uitloopers zich in groote mate vertoonen, vooral bij den kop en bij de onderste bladen; dit noodzaakt den koelie elken morgen bij het rupsen- en wormen zoeken, den boom goed na te zien en van zuigers te zuiveren.

In dezen tijd is er veel onderhoud aan de boomen en kost het veel last om de zuigers steeds op tijd te ver-

wijderen; dikwijls zal de assistent hiertoe voor rekening van den koelie de noodige helpers moeten aanstellen, want planten, aanhoogen, toppen, wormen zoeken, bladen keeren enz., komt nu alles te gelijk opzetten.

Rijp worden der tabak.

De boom begint nu rijp te worden, d. w. z. de bovenste bladen, tot volle ontwikkeling gekomen, beginnen geel te worden met kleine bruine bobbels; het blad wordt meer gezwollen en brozer, terwijl de randjes, eenigszins donkerbruin gekleurd, naar binnen beginnen om te krullen. Gewoonlijk kan men rekenen dat 60 tot 90 dagen na het uitplanten de tabak voldoende rijp zal zijn om te kunnen worden gesneden.

Vooral wanneer de tabaksboomen eenigen tijd getopt hebben gestaan en er dan tegen den avond plotseling een zware regen valt, prijken des morgens alvorens de zon de droppels deed verdwijnen, de rijpe boomen in volle glorie met de groote bijna 2 voet lange topbladen. Dikwijls kan men dan de koelies en assistenten niet meer zien, als zij in de geulen tusschen de rijen van de 5 voet hooge rijpe boomen staan.

Als het toppen op den rechten tijd geschiedt, is de boom gewoonlijk 14 à 20 dagen (of iets langer) na het toppen rijp om gesneden te worden.

Snijden der tabak.

In overleg met den administrateur, bepaalt de assistent wanneer en waar de eerste tabak in de afdeeling kan worden gesneden of gekapt.

Er moet nog op gewezen worden, dat de regens meestal door zwaren wind worden voorafgegaan, die de breede bladen dikwijls omkeert; dan heeft de koelie den volgenden morgen een heel werk om die bladen weder behoorlijk om te wenden, hetgeen toch noodzakelijk is, daar de zon anders op het verkeerde gedeelte van het blad zou werken, waaruit allerlei wankleur ontstaat. Ook zijn die winden dikwijls oorzaak dat vele boomen half omwaaien of scheef gaan staan; de koelie moet den volgenden morgen er vroeg bij zijn om ze weder op te richten en met aarde aan te stampen. Heeft het geregend en zal er den daaropvolgenden namiddag tabak gesneden worden, dan is het van groot belang, dat de te snijden boomen zoo spoedig mogelijk drogen, waartoe zij des morgens bij het keeren der bladen met de hand worden geschud, ten einde het water op de bladen en vooral uit de oksels tusschen blad en steel, zooveel mogelijk te verwijderen, zonder echter den boom te beschadigen of de bladen te breken.

Draagtoestel. Voordat de koelies overgaan tot het snijden of kappen, ontvangen zij van den administrateur een draagtoestel tot het transporteeren der gesneden tabak uit de velden naar de droogschuren. Dit draagtoestel, gewoonlijk „pikoelan" genoemd, bestaat uit twee stevige gaffels van geschild boschhout, van welke de beide uitloopende stammen bij het begin van den gaffel, ter hoogte van circa 4 voet boven den grond,

verbonden zijn door eene horizontale nibonglat, welke dient als draaglat voor den schouder. Het bovenste gedeelte tusschen de twee openstaande gaffels, die elk ongeveer 3 voet lang zijn, wordt door dunne gespleten bamboeslatten verbonden en het geheel, tot bak gevormd, van binnen met tabaksmatten goed bekleed en vastgenaaid. Vooral worden alle uitstekende punten sterk bekleed en onschadelijk gemaakt. In dezen bak, loodrecht op den schouder van den koelie gedragen, met de beide boomen der gaffels als voetstuk en tegenwicht, kunnen 50 niet te groote tabaksboomen weggedragen worden.

Verder is de koelie nog voorzien van een stevigen stok, circa 4 voet lang, ook in een kleinen vork uitloopende, die dient om den alleenstaanden pikoelan te steunen, daar deze anders zou omvallen. Ook gebruikt de koelie dezen stok tot steun om met zijn zwaren last over de plantrijen in het veld te komen.

Tot het snijden der tabaksboomen gebruiken de Chineezen hun gewoon goed gescherpt hakmes, van ongeveer denzelfden vorm als het mes dat onze slagers bij het maken van gehakt bezigen; somtijds ook gebruiken zij den vroeger beschreven krommen parang.

Nog ontvangt de koelie van den administrateur een paar matten, groot circa 6 bij 8 voet, om daarop de gesneden tabak te leggen in de droogschuur, of wel om die onder de opgehangen tabak te leggen. De pikoelan wordt den koelie berekend tegen plus minus $ 0.50, terwijl de matten door de onderneming ver-

strekt worden; na afloop van den oogst wordt het toestel door den koelie tegen den kostenden prijs weder ingeleverd.

Op sommige ondernemingen worden de pikoelans door de veldkoelies zelven gemaakt, maar dat is niet aan te bevelen, daar ze dan zeker slordig en niet zonder groot tijdverlies worden vervaardigd. De oude draagmanden, aan rotan over den schouder gedragen, zijn tegenwoordig geheel vervallen en behoeven dus geen beschrijving meer.

Touw tot ophangen der tabak.

Van het vroeger reeds genoemde touw tot het ophangen der tabak (koelit kajoe) wordt den koelie meestal circa 10 katti (1 katti = 1.25 A. ℔), tegen den prijs van plus minus 10 dollarcenten per katti, op rekening gegeven. Hiervan maakt hij lussen van ongeveer 6″ lang, om den tabaksboom bij het dikke uiteinde aan een stok op te hangen. Ook laat de administrateur ze somtijds maken door de vroeger vermelde „stinkers”, in welk geval zij den koelies tegen eene kleine vergoeding geheel gereed afgeleverd worden.

Schoonmaken der droogschuren.

Eer het snijden begint is de droogschuur, die het eerst gebruikt zal worden, door den tandil met de betrokken koelies nog eens goed schoongemaakt, terwijl er om heen al het kleine bosch gekapt en de lalang gesneden en omgetjankold is.

Reeds vroeger heeft de assistent gezorgd dat elke schuur een zoogenaamd schuurwegje heeft, dat van het

eerste middenwegje af op de deur van de schuur aanloopt. Langs dit wegje kunnen dan de koelies hun tabak zonder tijdverlies en zonder andere tabak te beschadigen, direct naar de schuur brengen. Het aanleggen dezer schuurwegjes, ter lengte van ongeveer 52 depa, geschiedt geheel op dezelfde wijze als voor het wegje van de congsie naar het achterwegje beschreven is.

Bij elke schuur is een koelie als wacht ingedeeld, die in de schuur komt te wonen, en aan het achtereinde er van, zijn slaaptafel met klamboe heeft opgeslagen. In den regel wordt voor deze betrekking — djaga bangsal genaamd — een zoogenaamde „stinker" of een andere koelie uitgekozen, somtijds bij gebrek aan voldoende Chineezen een Javaan of een inlander.

Tabaks boekjes.

Meestal wordt elke koelie door den assistent van een klein boekje voorzien, waarop zijn naam, nommer en de naam van den tandil zijn ingevuld. Daarin wordt, met den datum, door den assistent met potlood aangeteekend hoeveel boomen, van welke soort, en tegen welken prijs worden ingedragen.

Op andere ondernemingen ontvangen de koelies zulk een boekje niet, maar zijn zij tegenwoordig bij het ontvangen der tabak door den assistent, die de prijzen in zijn boekje noteert, terwijl de tandil mede zijne eigene aanteekeningen daaromtrent in het Chineesch houdt, en het cijfer der boomen en de waarde daarvan, den koelie in het Chineesch mededeelt.

Deze manier is echter niet aan te raden, daar zij licht aanleiding tot onaangename verwarring geeft. Bij voorbeeld ingeval de tandil verkeerd opteekent en niet genoeg Maleisch verstaat, brengt hij het opgegevene verkeerd aan den koelie over, terwijl de assistent geen voldoend Chineesch kent om den tandil te controleeren.

De assistent heeft zijne taxeerboekjes, die hiervoor zijn ingericht en waarin de verschillende schuren met de namen der tandils en der daarbij behoorende koelies met hunne nommers voorkomen. Ieder man krijgt schuursgewijze een folio, en in de daartoe bestemde kolommen wordt ingevuld, hoeveel boomen van $ 8 tot $ 1 door hem werden ingebracht.

Bovendien heeft de assistent thuis de noodige tabaksontvangboekjes, waarin al zijne koelies, schuursgewijze naar de nommers gerangschikt, voorkomen. Iederen avond schrijft hij uit zijne taxeerboekjes hierin met inkt alle door hem dien dag ontvangen tabak in en noteert hij het totaal der gesneden boomen.

De schuurwachter is meestal tevens belast met het afkappen der punten en het afsnijden der knoesten van de vroeger genoemde tabaksstokken, of anak kajoe, waarvan er vóór dien tijd door de zorg van den administrateur 6 à 7000 in elke droogschuur zijn aangebracht. Bij het schoonmaken der schuur worden zij tusschen de benedenste kilassen opgestapeld. Elke koelie zorgt het noodige aantal goede anak-kajoe tot het ophangen zijner gesneden tabak gereed te hebben.

Snijden van de tabak.

De tabaksboomen worden, als zij geheel droog zijn, op warme dagen gesneden. Wanneer er niet te veel rijpe tabak is, geschiedt dit gewoonlijk des namiddags ten 1 ure. Als er echter veel te snijden is, gaan de koelies reeds vóór elf uur naar huis; na spoedig gegeten te hebben beginnen zij het snijden om 12 ure of vroeger, op een hoornsignaal van den assistent. De rijpe boomen worden niet gesneden eer zij uitwendig door en door droog zijn, terwijl direct met snijden wordt opgehouden, als er ook maar een droppel regen op de tabak dreigt te vallen. Vochtige of natte tabak in de droogschuur begint spoedig te rotten.

Tot het snijden van den tabaksboom, wordt deze bovenaan bij den stam met de linkerhand aangevat, eenigszins op zijde gedrukt, zoodat het benedenste gedeelte zichtbaar wordt, en dan aldaar circa 6″ boven den grond de stam in één slag doorgekapt, waarna de boom voorzichtig op den grond wordt nedergelegd, liefst op het aangehoogde gedeelte aarde, in de richting van de stengels van het blad, opdat deze bij het nederleggen niet breken. Als de koelie op deze wijze ongeveer 25 boomen heeft gesneden en deze eenigszins zijn bestorven, worden zij voorzichtig in het draagtoestel gelegd, dat op een geschikt punt op het middenwegje of in het veld, tegen een boom of tegen den gevorkten stok gesteund staat. De planten mogen niet te lang in de zon blijven liggen.

De koelie neemt nu den pikoelan met gesneden tabak op den schouder en brengt hem naar de droog-

schuur, waar hij zijn last tegen een der stijlen in den gang, of daartusschen, tegen den stok met vork als rustpunt, plaatst.

Van te voren heeft hij zijne groote matten uitgespreid ter plaatse waar hij zijn tabak zal ophangen en zijn al de door hem geplaatste tabaksstokken voorzien van de noodige tabakstouwtjes, 10 per stok, waarin de door hem gesneden boomen, met de kruin naar beneden worden opgehangen. Liefst worden er niet meer dan 15 dezer stokken opgehangen aan den ondersten kilas, tusschen twee stijlen, in de wandeling eene kamer genoemd.

De tabak wordt nu voorzichtig op de matten gelegd, terwijl de koelie zich weder naar buiten spoedt om de overige rijpe boomen te snijden en binnen te brengen. Gewoonlijk bedraagt dit aantal voor een goeden koelie 250 boomen. Somtijds echter, vooral als er door regen niet werd gesneden en er dus veel rijpe boomen te velde staan, verschaft de assistent de noodige helpers, voor rekening der veldkoelies. Ook wordt de koelie wel geholpen door eenige zijner kameraden, die op het oogenblik geen tabak hebben te snijden; dit komt hem echter meestal duur te staan, want als hij een rijken oogst op zijn veld heeft staan, dan vragen de makkers dikwijls $ 1 voor hunne hulp.

Tegen 5 uur, als het eenigszins vochtig begint te worden, laat de assistent in den regel het hoornsignaal „ophouden met snijden" geven. De koelies brengen hun laatst gesneden tabak weg, waarna al de dien

dag gesneden tabak in verschillende soorten wordt verdeeld en opgehangen. Hun mooiste gezonde boomen hangen zij bij elkaar als N°. 1, de kleinere als N°. 2, enz.; zeer kleine ziekelijke boomen ook afzonderlijk, eveneens zoogenaamde gilas of pehsem, en bastaardboomen.

Om de gesneden tabak een zoo goed mogelijk uiterlijk te geven, zijn de Chineesche koelies er steeds op uit, om de tabak aan de stokken zoo dicht mogelijk bij elkander te schuiven en de grootste boomen aan het einde der stokken te hangen, zoodat het geheel er als eenzelfde soort van groote boomen uitziet.

Als de boomen alle behoorlijk zijn opgehangen, wordt de grond daaronder door den koelie schoongemaakt, het vuil en de afgevallen bladen buiten de schuur geworpen en de grond onder zijn opgehangen tabak met zijne matten toegedekt. Den volgenden morgen ziet hij zijn tabak nog eens na en hangt dan zijn naamplaatje met zijn boekje duidelijk zichtbaar daarbij op.

Ontvangen der gesneden tabak.

Als er niet al te veel drukte bij het werk is, gaat de assistent gewoonlijk des morgens tegen acht uur als het warm begint te worden, met den tandil de gesneden tabak ontvangen. In het begin laat men voor de goede contrôle, alle koelies van den tandil, hunne tabak in één of somtijds twee schuren brengen. Later als het werk in vollen gang is, wordt het drukker en moet de assistent, om plaats in de schuur te maken, dikwijls reeds om 6 ure beginnen, terwijl hij somtijds

niet vóór 2 ure des namiddags te huis komt. De assistent ontvangt, taxeert en noteert nu in de boekjes der koelies en in zijn eigen taxeerboekje. Hij telt het aantal opgegeven boomen na en taxeert volgens zijn oordeel de mooie groote boomen met $ 8 of $ 7, de 2e soort met $ 6 of $ 5 en de kleinere met $ 4 of $ 2. Bij deze taxatie hangt het er natuurlijk veel van af hoe de koelie zijn tabak heeft behandeld, namelijk oi hij gezorgd heeft voor rijp snijden en behoorlijk ophangen en verdeelen van de tabak.

Een goed tandil behoort den assistent zijner afdeeling reeds van te voren te waarschuwen, dat er door slecht ophangen getracht is een hooge taxatie te verkrijgen; dit gebeurt dikwijls, daar de Chineezen zeer op hun voordeel bedacht zijn. De tandil is gewoonlijk meer op de hand zijner koelies dan van zijn heer, daar hij 7 pct. van de taxatiewaarde der gesneden tabak verdient; het is dus zaak voor den assistent vlug en gedecideerd te oordeelen. Bij het ontvangen der tabak heeft de schuurwachter de noodige kleppen opengezet, ten einde gedurende het werk het noodige licht in de schuur toe te laten, welke kleppen later weer worden gesloten.

HOOFDSTUK VII.

DE TABAK IN DE DROOGSCHUUR. — TWEEDE SNIT. — BOSSEN. — VERVOER DER TABAK NAAR DE FERMENTEERSCHUUR.

Ophangen van de tabak.

Na het ontvangen van de tabak eener congsie, roept de tandil de koelies, die in eene droogschuur hebben gesneden, bij elkander, om de gesneden tabak op te hangen om te drogen en deelt hun mede tegen welken prijs hun tabak is ontvangen. Onder de oude koelies zijn er gewoonlijk wel eenige, die zelve dat behoorlijk kunnen aflezen.

Dikwijls geschiedt het ophangen per schuur ook door twee vaste koelies — officieel tabak-ophangers genaamd — die van de koelies, die in de schuur gesneden hebben, meestal $ 1 per 10.000 stuks gesneden boomen ontvangen.

Dit verhangen der tabak is voor de onderneming van het grootste gewicht, daar door ruwe behandeling

veel bladen worden gebroken en vernield. Het geschiedt dan ook meestal congsiesgewijze door de koelies gezamenlijk onder toezicht van tandil en hoofdtandil. De koelies hebben nu niet veel zorg meer voor hun product, dat hen niet meer aangaat, daar zij het nu aan hun heer verkocht hebben. De tabaksstokken met gesneden tabak worden van de benedenste kilassen afgenomen en naar een of meer hoogere kilassen gebracht, om daar definitief te worden opgehangen.

Vullen der schuur.

Gewoonlijk wordt de schuur kamersgewijze, van achteren naar voren, of van het midden naar de beide uiteinden gevuld, waarbij steeds gezorgd wordt, dat de op denzelfden datum gesneden tabak in dezelfde kamers komt te hangen, opdat geen versche groene tabak onder halfdroge uitwasemt. De kleine tabak wordt meestal boven in de kleine kilassen gehangen en wordt daar door twee koelies gebracht, die op de kilassen staan, zich met de handen aan een der stijlen vasthouden en met de teenen hunner voeten de stokken met tabak horizontaal naar een hooger gelegen kilas brengen. Om het beschadigen langs de kilassen te voorkomen, worden de tabaksboomen aan den stok eenigszins naar binnen geschoven en later, als zij definitief hangen, weder uit elkander geplaatst.

De grootere tabak komt dus onder de kleinere te hangen, terwijl de gebroken en mindere tabak in diezelfde kamers aan de buitenzijde bij de kleppen wordt gehangen. Bij nieuwe schuren wordt wegens het uitslaan

van den grond, in het begin geen tabak gehangen aan den ondersten kilas, noch bij de kleppen aan de voor- en achterzijde der schuur, waar zij minder goed drogen zou. De eerste tabakstokken blijven van de middelste stijlen gewoonlijk 1 à $1\frac{1}{2}$ voet (rechts en links) verwijderd, waardoor eene ruimte ontstaat de lengte-as der schuur volgende; daarop correspondeeren de kleppen in den voor- en achterwand der schuur die licht en lucht aanvoeren.

Op deze wijze wordt de eene schuur na de andere, of wel alle tegelijk, gevuld, terwijl in het begin in de nieuwe schuren gewoonlijk van 40—50.000 boomen gehangen worden.

Openen en sluiten der kleppen.

De assistent kan nu door zijne boekjes nauwkeurig berekenen hoeveel boomen er in de gevulde schuur hangen en houdt daarvan de noodige aanteekening. Hij regelt verder het openen en sluiten der kleppen (tinkaps) van de droogschuren. Vooral moet hij er op letten, dat zij niet des morgens te vroeg en 's avonds te laat openstaan, wegens den zwaren dauw en de vochtige dampen die dan heerschen. Tegenwoordig, nu de lichte tabakskleuren zoo gewild zijn, moeten bij warm en helder weder de deuren en kleppen zooveel mogelijk opengezet worden, tot aanvoer van zooveel mogelijk licht en lucht. Door den schuurwachter zijn de noodige stokken met gevorkte punten gesneden, om de kleppen op een zekere maat, meer of minder, open te zetten, waarbij echter steeds gezorgd moet

worden dat er geen zon op de tabak valt. Bij groene, pas gesneden tabak worden de kleppen slechts een weinig opengezet, om het te snel opdrogen te voorkomen. Bij sterken wind worden alle kleppen en deuren gesloten.

Zooals reeds gezegd is, de schuurwachters zijn niet van het beste allooi; tandils en koelies hebben gewoonlijk niet veel belang bij de droogschuren, zoodat de assistent zich herhaaldelijk moet overtuigen, of zijne orders hieromtrent behoorlijk en stipt worden nagekomen; hij moet zich dikwijls nog des avonds laat te paard zetten, om persoonlijk na te gaan of al zijne schuren voldoende gesloten, en de wachters present zijn.

Vuur in de droogschuur.

In den regentijd en op andere vochtige dagen zal het dikwijls noodig zijn in de schuren vuren aan te leggen, om de tabak voor rotting en schimmel te behoeden. Het is van het hoogste belang te zorgen dat er warme lucht en geen rook in de schuren wordt gebracht, waarom men bijtijds voor goed droog brandhout zorgen moet. De assistent zal daarom reeds bij het branden de noodige orders geven om eenige flinke droge stukken hard hout te bewaren, die later door de koelies gezamenlijk weggedragen en liefst onder een afdakje bewaard worden. Later wordt dit hout op dezelfde wijze naar de schuren gebracht, verdeeld, en aldaar tusschen de rijen stijlen in de richting der korte zijden nedergelegd. Boven de vuren wordt de

tabak uit elkander geschoven, om haar te beveiligen voor eventueel opstijgende vlammen en te groote hitte. Onder de vuren wordt door den schuurwachter een vierkant gat gegraven, wijd ongeveer 2 × 2 voet en 1 voet diep, om het trekken te bevorderen. Die vuren worden gewoonlijk bij het ondergaan der zon aangelegd en op het signaal van 9 ure uitgedoofd, terwijl zij des morgens bij zonsopgang weder worden aangemaakt, om tot het openzetten der kleppen te blijven branden. Als regel kan men aannemen dat er geen vuur in de schuren mag zijn, als de kleppen openstaan.

Het beste vuur is een glimmend kolenvuur zonder vlam; om dat te verkrijgen is het geschikste middel de stukken hout met hunne uiteinden tegen elkander aan te doen branden. Het uitdooven der vuren geschiedt door die stukken hout weder van elkander te verwijderen en het vuur met zand te bedekken; hiervoor moet vooral geen water gebruikt worden, dat een zeer nadeelige rook in de schuur brengen zou.

De schuurwachter woont niet bij de kleppen om brandstichting met het lampje van zijn opiumpijp te voorkomen, en hij moet zijn potje koken buiten de schuur, of in de keuken der koelies.

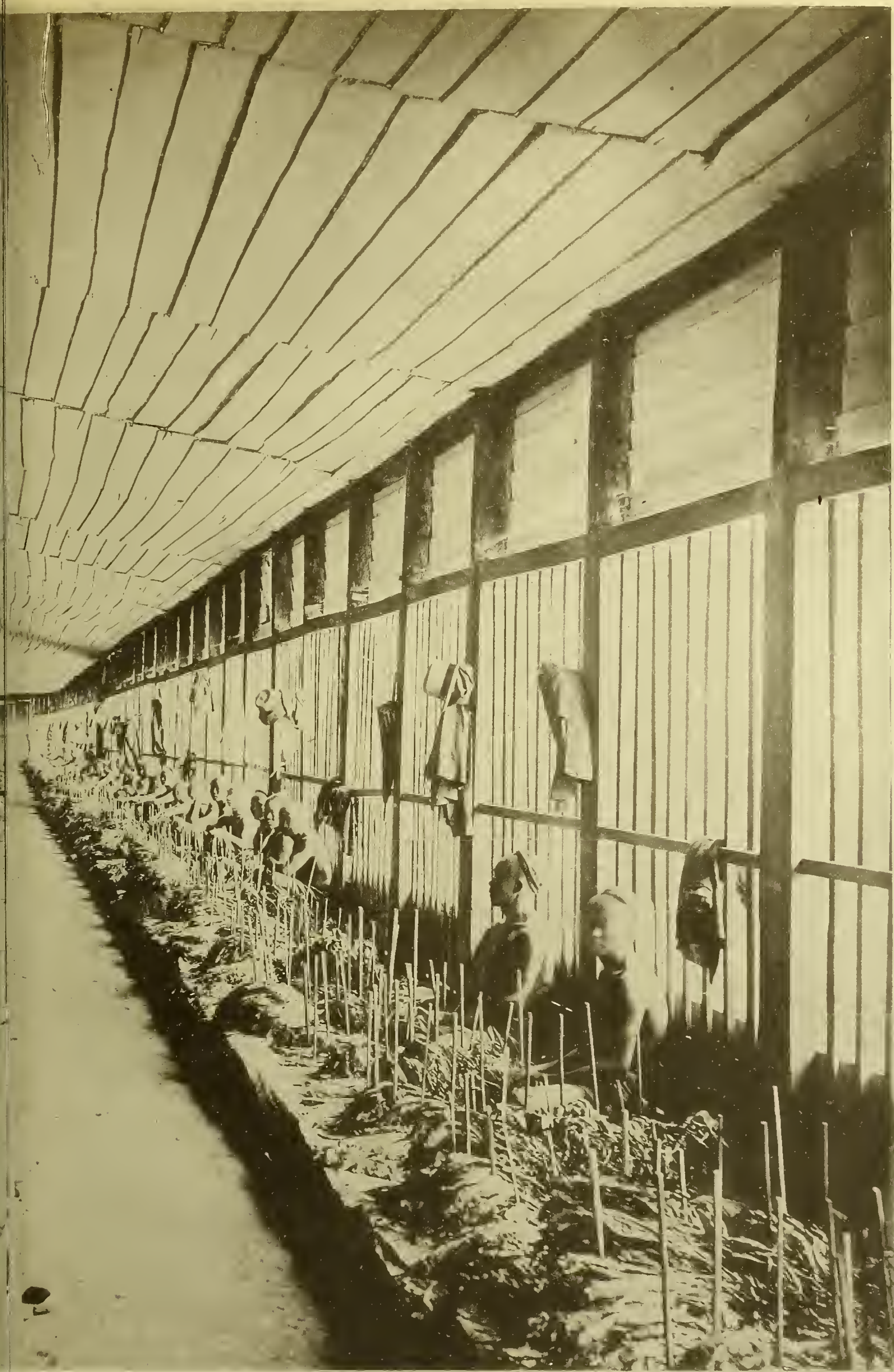
Oogsten van den tweeden snit.

Intusschen blijft het werk der koelies op de vroeger beschreven wijze doorgaan. Zoodra de koelies hun eerste tabak hebben gesneden, zijn zij bedacht op den tweeden snit, d. w. z. om op den afgesneden stronk

FERMENTEERS

(van binnen ge

SHUUR.

n.)

een nieuwen tabaksboom aan te kweeken. Zooals reeds vroeger werd gezegd, ontwikkelen zich sterk vooral na het toppen, zuigers en uitloopers, die steeds moeten worden verwijderd. Nadat de tabak is gesneden, wordt de beste der scheuten die zich aan den ouden stronk vertoonen, aangehouden en goed onderhouden, en daarna op eene hoogte van meestal 6 tot 10 bladen getopt. Vooral moet er op gelet worden geen opslag (toenassen) met goed rijp blad te oogsten, daar vele kleine toenassen bepaald schadelijk voor de onderneming zijn, terwijl zij in geen geval met de oorspronkelijke tabak mogen worden vermengd. Zij worden daarom op order van den assistent op bepaalde dagen gesneden en afzonderlijk in eene schuur of in een bepaald gedeelte eener schuur opgehangen. De prijs, waartegen zij door den assistent worden ontvangen, is gewoonlijk de helft van den prijs der daarmede overeenkomende oorspronkelijke tabaksboomen, zoodat voor de beste toenassen slechts $ 4 per 1000 stuks wordt betaald, enz. Bij zeer hooge uitzondering wordt er $ 6 voor gerekend, terwijl alle kleine toenassen onherroepelijk geweigerd en uit de schuren verwijderd worden, zoodat de koelie zelf ziet dat deze soort geen voordeel voor de onderneming oplevert.

Verkoop van losse velden.

Mocht er bij de veldkoelies een veld open komen, dan wordt dit gewoonlijk aan een anderen koelie, die om de eene of andere reden geen veld mocht hebben,

verkocht; somtijds koopen twee of meer koelies zulk een veld, terwijl de oorspronkelijke bezitter voor dat bedrag in zijne rekening wordt gecrediteerd. Is het veld reeds tamelijk ver afgesneden, dan laat de administrateur het ook wel tegen vergoeding, voor rekening van den eigenaar, geheel door een helper afwerken. De koop wordt meestal door den hoofdtandil met de koelies geregeld en bij goedvinden door den assistent bevestigd.

Gewoonlijk wordt voor een afgetjankold veld $ 10 tot $ 15 betaald, en voor de geplante boomen $ 2 tot $ 4 per 1000 stuks, naargelang der grootte enz. Als de velden achterlijk raken of vuil worden, plaatst de tandil er voor rekening van den betrokken eigenaar helpers in.

Bossen der tabak.

Na 28 tot 36 dagen zal de eerste tabak die in de droogschuren gebracht werd, gewoonlijk droog genoeg zijn om te worden afgerimpeld d. i. de bladen van den stam geplukt. De assistent overtuigt zich hiervan door de topbladen der boomen in den stengel bij den stam, met de nagels van voorsten vinger en duim, te knijpen en zoodra zij hard en droog zijn, is de tabak voldoende droog om gebost te worden. Hij wint hierbij natuurlijk het advies van den administrateur in, die zich reeds van te voren van een en ander op de hoogte heeft gehouden. Deze zorgt dat de noodige tabaksmanden naar de droogschuren worden gezonden. Deze manden zijn gewoonlijk rond,

ongeveer 4 voet in middellijn en 2 voet hoog, zoodat er twee in een ossenkar passen. Zij worden door Boyans, Javanen of Chineezen zeer sterk uit rotan gemaakt, en voorzien van stevige ooren of handvatten, en een afgeronden rand. Om de tabak in die manden niet te beschadigen, zijn zij geheel met tabaksmatten bekleed, die ook om den rand heen genaaid zijn. Op de buitenzijde dezer manden is meestal een stuk mat genaaid, waarop duidelijk zichtbaar het nommer en het gewicht dier manden is aangegeven. (Hierover later).

Voordat tot het bundelen in de droogschuren wordt overgegaan, moet eerst nog de kleine bewaarplaats in het midden dier schuur, vroeger als „lanteh" beschreven, in orde gebracht worden, om tijdelijk de tabak daarop te kunnen nederleggen. Het ruwe hout wordt daartoe eerst met eenige ataps gelijkelijk toegedekt, waaroverheen eenige matten als vloer voor de tabak komen te liggen.

De tandil laat zijne koelies nu de noodige pennen van bamboe of gespleten nibong, ter lengte van circa 2 voet, in orde maken. Deze pennen worden daartoe goed afgeschraapt, boven aan den kop rond afgesneden, en van onderen voorzien van een scherpe stevige punt. De assistent wijst in overleg met den hoofdtandil de noodige koelies aan om de droge tabak uit eene schuur, die gebost moet worden, naar beneden te brengen. De beneden hangende, nu droge tabak wordt daartoe met de stokken eenigszins dicht op elkander geschoven, en de droge tabak van de bovenste kilassen daarnaast

gehangen. Deze arbeid geschiedt meestal des morgens zeer vroeg door twee der aangewezen koelies, die de stokken met tabak zooveel mogelijk horizontaal van kilas tot kilas naar beneden brengen, op de wijze zooals dit ook bij het ophangen geschiedt.

Zoodra men behoorlijk in de schuur kan zien, wordt met dien arbeid begonnen, nadat de koelies hunne noodzakelijke werkzaamheden in de velden, als wormen zoeken, toenas uitbreken, enz. eerst nog zooveel mogelijk hebben verricht. Wij zeiden zooveel mogelijk, omdat in dezen drukken tijd meestal handen te kort schieten; alles komt nu op eens: snijden, wormen zoeken, toenassen uitbreken of onderhouden, tabak ophangen en bundelen, bladen keeren enz. Dit is dus de ware tijd om goed voorzien te zijn van helpers, zooals stinkers, Javanen, vrouwen, Singkehs; —kortom, alles wat handen heeft, kan juist als in den hooitijd in Holland, gebruikt worden. Op vele ondernemingen heeft men dan ook Javaansche vrouwen, die veel van dit schuurwerk verrichten.

Bundelen. Vroeger werd er veel zittende gebundeld, doch de tabak werd daarbij dikwijls ruw neergesmeten en door elkander getrokken, zoodat dit werk nu meestal staande verricht wordt. De droge bladen worden door den koelie van den boom afgestroopt en voorloopig in twee soorten nedergelegd, namelijk:

Topbladen van de bovenste helft van den boom, en
Grondbladen „ „ onderste „ „ „ „

welke bladen voorloopig op zijne mat blijven liggen, nagenoeg in dezelfde richting, met het dikke einde der stelen naast elkander, zooals hij ze in de hand hield bij het afplukken van den boom.

Zoodra de koelie eene voldoende hoeveelheid dezer bladen heeft verzameld, worden zij door hem of door een ander gebost, waartoe eene andere mat bij de kleppen wordt nedergelegd en daarop door 4 der vroeger beschreven pennen ongeveer half boogsgewijze in den grond te slaan, vakken gevormd worden, waarin de tabaksbladen worden nedergelegd. De koelie zit daarbij tusschen de korte stijlen van de schuur, met zijn bladen voor zich, zoodat het licht van achteren op de tabak valt. De bladen worden nu vlug nagezien en in nog twee andere soorten, namelijk *zware spikkel of roest*, en *stuk of gebroken* gescheiden, terwijl dikwijls nog een vak door de pennen wordt gevormd om de *rotte koppen* af te zonderen, d. w. z. de tabak, die zwarte, half vergane, en rotte waterachtige deelen heeft. Op deze wijze worden dus 5 soorten van bladen tusschen de 6 pennen, op voldoenden afstand van elkander geplaatst, verkregen.

Wanneer de vakken nagenoeg vol gesorteerd zijn, begint de koelie de tabak te bossen, d. w. z. circa 50 bladen van een vakje bij elkander te nemen, de koppen, namelijk de dikke uiteinden der stelen, eenigermate gelijk te leggen en dan die koppen op een afstand van $2\frac{1}{2}$ ″ van het uiteinde, met een tabakstouwtje niet al te vast samen te binden. Hij moet hierbij

opletten dat hij geen bladen van te veel verschillende lengten in een bos samenbindt (bijv. geen 1e en 3e of 2e en 4e lengte in denzelfden bus). Tot het binden der bladen worden meestal dezelfde touwtjes gebruikt, waaraan de afgestroopte tabaksboomen hebben gehangen.

Ontvangen der bossen

Als er op deze wijze voldoende tabak is gebundeld, begint de tandil die in ontvangst te nemen en laat daartoe de koelies met hunne bundels bij zich komen, om na te zien of deze behoorlijk zijn gebonden, of er geen te ver uiteenloopende lengten in voorkomen, of er geen rotkoppen, of veel stuk- en spikkel aanwezig zijn enz. Hij telt de bundels na en noteert dat aantal, waarna de bundels gewoonlijk op de vroeger beschreven lanteh worden nedergelegd, gescheiden in twee hoofdsoorten: grond- en topbladen. De tabak wordt over de geheele breedte der lanteh in 2 stapels gelegd, waarvan een voor top- en grondbladen, terwijl de spikkel- en stukbladen reeds van zelf zijn te onderscheiden en ook afzonderlijk worden gehouden. De bossen worden zeer los met de koppen naar buiten, en de bladen met de punten geheel vrij naar binnen, naast elkander geschikt, terwijl de binnenruimte zeer losjes op dezelfde wijze wordt aangevuld. Zoo stapelt men eenige rijen hoog, doch vooral niet te hoog, om te beletten dat nu reeds broeiing in de tabak ontstaat. Zoodra de tabak aldus is opgestapeld, wordt ze door matten goed gedekt. Deze wijze van opstapelen wordt

alleen gevolgd, wanneer de gebundelde tabak om de een of andere reden niet terstond kan worden afgehaald.

Het plaatsen der bundels in de manden.

Meestal echter wordt de door den tandil ontvangen tabak door den schuurwachter terstond in de daarvoor bestemde tabaksmanden gelegd. Daartoe worden de bundels op den bodem der mand gelegd, met de koppen losjes tegen elkaar aan, met de punten der bladen vrij naar binnen uitgestrekt Is zulk een rij vol, dan wordt een tweede op dezelfde wijze los er overheen gelegd enz. tot dat de mand geheel vol is. Op deze wijze zal er dus in de richting der as van de mand eene opening of een gat tusschen de punten der bossen blijven bestaan. Als de mand vol is, wordt zij door een paar aan elkander genaaide tabaksmatten goed toegedekt en de punten dezer matten zacht achter de koppen der bundels ingestopt. Zulk een mand bevat 200 tot 250 bundels, en er moet vooral op gelet worden dat de tabak er niet wordt ingepropt of ingestampt. De tabak mag niet hooger dan horizontaal gelijk met den rand der mand komen. De tabak, die voorloopig op de lanteh was gestapeld, wordt op dezelfde wijze behandeld.

Briefjes op de manden.

De tandil noteert het nommer der manden en het aantal verzonden bossen. Elke mand wordt door hem van een briefje in het Chineesch voorzien, waarop zijn naam, schuurnommer, aantal bundels, soort, datum enz. genoteerd zijn. Om alle verwarring tusschen top- en

grondbladen te voorkomen, worden de manden door briefjes van verschillende kleuren aangegeven, zoodat bijv. voor de geheele onderneming alle topbladen door roode briefjes worden aangegeven, terwijl de manden met witte briefjes grondbladen bevatten; zwaar spikkel en stukblad vallen reeds van zelf in het oog. Meestal kunnen de tandils het aantal bundels en het nommer in Europeesche cijfers aangeven, hetgeen zeer gemakkelijk is voor den assistent, belast met het toezicht in de fermenteerschuur.

Betaling der geboste tabak

De bundels worden genoteerd en met één duit per stuk betaald, welke gelden den koelies op den betaaldag door den assistent worden uitbetaald. Als Javaansche vrouwen of andere lieden dezen arbeid verrichten, geschiedt deze uitbetaling in den regel des avonds ten huize van den assistent.

Stengels der afgeboste tabaksboomen.

Zoodra het bundelen is afgeloopen, wordt alles weder opgeborgen. Daartoe moeten in de eerste plaats de afgestroopte tabaksstammen buiten de schuur worden gebracht; meestal worden zij aan de overzijde van den weg in het tabaksland voor het volgend jaar uitgespreid, daar zij eene uitstekende meststof opleveren. Dit is verre te verkiezen boven het werpen dezer stammen in zoogenaamde mestputten, daar zij dan meestal verloren gaan, of men te veel meststof op een hoop verkrijgt, terwijl men ze later door de tropische groeikracht toch niet terug kan vinden.

Het bewaren van tabakstokken.

Matten, pennen enz. worden door de koelies bewaard, terwijl de schuurwachter de vrij gekomen tabaksstokken weder in hoopen tusschen de onderste kilassen opstapelt, daarbij zorgende dat ze zoo weinig mogelijk den grond raken. Hiertoe worden eerst eenige tabaksstokken schuin tusschen de twee onderste kilassen gezet, zoodat de punten elkander op den grond raken, waartusschen dan de andere stokken horizontaal in de richting van de kleine as der schuur worden gevlijd, zoodat zij eene scherpe wig vormen, waarvan alleen de scherpe zijde den grond raakt.

Transport geboste tabak

De tabak wordt uit de droogschuren met gewone ossenkarren afgehaald, die daartoe van boven met goed overstekende kadjangmatten tegen regen en zon volkomen zijn gedekt. Bovendien zijn beide zijwanden geheel gesloten met samir of atap, terwijl vóór- en achterkant voorzien zijn van kleppen van hetzelfde materiaal, die naar boven kunnen worden opengeslagen, en aan het onderstel van de kar met rotan worden bevestigd. In elke kar bevinden zich de noodige enkele, of wel paarsgewijze aan elkander genaaide tabaksmatten. Elke mat is lang 125 à 130 cm. en breed 100 à 105 cm.

Bij lange transporten, of als er veel tabak te vervoeren is, wordt de tabak somtijds in de karren gestapeld, waartoe deze dan voor en achter van houten beschotten zijn voorzien, benevens de noodige matten voor den vloer en het toedekken. Om dezelfde

reden worden somtijds vier manden op een kar gezet, waartoe dan planken zijn aangebracht om het benedenvlak der karren te verlengen. De eerstgenoemde manier blijft echter de beste.

Als de droogschuren niet ver van de fermenteerschuur zijn verwijderd, wordt de gebundelde tabak daarheen gedragen; de manden worden dan met matten goed toegedekt en, aan een bamboesstok door de hengsels gestoken, op de schouders der koelies gedragen. Het transport der gebundelde tabak moet steeds op het koele gedeelte van den dag, liefst des morgens vroeg of des avonds geschieden.

De toenassen worden op dezelfde wijze als de tabak behandeld, maar in de manden duidelijk gemerkt, om ze niet te vermengen met de oorspronkelijke tabak. Gewoonlijk worden de toenassen eenvoudiger gebundeld, namelijk top- en grondbladen bij elkander gevoegd; alleen spikkel wordt afzonderlijk gehouden. Het is raadzaam, bladen met veel gaten weg te werpen.

Vervoer der tabak naar de fermenteerschuur.

Thans begint het werk in de fermenteerschuur, waarbij een jong assistent wordt ingedeeld, die in den laatsten tijd bij het ontvangen der tabak aan een ander assistent toegevoegd is geweest, in welke hoedanigheid hij bij een zeker aantal koelies zelfstandig optrad. De vroeger genoemde sorteertandil heeft nu ook een aantal satellieten om zich heen gekregen, die tot nog toe over de verschillende congsies waren verdeeld.

Al de gebundelde tabak wordt naar de fermenteer-

schuur gebracht en daar gewogen en nageteld. Men weegt de manden met de dekkingsmatten en den stok met rotan-ring waaraan zij opgehangen worden. Dit gewicht van mand, matten en stok in Amst. pd. staat duidelijk buitenop vermeld en moet steeds van het totale gewicht worden afgetrokken.

In een der bovenste bundels van elke mand steekt goed zichtbaar het briefje van den tandil, dat bij het ontladen door assistent en tandil wordt nagezien. Voor de goede orde is het wenschelijk, dat de veldassistent deze briefjes te voren volgens een vast model gereed maakt, zoodat de tandil ze slechts behoeft in te vullen. De assistent moet zich steeds overtuigen dat dit naar behooren geschiedt, en het niet geheel aan den Chineeschen tandil overlaten.

Zoodra de karren in de fermenteerschuur zijn binnengereden, worden zij ontladen, de briefjes gecontroleerd en de karren zoo vlug mogelijk van andere leege manden en matten voorzien, om weder tabak te halen. De vroeger genoemde crani is gewoonlijk nu ook in de fermenteerschuur geëmployeerd. Onder behoorlijk toezicht van den assistent en den sorteertandil worden nu de bundels nageteld en door den assistent op het oorspronkelijke briefje genoteerd. De verschillen worden aan den administrateur opgegeven, die daarvan den betrokken assistent kennis geeft, daarnaar zijne betalingen regelt, en den tandil op een en ander attent maakt.

De tabak wordt nu met stok en mand door den

tandil of den crani gewogen, hetgeen steeds door den Europeeschen assistent gecontroleerd wordt, terwijl het totale gewicht, benevens dat, genoteerd op de mand, luid afgelezen wordt. In het bundelboek worden daarop onder het folio van den betrokken tandil, de datum, het nommer der schuur, het aantal bossen, het gewicht der mand en het netto gewicht van de tabak ingedragen; het laatste wordt ook op het oorspronkelijke, witte of roode briefje van den tandil genoteerd, terwijl deze briefjes door den assistent, schuurs- en tandilsgewijze aaneengeregen en bewaard worden, om later bij eventueele verschillen tot contrôle te dienen. De assistent houdt het bundelboek nauwkeurig bij, terwijl hij elken avond na het sluiten der fermenteerschuur het aantal Amst. pd., herleid tot picols (1 picol = 125 Amst. pd.), schriftelijk aan den administrateur opgeeft. Mede wordt het boek elken avond door hem aan den administrateur ter hand gesteld, die het achter slot bewaart, terwijl het in de tusschenuren nimmer in de fermenteerschuur mag blijven slingeren.

Optellen van tabaksboekje veldboek, enz.

Het veldwerk der koelies loopt nu langzamerhand ten einde.

De assistent krijgt daardoor gelegenheid om zijn tabaksboekje op te tellen, d. w. z. eene recapitulatie te maken van de koelies, die gereed zijn, en op te maken hoeveel boomen er in 't geheel gesneden en tegen welken prijs zij genoteerd zijn. Een en ander wordt dan aan die koelies medegedeeld. Mochten er reeds

koelies door den administrateur naar de fermenteerschuur zijn geroepen, dan kan hij van die lieden reeds de genoten voorschotten uit het veldboek optellen en de rekening afsluiten.

Opruimen van tabaksstronken.

Eer de koelies hunne velden verlaten, moeten nog de in den grond zittende stronken der tabaksboomen worden uitgetjankold, ten einde te voorkomen dat zij blijven voortgroeien, zaad schieten en zoodoende onnoodig den grond uitputten. De koelies verrichten dit werk, elk voor zijn eigen veld, onder toezicht van den tandil.

HOOFDSTUK VIII.

DE VELDEN NA DEN OOGST, HET DICHTEN VAN DRAINEERINGEN, PADIPLANTEN. — REBOISEERING.

Dichtmaken van drai-neeringen.

Om het land vruchtbaar te houden, schadelijke branden te voorkomen en den boschgroei te bevorderen, worden na het verlaten der velden, de afwateringen, die voor het volgend jaar niet meer noodig zijn, op eenige plaatsen dicht geworpen en alle tusschen-, achter-, middengoten enz., doch niet de hoofddraineeringen, met aarde en hout afgesloten.

Reeds vroeger werd gesproken over het padiplanten; in de maand September is de tijd gekomen om daartoe de velden uit te geven.

Padiplanten.

Door den administrateur wordt eene verdeeling gemaakt van de beschikbare velden onder hen die recht daarop hebben, en aan den assistent medegedeeld. Vóór het uitgeven dier velden echter, worden er strooken uitgezet, die tot bevordering van boschgroei,

onbeplant zullen blijven. Hiertoe laat men tegenwoordig gewoonlijk vóór en langs de velden en rechts en links van alle communicatiewegen, strooken uitzetten van 25 depa diepte. Deze strooken worden langs de genoemde grenzen door den assistent aangegeven door stevig in den grond gestelde bakens. Dikwijls komt het voor dat de Maleiers zich niet aan die grenzen storen en daarover heen planten. De administrateur is, wanneer herhaalde waarschuwingen en bedreigingen vruchteloos zijn, alsdan genoodzaakt eenige koelies met hunne tjankols in die velden te zenden, om de reeds geplante padi tot aan de grensbakens uit te roeien.

Meestal wordt reeds, als er nog toenassen (zuigers 2e gewas) te velde staan, vergunning gegeven om met padiplanten aan te vangen, waarbij bepaald wordt, dat de padiplanters de aarde bij de toenassen goed zuiveren, alle kleine toenassen afbreken en alleen één groote per stronk staan laten zullen.

Schoonmaken der leege droogschuren.

Eer de koelies naar de fermenteerhuizen vertrekken, worden de schuren goed schoongemaakt, de tabaksstokken behoorlijk tusschen de kilassen opgestapeld, en manden en matten naar het etablissement teruggezonden.

Vroeger werden ook al de onderste kleppen der droogschuren afgenomen en op de kilassen in de lanteh bewaard, ten einde voldoende circulatie van lucht in de schuren te houden; later evenwel is men daarvan

teruggekomen, daar de bovengenoemde padiplanters de aardigheid hadden deze kleppen voor hunne padiwoningen te stelen. Tegenwoordig krijgt dit volk van den administrateur eenige oude atap cadeau, om daaruit hunne woningen en bewaarplaatsen op te trekken.

Werk voor het volgend oogstjaar.

Wanneer de tabaksoogst ten einde loopt en de koelies nog niet naar de fermenteerschuur zijn verplaatst, worden, vooral om de tucht te bewaren, werken uitgevoerd welke voor het volgende jaar dienst kunnen doen, als bijv. het maken van wegen en het graven van slooten.

Aanvang tweede oogstjaar.

Wij hebben in het begin reeds gezien, dat bij eene normale onderneming van 400 velden het werk zoodanig is geregeld, dat elk jaar de helft der voor de onderneming benoodigde gebouwen wordt opgericht, terwijl de andere helft der gebouwen van het vorige jaar nu voor de tweede maal weder gebruikt wordt. Hierbij hebben de koelies een groot voordeel, daar zij geen tiangs hebben uit te dragen en de wegen geheel in orde zijn, zoodat zij over het algemeen veel minder congsiewerk hebben te verrichten.

Versterken der droogschuren voor het 2e plantjaar.

Alleen moeten de schuren versterkt en hersteld (gesisiept) worden. In de beschreven nieuwe schuren kwamen 16 stutten of schoren voor, geplaatst in bokken van 4; nu wordt dit getal verdubbeld, zoodat er 32 dergelijke soekongs komen te staan. Tevens worden dan

KOELIEW
(Nieuw

)NINGEN.
ıodel.)

door de Javanen, Boyans of inlandsche aannemers alle stijlen I, II en III, die eenigszins verdacht zijn, losgegraven en door den assistent nagezien, die met een der hoofdlieden bepaalt, welke stijlen een hulpstijl of een zoogenaamden sisieptiang zullen behoeven. Deze hulp- of steunstijl wordt vlak naast den eersten circa 3 voet diep in den grond geplaatst en heeft de lengte van No. III. Hij wordt met sterke bindrotan en een worghout aan den ouden stijl verbonden op drie plaatsen, namelijk circa 2 voet boven den grond, in het midden en aan den kop. Verder worden alle kilassen onderzocht, waartoe eenige koelies er op gaan staan, om de breekbaarheid te beproeven; het noodige aantal wordt vernieuwd, benevens al de rotan waarmede zij aan de stijlen verbonden zijn. Tevens worden de nokken der daken van nieuwen atap voorzien, de belasting-stokken, die op de daken lagen, weder in orde gebracht en alle kleppen en deuren gerepareerd.

Als er gaten in den atap der dakbedekking mochten gekomen zijn, worden deze gaten door atap of nipahbladen aangevuld.

De geheele reparatie dezer schuren kost per stuk $ 10 aan aannemingssom, vermeerderd met 10 pCt. commissie en den prijs der geleverde materialen, of ook wel $ 25 voor alles te zamen, als de materialen door den aannemer geleverd worden, vermeerderd met de commissie; de rotan voor de kilassen wordt steeds door den ondernemer uit den vroeger beschreven voorraad geleverd. De koeliewoningen en assistents-

huizen worden tegenwoordig gewoonlijk zoodanig gebouwd, dat zij na één jaar zeer weinig reparatie en vernieuwing behoeven; hetgeen dan nog noodig is, wordt verricht door Boyans of Javanen.

Planten aan de overzijde van den Plantweg.

Er zijn vele planters, die den koelies toestaan om aan de overzijde van den plantweg, daar waar het vorige jaar geplant werd, nog wat meer tabak naar eigen verkiezing te planten. Dit is echter niet aanbevelenswaardig:

1e wegens het uitputten van den grond,

2e wegens den onregelmatigen aanleg,

3e wegens het gevolg dat er slecht werk geleverd wordt.

In plaats toch van zich toe te leggen op kwaliteit en mooie gave tabak te leveren, wordt de koelie nu leverancier *à tout prix* van grovere tabak.

De ondervinding heeft geleerd dat goede koelies, gemiddeld niet meer dan 10.000 planten kunnen verzorgen. Zijn er bij hooge uitzondering koelies die meer kunnen verwerken, dan zijn er nog altijd gedeelten veld af te geven van de zwakkere koelies, die met hun land niet klaar kunnen komen. Behalve deze genoemde bezwaren is er nog een zeer groot, dat wij eigenlijk niet wilden releveeren, namelijk de behoefte aan helpers in zulke groote velden, ten gevolge waarvan allerlei gespuis, wier briefjes het daglicht niet kunnen zien, door koelies en tandils op de onderneming wordt binnengesmokkeld.

Het eenige wat nog reden van bestaan heeft, is het planten op oud land om de oude schuren. Zooals reeds vroeger gezegd is, de schuren worden in het algemeen aan die zijde van den plantweg geplaatst, alwaar het eerste jaar wordt gewerkt, terwijl de assistentenhuizen en koeliewoningen, om aldaar niet in één jaar te veel grond weg te nemen en bijna het geheele front der velden te maskeeren, aan de overzijde worden geplaatst.

De tweejarige schuren staan dan in het tweede jaar in het afgeplante land, dat meestal onder den invloed van den tropischen plantengroei reeds na zes maanden met vrij hoog struikgewas is bedekt. De omtrek dier oude schuren moet natuurlijk bij het in 't gebruik nemen goed worden schoongehouden, waartoe gewoonlijk eene strook van 15 depa om de schuur wordt gekapt. Bij lalang is dit moeielijker, daar deze spoediger weder opschiet en ook blijft het brandgevaar bij dit droge gesneden gras zeer groot. Ten einde dezen last te vermijden, wordt nu meestal aan de beste koelies toegestaan om een strook lalang-grond ter breedte van circa 10 depa om de schuur geheel volgens de regelen der kunst te tjankollen en te beplanten, waarmede aan de achterzijde begonnen moet worden, daar hier het brandgevaar het grootst is.

Wanneer men voor de tweede maal langs een plantweg gaat planten, kan het door terreinhindernissen, als heuvels, rivieren, enz., zeer licht gebeuren, dat er aan de eene zijde van dien weg niet zooveel of somtijds

ook meer velden zijn gelegen, dan er in het vorige jaar aan de overzijde lagen. Men zal dan met het aantal benoodigde schuren voor dat jaar niet juist uitkomen, en wordt het somtijds noodzakelijk voor dat eene jaar nieuwe bij te bouwen. Zijn die meerdere velden nu zoodanig over de lengte verspreid, dat het moeielijk wordt er eene nieuwe schuur bij te plaatsen, dan worden gewoonlijk een, twee of meer schuren voor één jaar met een nieuw stuk van 10 of 15 depa lengte vergroot, welk gedeelte dan lichter gebouwd en dunner met atap gedekt wordt. Moeten er bepaaldelijk nieuwe schuren worden bijgevoegd, dan richt men dit zoo in, dat zij toch twee achtereenvolgende jaren dienst kunnen doen door ze namelijk aan den achterkant der velden te plaatsen, zoodat zij later voor de daaraan grenzende velden nogmaals dienst kunnen doen. Zuinigheidshalve richt men het steeds zoo in, dat men nimmer schuren voor één jaar bouwt. Zijn er schuren te veel, wijl het aantal velden kleiner wordt, dan is dit in zekeren zin een voordeel te noemen. Groote en breede schuren zijn niet aan te raden, daar licht en lucht er natuurlijk minder kunnen binnendringen.

Verlengen van éénjarige schuren, enz.

Guano.

Op de lalang-gronden, welke door de cultures der bevolking zijn uitgeput of waarop nog niet lang geleden geplant was, is het somtijds noodzakelijk guano te gebruiken. In den laatsten tijd is er naar onze bescheiden meening wel wat ruw met dat artikel

omgesprongen, wijl vele planters aan tandils en koelies toestaan daarvan naar hun goedvinden gebruik te maken. De administrateur moet beoordeelen en berekenen, waar en hoeveel guano er zal worden gebruikt. Bij goede verdeeling zijn drie zakken van de *Ohlendorffsche* of *Salomonson* guano per veld voldoende en naar dien maatstaf doet hij zijne bestellingen. De Chineezen weten zeer goed, welke uitwerking die mest op hunne tabak heeft en trachten hem dan ook op allerlei eerlijke of oneerlijke wijzen meester te worden. Deze mest wordt daarom zoo veilig mogelijk onder Europeesch toezicht opgeborgen. Gewoonlijk laat de administrateur de meststof te voren door de „stinkers" in eene daartoe ingerichte oude loods met houtasch van de velden vermengen, zoodat elke nieuwe zak gemengde guano 50 pCt. houtasch bevat. Daarna worden deze zakken naar de assistenten in de afdeelingen gezonden, die ze in een afzonderlijk gesloten gebouwtje bewaren en naar gelang der behoefte aan hunne koelies afleveren.

Meestal wordt de guano in natten toestand na het planten toegepast en wel het eerst bij die plantjes, welke niet goed opschieten of geel worden. Daartoe mengt de koelie in zijn groote ton een halve klapperschaal dier stof met water. Om de jonge plantjes wordt nu met den vinger of met het schaduwplankje een geultje gegraven van circa 4″ straal en 2″ diepte, waarin dan eene klapperschaal vol van dit mengsel wordt gegoten, terwijl kort daarna het geultje weder

gedicht wordt. Deze bewerking geschiedt meestal kort vóór het wegnemen der schaduwplankjes des morgens vroeg of des avonds. Na 6 of 8 dagen ziet men de uitwerking van dit vocht aan de groene kleur van het plantje, terwijl regens de werking der guano zeer verhoogen. De assistent moet zorgvuldig op de bewerking toezien, daar de koelies allicht te veel guano geven of wel een kanaaltje recht op den wortel af maken, hetgeen zeer nadeelig voor het plantje is. Zoo noodig wordt deze bewerking bij de tweede en derde aanhooging herhaald.

In gewone omstandigheden kan men uit eene ton van dit vocht 50 tot 60 plantjes voorzien. Ook op andere wijzen wordt de guano met succes aangewend, o.a. door haar in drogen toestand bij het tjankollen onder den grond te verwerken. Wij gaven alleen bovenstaande methode aan, wijl wij er de beste resultaten van zagen.

Andere dierlijke meststoffen als oude koe- en paardenmest worden tegenwoordig ook in Deli toegepast, doch de hoeveelheid is voor gebruik op ruimer schaal veel te gering. Van de bemesting met kalizouten en beendermeel zagen wij nog geen resultaten.

Volgens onze meening wordt er aan de groene bemesting niet genoeg aandacht geschonken.

HOOFDSTUK IX.

FERMENTEEREN, SORTEEREN EN BALENPERSEN.

Broeien der Tabak

Thans keeren wij naar de fermenteerschuur terug, om daar het broeiingsproces of het zoogenaamde fermenteeren der tabak na te gaan. Wij hebben gezien hoe de tabak werd afgewogen en hoe de gebundelde tabak gescheiden werd in 4 hoofdsoorten, namelijk kop-. grond-, spikkel- en gebroken blad, terwijl de zoogenaamde rotkoppen, als die aanwezig zijn, ook afzonderlijk worden gehouden.

Op sommige ondernemingen zijn nu in de fermenteerschuur eenige oude sorteerders aanwezig, door wier handen alle binnenkomende bundels gaan, nadat zij zijn nageteld en gewogen en die definitief bepalen welke bundels bij de kopbladen of *kwaliteits tabak*, en welke tot de voet- of *droge tabak* behooren. Hier en daar wordt een blad, dat niet in een bundel behoort, uitgetrokken; soms wordt aanmerking gemaakt op de dikte der bundels,

op de rotte stelen, die er in zitten, op onvoldoende droogte der tabak enz., bij welke gelegenheid de veld-assistenten de aanmerkingen van den administrateur vernemen. Bij het veldgewas en in de droogschuren is door den administrateur reeds bepaald, welke tabak van verschillende afdeelingen of gronden bij elkander kan worden gevoegd en zoo wordt meestal de tabak in de fermenteerschuur gescheiden in tabak van *oude* en *nieuwe* gronden, of van *lalang-* en *bosch-*gronden. Hij moet hierbij met veel oordeel en overleg te werk gaan; want te veel soorten mogen er niet komen, zal hij bij tijds genoeg tabak van dezelfde soort bij elkander hebben om te kunnen fermenteeren en zullen later zijne afscheeppartijen niet te klein zijn. Stellen wij, dat hij van zijn 400 velden een goeden oogst, dus circa 2800 picols, à 7 picols per veld maakte en dat er zeer royaal is ingewogen, zoodat hij bij zijne fermentatie slechts 10 pct. gewicht heeft verloren; dan krijgt hij totaal bijna 1900 pakken van c^a^. 1½ picol of 80 kilo, waaruit hij gevoegelijk niet meer dan 4 partijen voor de Europeesche markt kan samenstellen, namelijk 3 partijen van circa 500 pakken en de toenas-partij van ruim 300 pakken. Al deze berekeningen moeten vóór dien tijd door den administrateur worden gemaakt. Hij zorgt er dan ook voor om bijtijds de noodige tabaksmatten aan te schaffen of aan te vragen. Voor elk pak zijn er 4 noodig, behalve de noodige reserve. Deze matten worden twee aan twee met de lange zijden ongeveer 2″ over elkander

Aan elkander naaien der matten.

heen stevig aaneengenaaid of geregen. Dit geschiedt gewoonlijk door daarin bedreven koelies tegen betaling van ± 3 duiten per stuk of in dagloon.

Merken der matten.

Tegelijk worden de noodige matten van het hoofdmerk der onderneming voorzien, dat er door middel van een uitgeslagen stuk blik eerst ruw opgezet en later met het penseel door een koelie bijgewerkt wordt. Voor dit werk gebruikt men gewoonlijk een mengsel van koolteer en terpentijn. Sommige der koelie-artisten hebben daarin zulk eene bedrevenheid verkregen, dat zij er zonder eenig model de prachtigste letters op schilderen, daarbij liefst met de middelste letter van het woord beginnende en het vervolgens naar rechts en links verder afwerkende. Voor dit werk worden ± 3 duiten per stuk betaald; ook geschiedt het wel in dagloon. Een bedreven koelie verdient hiermede dikwijls een dollar per dag.

Ten einde in de fermenteerschuur alles zoo gemakkelijk mogelijk in te richten en zooveel mogelijk te voorkomen dat de Chineesche koelies, aandragers genoemd, die de tabak naar de stapelaars dragen, zich vergissen, wijst de administrateur op de baleh-baleh voor elke soort eene bepaalde plaats aan.

Het broeiingsproces, of volgens den geijkten term het fermenteeren, dient hoofdzakelijk om de waterdampen, die zich in de bladen bevinden, door langzame broeiing te doen verdampen en zoodoende de tabak zonder gevaar voor broeien of verrotten onderweg voor de Europeesche markt gereed te maken; maar

ook om de tabak de vereischte vaste kleur en glans te geven.

Vroeger, toen de donkere kleuren meer gewild waren dan thans, werd de warmtegraad bij de broeiing zeer hoog gehouden, ten einde meer gefonceerde kleuren te verkrijgen; nu echter zijn lichte kleuren gezocht, zoodat slechts langzaam gedroogd behoeft te worden.

De vloer waarop de tabak gefermenteerd zal worden, wordt naargelang van de grootte der stapels of der banken, waarop de tabak bijeengevoegd is, met matten bedekt.

Banken en stapels.

De kwaliteitstabak wordt gewoonlijk op lage banken, eigenlijk langwerpige lage stapels, gezet, de droge tabak op kleine stapels en het stukblad te zamen op een grooten stapel. Deze banken worden gewoonlijk gevormd uit twee rijen bundels, elke rij bestaande uit bundels, die met de koppen naast elkander gelegd zijn, terwijl de punten elkander even raken. De hoeken der laag zijn rond afgewerkt, omdat men de koppen waaiersgewijze legt. Op deze wijze worden gewoonlijk 4 lagen bundels tabak op elkander gelegd ter lengte van ongeveer 15 tot 18 voet.

De kwaliteitstabak wordt dikwijls dadelijk op dubbele banken gezet, welke banken op dezelfde wijze samengesteld worden, als de beschreven enkele, echter met dit onderscheid, dat in plaats van eene enkele rij tabaksbundels nu twee zulke rijen tegen elkander komen twee aan twee met de koppen tegen elkander.

De droge tabak wordt op lange stapels gezet, die ongeveer even lang als de banken, doch meer compact dan deze zijn, zoodat het geheel meer ééne massa vormt. De afmeting, die de stapel hebben mag, wordt op de matten aangegeven door bundels tabak, wier koppen ongeveer naast elkander gelegd zijn en wel zoo dat de hoeken zijn afgerond. Over deze eerste laag legt men eene tweede rij bundels in dier voege, dat de rijen koppen evenwijdig aan de buitenste rij komen te liggen, doch op een afstand van 6″ tot 8″ naar binnen toe daarvan verwijderd, zoodat die koppen op het midden der andere bossen liggen en de punten der matten raken. Zoo gaat men voort tot de eerste laag geheel is gevuld, waarna men eene nieuwe laag legt. De geheele stapel is van 6 tot 8 lagen hoog. Om stevig verband in zulk een stapel te houden, moeten de groote bossen altijd in de buitenste rij en de kleinere naar binnen geplaatst worden. De assistent moet er vooral op letten dat de bossen in een goed vierkant worden nedergelegd, daar de Chineezen het hiermede niet al te nauw nemen.

De gebroken tabak wordt gewoonlijk op een grooteren stapel gelegd, wijl daar aanhoudend van allerlei afdeelingen bijgevoegd wordt.

Met de droge spikkeltabak wordt een weinig spoediger voortgewerkt, om iets gereed te hebben, als de koelies kunnen gaan sorteeren; daardoor zal men geen kostbaren tijd laten verloren gaan en het volgende jaar vroeg in de velden kunnen trekken. De stapels dezer tabak

worden van den aanvang af vierkant opgezet en hebben eene zoodanige afmeting, dat de stapelaar er naast of op de daartoe aangebrachte bankjes of trappen staande, overal bij reiken kan. De onderste laag wordt weder op de vroeger beschreven wijze gelegd, terwijl de tweede laag dwars daarover heen komt; is dus de eerste laag in de richting van de korte zijden der fermenteerschuur gelegd, dan valt de tweede in de richting der lange zijden. Aan de hoeken worden de bossen altijd eenigszins waaiersgewijze gelegd, echter vooral niet te dicht op elkander, daar anders de punt-einden te hoog en te dik komen te liggen en de tabaksbundels daar noodeloos worden gedrukt. Deze stapel wordt gewoonlijk opengehouden, daar er langzamerhand steeds meer tabak bijkomt.

De andere stapels daarentegen worden meestal met een zoogenaamden kop gesloten, welke kop gevormd wordt door de bundels der bovenste laag schubsgewijze in de rijen naar binnen te leggen en in te krimpen, zoodat eindelijk eene enkele losse rij bundels den top vormt. Dit wordt gedaan om de ontwikkelde warmte meer in den stapel te houden en vooral om het uitstroomen ervan, waardoor bij de afkoeling vocht ontstaat, te voorkomen. Als een stapel 4 tot 5 voet hoog is, wordt hij afgesloten en een nieuwe stukstapel aangelegd.

Thermometers.

Zoodra een stapel op de helft der hoogte is, legt men er een uitgeholde bamboekoker in, die aan de

zijden van groote, langwerpig uitgesneden openingen voorzien is en waarin een stok steekt, in welks uitgehold uiteinde een gewone, in centigraden verdeelde kwikthermometer, is aangebracht. Deze stok sluit met een prop in den bamboekoker, zoodanig, dat men de prop afnemende, tevens den stok met thermometer uithaalt. Deze prop is met werk of katoen omwonden om goed in den koker te sluiten en zoo het ontsnappen van warme lucht te beletten.

Nommers der stapels.

De verschillende banken en stapels krijgen nu doorloopende nummers, terwijl het soort tabak door eene letter wordt aangegeven. Dit wordt op een met papier bekleed plankje of bordje vermeld, dat ook den datum van het opzetten van den stapel aangeeft. Bij groote stapels wordt de warmtegraad gewoonlijk aan de achterzijde van het plankje genoteerd.

Stapelboek.

De assistent houdt een boek, waarin elke stapel of bank een folio met nommer bekomt en waarin de geheele geschiedenis van elken stapel vermeld staat, als datum van opzetten, samenvoeging met andere stapels, warmtegraden enz.

Op deze wijze voortgaande, wordt de binnenkomende tabak opgezet, meestal in de richting van de korte as der fermenteerschuur, tusschen de rijen stijlen in, de middelste rij stapeltjes tusschen de intervallen der andere stapels in, zoodat men vrij de stokken dier stapels uit- en in trekken kan, zonder door

den tegenoverliggenden stapel gehinderd te worden; de beide buitenrijen der bamboekokers zijn aan de buitenzijde aangebracht, zoodat men op de lanteh staande, de stokken ongehinderd kan uithalen.

Bij de kleine lange stapels zijn de kokers van stokken zonder thermometers voorzien, zoodat de administrateur aldaar de warmte door het aanvoelen van den stok bepaalt. Daarom moeten die stokken van goed hard hout vervaardigd zijn. Bij de banken, die in het geheel geen warmte kunnen verdragen, wordt de temperatuur bepaald door de vlakke hand te steken tusschen de daartoe opgelichte rijen in het midden der bank. Het is noodig dat de bepaling van de warmte der stapels dicht bij het brandpunt geschiedt; alle thermometers moeten dan ook zoo zijn aangebracht, dat zij dit punt ongeveer bereiken.

De vette- of liever kwaliteits-tabak wordt op banken gezet, om daar langzaam te besterven; zoodra zij eenigszins warm begint te worden, hetgeen somtijds reeds na 24 uren plaats heeft, wordt zij omgezet (gekeerd), d. w. z. uit elkander genomen en opnieuw opgezet; de bundels worden van elkaar genomen, eenigermate geschud, en na op hoopjes van circa 30 bundels bewaard en goed afgekoeld te zijn, op eene nieuwe bank gezet.

Daarbij worden de middelste bundels, dus de meest warme, in de onderste lagen geplaatst; de koude tabak van de oude bank komt nu geheel naar binnen. Assistent en tandils moeten hierbij nauwkeurig

toezien, terwijl bij het omzetten steeds een bekwaam stapelaar of tandil aanwezig moet zijn om na te gaan, of er ook onsterke of wel te droge bundels voor den dag komen. De eerste worden afzonderlijk op zeer kleine banken gestapeld, terwijl de droge bundels bij den stapel droge tabak komen. Van een en ander wordt op het plankje aanteekening gehouden, terwijl in het stapelboek de bijzonderheden omtrent die banken meer uitgebreid worden vermeld.

Bij de stapeltjes droge tabak wordt de hitte met de hand waargenomen; is deze na 3 tot 6 dagen volgens het gevoelen van den administrateur voldoende, dan wordt de stapel gekeerd of met een ander samengevoegd, naarmate de stapel vroeger of later warm is geworden, de tabak meer of minder droog is, goede kleur begint te krijgen, enz. Dit keeren geschiedt even als vroeger beschreven is, terwijl assistent en tandils weder toezien dat nog voorkomende vette bundels bij de kwaliteitstabak worden gevoegd, zoodat de droge tabak steeds zuiverder van de vette wordt gescheiden.

Moeten volgens het oordeel van den administrateur twee zulke droge stapels worden samengevoegd, dan wijst hij daartoe op de baleh-baleh eene geschikte plaats aan, terwijl de assistent of een tandil de hoekpunten van den nieuwen stapel met krijt op de matten aangeeft. In den nieuwen stapel wordt ook een bamboe met thermometer aangebracht en dagelijks voor elken stapel door den assistent de warmtegraad

afgelezen, welke op de achterzijde van het plankje genoteerd wordt.

Alle stapels en banken worden minstens eens per dag door den administrateur, vergezeld van den assistent, nagezien; hij bepaalt dan wàt daarmede geschieden moet, van welk een en ander door den assistent direct nota wordt genomen.

Zoodra de stukstapels eene hitte van circa 38° bereikt hebben, worden zij op dezelfde wijze gekeerd. Ziet de administrateur, dat deze stapels weinig in warmte toenemen, of komt het hem voor, dat zij meer kunnenverdragen, dan worden zij bij elkander gevoegd tot een stapel van circa 18 voet lengte, bij 9 voet breedte, en 6 voet hoogte.

De vette tabak wordt zeer voorzichtig behandeld, veel gekeerd, goed open geschud en eerst langzamerhand tot zeer lage stapels samengevoegd. Even voorzichtig wordt met de rotte en onsterke bundels gehandeld. De allerlaatste tabak wordt gewoonlijk tot eèn stapel van grootere afmetingen vereenigd, somtijds ook wel bij de toenassen gevoegd, in welk geval zij bij deze gerangschikt worden.

Op deze wijze wordt met stapelen en omzetten doorgewerkt, geheel volgens het oordeel van den administrateur, die zorgt tijdig genoeg droge- en stuktabak gefermenteerd te hebben, om vroeg met het sorteeren te kunnen beginnen.

Rapport ingewogen tabak.

Hij maakt elke 14 dagen een rapport omtrent de ingewogen tabak en geeft ten behoeve der assurantie

HET PLOEGEN M

ET KARBOUWEN.

bijtijds op, hoeveel er naar zijne schatting nog bij zal komen. Zoodra al de tabak is ingewogen, maakt hij eene recapitulatie van den oogst op, waarin vermeld worden: de assistenten der afdeelingen, hunne tandils en koelies, het aantal gesneden boomen, het aantal ingewogen pikols (pikols per man geleverd), het aantal boomen per pikol benoodigd, de kostprijs per pikol, idem per 1000 boomen, het tandil-loon à 7 pct. van het geheel daarvan, benevens het gemiddelde, vermeerderd met het percentage à 5 pct. van den hoofdtandil.

Naarmate de tabak meer gefermenteerd wordt, d. w. z. meer van haren waterdamp heeft verloren, wordt zij op steeds grooter en hooger stapels gezet, waarbij de stapelaars op plankjes boven op den stapel zitten, terwijl meer dan één bamboeskoker bij zulk een stapel wordt aangebracht. Behalve den koker in het midden, wordt er gewoonlijk rechts en links daarvan, en 2 à 3 voet er boven en er beneden, een aangebracht, om op al die plaatsen over de warmte te kunnen oordeelen.

De droge en stukstapels worden nu meer vierkant opgezet en krijgen bij eene lengte van 15 tot 18 voet eene daarmede overeenkomende breedte, bij eene hoogte van 9 à 10 voet. De stapels blijven op deze hoogte ongeveer 3 tot 4 weken staan en bereiken dan eene hitte van ± 55°, waarna zij meestal worden omgezet en nauwkeurig door den administrateur worden onderzocht, of zij al dan niet geschikt zijn voor de sorteering. De vette of kwaliteitstabak volgt deze beweging zeer langzaam en zal in den regel

nog lang niet uitgefermenteerd zijn, als zij moet worden gesorteerd.

Nadat de rotte of onsterke tabak voldoende op banken en kleine stapels is uitgedroogd, wordt zij meestal in een warmen stapel onder de bovenste laag gestopt, om aldaar zonder druk nog iets te kunnen fermenteeren.

Onder leiding van den administrateur worden de groote stapels nu langzamerhand zoo gerangschikt, dat ze alle tusschen de beide uiterste rijen stijlen van de lanteh komen te staan en alle stokken naar binnen kunnen worden uitgehaald, terwijl de plankjes nu goed zichtbaar en duidelijk hangen. Daardoor krijgt hij in het midden eene vrije ruimte tot het ontvangen der straks te sorteeren tabak. In het drukke gedeelte van den oogst, toen wel 100 pikol per dag in de fermenteerschuur gewogen werden, werd gebruik gemaakt van het plankier en de andere ruimten dezer schuur, die daarvoor met planken en matten belegd werden, om daar de vele kleine stapels te kunnen plaatsen, die op de lanteh geen ruimte konden vinden. Nu de stapels door samenvoeging zooveel hooger zijn geworden, kunnen die plaatsen weder ontruimd en in orde gebracht worden, om de koelies bij het sorteeren te kunnen opstellen.

Het sorteeren. Meestal worden een paar congsies met hunne tandils naar de fermenteerschuur geroepen om het sorteeren, of het zoogenaamde fijn-bossen aan te vangen.

Deze koelies houden dan eerst nog een biddag met

feestmaal tot afscheid aan hun veldgod en trekken na afloop daarvan met hun huisraad, slaapbanken en gereedschap naar de vroeger beschreven sorteerhuizen, die daartoe in orde zijn gebracht en waar hun eene bepaalde plaats wordt aangewezen, terwijl de tandil zijne woning of kamer betrekt. Na eenige dagen worden deze koelies door andere congsies gevolgd, totdat successievelijk alle koelies, ongeveer 400 man, in de fermenteerschuur zijn.

De winkelier levert nu in den regel het eten voor alle koelies in de daartoe ingerichte loods, volgens een door den administrateur vastgesteld programma of menu; door de koelies wordt hiervoor meestal $ 3 per maand van hun bundelgeld betaald. Dit eten wordt 3 malen daags verstrekt, namelijk, het eerste maal des morgens om 5½ uur, het tweede om 11 uur bij het uitgaan der fermenteerschuur en het derde des namiddags om 5 uur, bij het einde van den werktijd. Tot behoorlijke contrôle laat de administrateur zich dagelijks een portie van elken maaltijd op het kantoor brengen en gaat een assistent zich telkens van de hoedanigheid van het congsie-eten overtuigen, terwijl alle klachten nauwkeurig worden onderzocht.

De gang rondom het plancier of de baleh-baleh der fermenteerschuur is nu tot zitplaats der sorteerende koelies ingericht, waartoe dit over de geheele lengte, in het midden, door een gang van circa 2½ voet breedte in tweeën is verdeeld; aan de zijde der klepdeuren zitten de sorteerders en daartegenover de zoo-

genaamde bundelaars of bossers allen op een smallen planken vloer. Voor de eersten is de vloer van gaten voorzien, waarin door de dekkingsmatten heen, het noodige aantal pennen, als in de droogschuren beschreven, in een halven cirkel worden geplaatst; de koelie zit met den rug naar de klep, zoodat het licht op zijn tabak valt. Juist hierom is het zoo voordeelig om in plaats van kleppen hooge vensterdeuren te gebruiken, want door deze valt er steeds vol en direct licht op de tabak van den sorteerder, — en zelfs (voor de contrôle van den assistent) op den bosser.

De geheele vloer is met matten bedekt, terwijl de sorteerder zijne gesorteerde tabak als volgt tusschen de pennen plaatst. Deze plaatsing is voor alle koelies dezelfde en begint van rechts naar links, of van links naar rechts, zooals op geschilderde borden is aangegeven, waarop in Chineesche karakters en daaronder in Europeesche letterteekens, de Chineesche en en Maleische benamingen dier soorten zijn opgegeven. Thans worden op vele ondernemingen onderstaande merken gebruikt:

Tabaksmerken.

1. D. donker.
2. B. bruin.
3. V. vaal.
4. L. lichtvaal, licht en geel.
5. BB. bont, wankleurig en gemarmerd.
6. G. grove tabak, alle kleuren zonder spikkel.
7. P. onsterk, broei- en zwarte watervlekken.

8. K. dood, dor, en ook geheel rot.
9. S. weinig spikkel, donker en bruin.
10. S. L. weinig spikkel, vaal en licht.
11. S. S. veel spikkel, alle kleuren.
12. R. roest, dood spikkel.
13. X. B. weinig gebroken, donker en bruin.
14. X. L. weinig gebroken, vaal en licht.
15. X. S. weinig spikkel en stuk, of veel spikkel met weinig stuk, alle kleuren.
16. X. S. S. veel stuk en veel spikkel, alle kleuren.
17. X. veel gebroken, alle kleuren.
18. X. K. gebroken, rot en geheel dor of dood, enz.
19. X. X. veegsel, korte tabak, ongeschikt voor de Europeesche markt.

Deze merken worden naar omstandigheden gewijzigd.

Intusschen zijn ook de assistenten ten behoeve van het werk in de fermenteerschuur, op last van den administrateur, verhuisd naar het gemeenschappelijke assistentenhuis, ook wel congsiehuis (*par excellence*) genoemd.

Meestal wordt één assistent buiten gehouden, belast met het werk aldaar, waartoe een tandil met de noodige koelies beschikbaar blijft, terwijl een ander assistent wordt gedesigneerd om de afsluiting der boeken op het kantoor in orde te brengen. Het overige Europeesche personeel is dan in de fermenteerschuur werkzaam, waarvan één assistent aanwezig is op de balehbaleh, één in de ontvangkamer en gewoonlijk twee bij de sorteerders en bossers, waarvan zij elk de helft onder zich hebben.

Elke tandil heeft zijne congsiekoelies, waarvoor hij geheel verantwoordelijk blijft, onder zich, bij wie gewoonlijk eenige andere koelies zijn gevoegd van tandils die ander werk hebben, zooals koeliehalen uit China, tabakontvangen enz. Gewoonlijk krijgt de tandil 6 pct. commissie van het geld door zijne koelies verdiend, (op sommige ondernemingen een vast salaris van circa $ 12 per maand, hetgeen echter in het belang der onderneming niet aan te raden is, daar natuurlijk de tandils in dat geval niet zeer bij het werk hunner koelies zijn geinteresseerd), de ontvangers $ 10 tot $ 15 per maand, de sorteertandil $ 20 tot $ 25, de Chineesche crani $ 25 tot $ 40 en de stapelaars, naar gelang van bekwaamheden, van $ 6 tot $ 10 per maand.

De administrateur wijst aan welke stapel het eerst zal worden gesorteerd, waartoe de stapel van den kop wordt ontdaan, daar deze gewoonlijk nog niet gefermenteerd zijnde, niet het eerst gesorteerd, maar eerst nog in een anderen stapel geplaatst wordt.

Een of meer goede kenners van tabak worden op dien aangebroken stapel gezet, om er de noodige bundels van af te geven voor de manden, waarin de te sorteeren tabak aan de koelies wordt verstrekt, en die bundels uit te schieten welke tot eene andere soort behooren. De manden met tabak worden door eenige lieden van de baleh-baleh naar beneden gedragen en onder de sorteerders verdeeld, die ze vóór zich plaatsen, binnen of ter zijde van de plaats voor hunne gesorteerde tabak. De touwtjes worden stuk

voor stuk per bundel naar gelang der behoefte losgemaakt en bewaard, om bij het fijnbundelen weder dienst te doen. Intusschen zijn de koelies voor dit bossen van meer koelit kajo voorzien, of hebben dit uit hunne woningen gewoonlijk medegebracht.

De sorteerder opent de bladen goed, zorgt de bladen niet te breken en legt ze volgens de kleur stuk voor stuk in een der vakjes, met de punten naar buiten, en met de koppen naar zich toe. Wanneer nu in het begin de sorteerder nog geen bladen genoeg geopend heeft om te kunnen sorteeren, helpt de bosser hem met het openmaken van bladen, totdat zij genoeg daarvan hebben om te bossen.

Assistenten en tandils moeten steeds de sorteerders helpen en onderricht geven; vooral bij de sorteering B B moet de koelie goed op de hoogte worden gebracht van bont en wankleuren. Ook de ontvangers, als zij tijdelijk geen werk hebben, moeten de koelies steeds les in het sorteeren geven.

Een goed sorteerder kan gewoonlijk drie tot vier bossers voldoende werk bezorgen, terwijl minder geoefende slechts een of twee kunnen bezighouden.

Om de mindere sorteerders te helpen, de sorteerders niet met te veel soorten te bezwaren en het werk vlugger te doen geschieden, worden de gebroken bladen tegenwoordig veelal door afzonderlijke lieden gesorteerd.

De sorteerders zijn den tandil goed bekend en moeten telkens weder opnieuw uit de bossers worden

aangevuld. Gewoonlijk regelt de tandil met de koelies, welke bossers elke sorteerder zal bekomen.

Wanneer er genoeg bladen van verschillende soorten zijn gesorteerd in de vakjes van den sorteerder, worden de bladen van eene soort door den bosser opgenomen. Deze vat de geopende bladen stuk voor stuk met beide handen zachtjes bij punt en uiteinde van den steel aan en legt ze alle in dezelfde richting naarmate der lengte op de mat, tusschen de beide daar aangegeven uiterste lengten, die, als de koppen door een lijn worden vereenigd en evenzoo de punten, een trapezium vormen; daarbij komen de koppen loodrecht op de rechte zijde van het trapezium, terwijl de uiteinden op de schuine zijde komen te liggen. Nog veel gemakkelijker en zekerder wordt het leggen op gelijke lengte gemaakt door op de rechte zijde van het trapezium eene breede vierkante lat te schroeven, nauwkeurig volgens de op de mat geteekende lijn, waartegen dan alle koppen der bladen komen te rusten.

Als op deze wijze door den bosser alle bladen uit een vakje op de lengte gelegd zijn, worden zij door hem gebost, waartoe hij op het oog circa 30 bladen van dezelfde lengte bij elkander in de hand neemt en deze met de andere hand zoodanig schikt en klopt, dat de kop van boven geheel gelijk wordt, terwijl hij alle uitstekende vezels aan dien kop netjes naar binnen vouwt, zonder ook maar iets daarvan af te scheuren. Op dezelfde wijze voegt hij er met de vrije hand nog bladen bij, totdat hij er ongeveer 40

heeft, kijkt na of de punten ongeveer gelijk zijn en bindt dan dien bundel, ongeveer 2 vinger breed onder het bovengedeelte van den platten kop, met het tabakstouwtje stevig toe, waarna hij den bundel op de daarvoor bestemde plaats nederlegt.

Ontvangen van gesorteerde tabak.

In de ontvangkamer zijn 6 tot 10 beproefde ontvangers of tandils aanwezig om de gesorteerde tabak na te zien en de bundels te ontvangen. Zij zitten daartoe in eene rij op een bank, waarbij het volle licht op de tabak vóór hen valt. Achter die bank is eene voldoende ruimte voor den assistent en den administrateur om de ontvangers bij hun werk te controleeren en te overzien.

Wanneer er voldoende tabak gesorteerd en gebundeld is, worden door den assistent met de ontvangst belast, de noodige koelies met hunne tabak volgens de rij af voorgeroepen en gaan deze dan, met de hun toekomende tabak in een tabaksmat gepakt, naar de ontvangkamer, waar zij hunne bundels netjes voor een der ontvangers neerleggen, met de koppen naar dezen toegekeerd. De bundels worden door den ontvanger goed nagezien, wat lengte, kleur en afwerking aangaat, eenige min conforme bladen er uitgetrokken en daarna bij goedkeuring den koelie weder toegeworpen, die ze dan in hoopjes van 30 stuks eenigszins naar achteren opstapelt, terwijl daarbij alle stukbundels nauwkeurig afgezonderd worden gehouden. Mochten de bundels te slecht zijn gesorteerd of gebonden, dan

snijdt de ontvanger het touwtje door en geeft de bladen terug, terwijl steeds aan den betrokken koelie door ontvangers en tandil wordt aangewezen welke fouten hij gemaakt heeft. Dit moet vooral trouw worden nagekomen, daar het wel gemakkelijk is de bossen te weigeren, maar in het voordeel der onderneming den koelie te onderwijzen en voort te helpen; ook de assistent moet hiertoe steeds bereid zijn en vooral daartoe de benamingen in het Chineesch door en door kennen.

Stapelen van gesorteerde tabak.

De ontvangen bundels moeten nu door ontvanger en koelie vlug worden nageteld, naam en nummer van den koelie met zijn aantal ontvangen bundels afgeroepen en door den crani opgeteekend worden. Dit geschiedt met alle koelies en het is zeer aan te raden om alle tabak der koelies éénmaal in de tweemaal 24 uren te ontvangen, ten einde geregeld zonder overhaasting met dit werk te kunnen voortgaan.

De ontvangen tabak wordt nu door de stapelaars op de baleh-baleh aan hoopjes van meestal 30 bundels gelegd, om door den assistent der baleh-baleh te worden nagezien; heeft hij het getal bundels genoteerd, dan wordt de tabak op grootere stapels gezet, om terwijl het sorteeren in vollen gang is, nog eens goed na te fermenteeren.

Deze stapels zijn gewoonlijk 16 tot 18 voet breed, bij eene frontlengte van 18 tot 22 voet en eene hoogte van 9 tot 12 voet, terwijl zij dikwijls zes weken blijven

staan en eene hitte verkrijgen tot circa 70° toe. Nu lichte tabak verlangd wordt zal men beter doen niet zoo hoog meer te gaan. Bij het stapelen der gesorteerde tabak legt men gewoonlijk, zoo onder als boven in die stapels, een rij of zes bundels gebroken tabak, daar op die plaatsen natuurlijk de minste fermentatie plaats heeft en de goede tabak er tusschen in dus het meest van de fermentatie profiteert.

Zoo wordt alle tabak successievelijk afgesorteerd, natuurlijk de vette kwaliteitstabak het allerlaatst. De afgesorteerde stapels tabak worden meest in matten genaaid, daar zij, zooals pas gezegd is, dikwijls lang blijven staan, zoodat door het openstaan der klepdeuren de koppen allicht zouden beschimmelen.

Bundelboek. Alle koelies komen met naam en folio voor in het zoogenaamde bundelboek, waarin bij ontvangst alle bundels van elken koelie worden opgeteekend; somtijds wordt dit eerst door den assistent op de ontvangplaats in een kladboek verricht, welke cijfers dan door hem echter nog dienzelfden dag in het bundelboek worden overgebracht.

HOOFDSTUK X.

BETALING DER KOELIES — SORTEEREN VOOR DE EUROPEESCHE MARKT. PERSEN. — RESTANTEN.

Betaling der bundels.

Het loon voor het fijn sorteeren is drie duiten voor elken ontvangen bundel van 35 tot 40 bladen; het aantal gemaakte bundels wordt onder sorteerders en bossers verdeeld, meestal in dier voege dat van de 5 bundels de drie bossers er elk een ontvangen, of anders zooals zij onder elkander uitmaken.

Betaling der koelies.

Het bundelgeld en de loonen worden in den regel op den morgen van den betaaldag door den administrateur en de assistenten in de fermenteerschuur aan tandils en koelies uitbetaald, waarbij alleen het geld voor het gebruikte congsie-eten ingehouden en aan den kedeihouder uitgereikt wordt. Verder wordt er toegezien dat geen woekeraars den koelies hun geld afnemen; vooral mogen de administrateur en de assistenten zich niet met kortingen ten behoeve dier heeren inlaten.

Bewaring der orde.

Het sorteeren duurt in den regel circa 3 maanden en is voor den stevigen veldarbeider een hoogst onaangenaam werk, waardoor er nog al eens een minder goede geest onder de koelies heerscht. Daarom zullen de assistenten in de fermenteerschuur, waar alle koelies zoo dicht bij elkander zitten, in de behandeling der arbeiders uiterst voorzichtig zijn. Alle fouten of twistzaken worden voor den administrateur gebracht, die met den hoofdtandil een nauwkeurig onderzoek instelt en zoo noodig de schuldigen ter bestraffing aan den controleur opzendt.

Wel moet in de fermenteerschuur de grootst mogelijke orde en zindelijkheid heerschen, doch de koelies behoeven niet noodeloos te worden geplaagd.

De koeliehuizen, eetgelegenheden, badplaatsen, privaten enz., moeten steeds met de meeste zorg onder oppertoezicht van administrateur en assistenten worden schoongehouden.

Reëngagement.

Inmiddels zijn de rekeningen der koelies opgemaakt en aan hen bekend gemaakt; eene saldo-lijst wordt opgehangen in de kedei of op eene andere zichtbare plaats, terwijl aan de koelies gelegenheid gegeven wordt om bij eventueele geschillen omtrent hunne rekening opheldering aan het kantoor te bekomen. Daarna kunnen tandils en koelies des avonds na afloop van hun schuurwerk een voorschot bekomen op hun creditsaldo, dat den koelie door den administrateur persoonlijk wordt ter hand gesteld.

Nu is ook de gelegenheid tot reëngagement opengesteld, waartoe de koelie zich bij den administrateur aanmeldt en in tegenwoordigheid van twee getuigen, meestal een assistent en de hoofdtandil, het model-contract — dat overal opgehangen en algemeen bekend is — onderteekent, en zijn voorschot ($ 10) ontvangt. Binnen 8 dagen na de onderteekening moeten deze contracten ter registratie aan den betrokken controleur worden opgezonden, waarom men dan ook zooveel koelies als mogelijk is, op één contract laat teekenen, om dit behoorlijk ingevuld terstond ter registratie op te zenden.

Meestal vraagt de gereëngageerde tevens verlof om de onderneming eenige dagen te verlaten, ten einde zijne vrienden op andere ondernemingen en vooral ook om de Chineesche vermakelijkheden te Medan, Bindjei, Laboean, Klambier, enz , waarvan zij dikwijls op de onderneming al een voorproefje genoten, te bezoeken.

Het sorteeren is nu bijna afgeloopen, de meeste koelies hebben zich gereëngageerd, en met het sorteeren voor de Europeesche markt, of het afsorteeren, is nu ook een aanvang gemaakt, terwijl alleen de koelies die zich nog niet reëngageerden nog een tijd aan het sorteeren van het restantje gezet of ook wel vóór dien tijd ontslagen worden.

Chineesch Nieuwjaar.

Tegen midden Februari, of als het Chineesche nieuwjaar laat invalt, op deze feestdagen, wordt het

contractjaar als geeindigd beschouwd. Reeds vroeger werd over het Chineesch nieuwjaar gesproken. Het is algemeen usance geworden om de koelies, die zich gereëngageerd hebben, eene premie op hun gesneden tabak te geven, en wel voor $ 60 — één dollar, voor $ 70 — twee dollars, enz. Verder krijgen deze koelies dan een extra voorschot van $ 5 en eene gift van eene kleine flesch Chineesche samsoe en een kattie varkensvleesch per man. Ook die koelies, die in schuld bleven, dus hun voorschot niet geheel hebben afgewerkt, krijgen een extra voorschot van $ 4 tot $ 3 of minder, naar gelang van hun saldo schuld.

De koelies, die zich niet wenschen te reëngageeren, krijgen hun ontslagbrief en verlaten daarna de onderneming.

Ook de koelies moeten belasting betalen, waartoe het Burgerlijk Bestuur aan den administrateur bijtijds de noodige staten toezendt, op welke al de verdiende loonen der Chineezen op de onderneming moeten worden ingevuld. Nadat de contrôleur volgens deze ingevulde staten den aanslag heeft vastgesteld, wordt daarvan eene lijst in het Chineesch opgehangen en het bedrag door den administrateur van het loon der koelies ingehouden, terwijl hij zorgt dat ook de hoofdtandil, tandils en kedeihouder hunne belasting behoorlijk betalen. De belasting voor de huizen van de tandils, den crani enz., worden meestal door de onderneming gedragen. Reeds vroeger is gesproken over het afschrijven der schulden van ziekelijke of minder gelukkige

koelies tot een maximum van \$ 30 of \$ 40 ten einde hen op deze wijze in de gelegenheid te stellen het volgend jaar zich vrij te werken, en zoodoende wegloopen enz. te voorkomen.

Sorteeren voor de Europeesche markt.

Werden bij de vorige bewerking bladen van eene soort tot bundels vereenigd, nu worden gelijksoortige bundels tabak bijeengebracht.

Tot het afsorteeren wordt gewoonlijk een der oudste droge stapels grondbladen het eerst door den administrateur aangewezen, terwijl door zijne zorg voor de afgesorteerde tabak eene plaats in het midden der fermenteërschuur bij de ontvangplaats wordt opengehouden. Vooraf worden daar de noodige bordjes opgehangen, tot aanduiding der verschillende soorten tabak, naar hunne lengte.

N°. 1	wordt genoemd	tabak	van	16	tot	18	Eng. dm.	en daarboven.
N°. 2	„	„	„	12	„	16	„	„
N°. 3	„	„	„	9	„	12	„	„
N°. 4	„	„	„	6	„	9	„	„

terwijl tabak van geringer afmeting niet naar de Europeesche markt wordt verzonden.

Tot een goed overzicht van de verschillende soorten, merken, lengten enz., is het aan te bevelen de bordjes met merken zoo te plaatsen, dat bijv. alle Nos. 1, te beginnen aan de eene korte zijde der schuur, alle aan dezelfde rij stijlen, bijv. de 2e rij aan de noordzijde komen te hangen; de Nos. 2 aan de middenstijlen, en de Nos. 3, aan de volgende rij naar het zuiden, waar-

door men op de lanteh staande en langs de rijen stijlen ziende, met één oogopslag kan waarnemen hoeveel Nos. 1, 2 en 3 er zijn. Wij spreken niet van No. 4, omdat wij gaarne zien, dat deze kleine, meestal ook smalle tabak, ontbreekt. Bij flinke oogsten leggen wij dan D 4, B 4, en B B 4 samen, en maken er BB 4, van:

eveneens	V4	en	L4	en	G4	gemerkt als	G4
„	S4	„	SL4	„	SS4	„ „	SS4
„	XB4	„	XL4	„	XXK4	„ „	XK4
„	XS4	„	XSS4	„		„ „	XSS4

Als er klaarblijkelijk niet veel aanwezig is, pakken wij dit merk zelfs geheel in tabaksmanden en bewaren het tot een volgende verzending.

Zooals vroeger gezegd is, hebben wij ongeveer 6 rijen stuktabak onder en boven elken stapel tabak geplaatst. Is er meer stuktabak dan deze rijen dan staat zij op één of meer afzonderlijke stapels. Het zal nu verkieslijk zijn met die voldoend uitgefermenteerde stukstapels het afsorteeren te beginnen, wijl men dan tegelijk kan voortgaan met de bovenste rijen stuktabak der droge stapels, die wij ons oorspronkelijk voorstelden af te sorteeren vóór de 1e partij.

De sorteerders hebben dus voorloopig niets dan gebroken tabak af te sorteeren, zoodat zij zich hierin gemakkelijk kunnen oefenen; de bundels goede tabak, die er tusschen mochten loopen, worden naast de sorteerders op de bank of daarachter in een tabaksmand bewaard.

Voor de plaatsing der verschillende kleinere stapel-

tjes tabak van hetzelfde merk, worden nu onder en nabij de opgehangen merken en nommers matten geplaatst en de sorteertandil wijst de koelies op de baleh-baleh nog eens goed aan, waar elke soort komt te liggen, ten einde zooveel mogelijk vermenging, die zeer nadeelig is, te voorkomen. De ontvangplaats wordt geheel met groote matten bedekt; daarop worden latten ter dikte van 3 Eng. dm. aangebracht, over de lengte en breedte, welke latten dit vlak in de noodige vierkante vakken verdeelen, waarin de sorteerders de verschillende merken werpen; bij elk vak is door een bordje aangegeven, welk merk er in behoort te liggen.

De ontvangers, of nu liever de bundelsorteerders, zitten op de bank, alwaar hun door de aandragers de noodige bundels gebracht worden; zij nemen die een voor een op, bekijken ze en werpen ze in het vierkant, waarin zij naar hunne meening behooren. De assistent staat achter de bank ter contrôle en ook om zich zelf in dit hoogst nuttige en gewichtige werk te oefenen. Vooral moet er op gelet worden, dat de tabak wordt *af*gesorteerd en niet *na*gesorteerd, daar de Chineezen altijd neiging hebben, om weder in die bossen te plukken en er de bladen uit te trekken, die naar hunne meening niet goed zijn; hetwelk natuurlijk oponthoud en moeite veroorzaakt.

Meten der bossen.

Voor elke twee of drie vakken is een koelie tot meter aangesteld, die met een meetplankje de lengte der bossen bepaalt.

De administrateur en vooral de assistent moeten toezien dat er royaal wordt gemeten, d. w. z. als bijv. een bundel even op No. 3 past, het beter is die onder No. 4 te rangschikken, daar men anders licht onaangename aanmerkingen uit Europa bekomt. Natuurlijk moet er scherp op gelet worden, dat geene lengten worden verwisseld of vermengd.

Zoodra op deze wijze eene voldoende hoeveelheid tabak in een der vakken is geworpen, wordt die door de dragers in matten naar de baleh-baleh vervoerd. Ten einde hierbij zoo min mogelijk fouten te begaan, zullen assistent en tandils dezen arbeid zoo regelen dat dezelfde soort tabak steeds door dezelfde koelies wordt gedragen, in den regel ééne soort te gelijk, en niet meer dan hoogstens twee lengten van die soort te gelijk; onder elken arm ééne lengte. Assistent en tandils moeten steeds tegen verwarring blijven waken en eerstgenoemde moet nu en dan zelfs de meting van verschillende stapeltjes met eene maat controleeren.

Als er eene voldoende hoeveelheid tabak op een der plaatsen is gelegd, wordt zij door den stapelaar opgestapeld, zoodanig dat er steeds voldoende ruimte tot circulatie tusschen de verschillende stapeltjes blijft bestaan. De stapelaar heeft zijn *stapelplankje* bij zich, waarop door kerven de vier lengten zijn aangegeven, zoodat hij telkens bij het opstapelen de juiste lengte der bossen kan controleeren.

Op dezelfde wijze worden de volgende stapels gesorteerd. In den regel worden tegelijk de bovenste

rijen van twee stapels eener zelfde soort genomen, wijl het wenschelijk is de tabak eener partij goed door elkander te werken, opdat alle pakken met hetzelfde contramerk ook dezelfde tabak bevatten.

Persen der tabak.

Om niet te veel ruimte in de fermenteerschuur te verliezen, wordt in den regel het stukblad, zoodra het is afgesorteerd, eerst tot balen geperst, in welken vorm de tabak aan de Europeesche markt komt. Daartoe wordt de tabak eerst in manden in hoeveelheden van 80 kilo of 160 Amsterdamsche ponden, de zwaarte van een pak of baal, afgewogen.

Door de zorg van den assistent wordt de mand van een briefje voorzien, dat daaraan stevig wordt vastgestoken. Van deze soort tabak worden nu meestal 5 manden gevuld en naar de pers gebracht. Staat deze op de lanteh, dan springt het voordeel in het oog, dat men met deze manden geen trappen behoeft op en neer te sjouwen. De pers moet van te voren goed worden nagezien, schoongemaakt en met olie ingesmeerd, daar zij gewoonlijk in geen jaar dienst heeft gedaan.

Bij de pers behooren gewoonlijk 4 à 5 bakken, waarin de tabak gestapeld en tot pakken geperst wordt. Deze bakken loopen over een houten gleuf, die voor de rolletjes der bakken met ijzer beslagen is, en loopen zoo onder de pers door. Zij zijn in den regel ruim 2 voet hoog, en 2.6 Eng. voeten breed en lang.

Het bovenstuk van den bak kan van het onderstel

worden afgenomen, zoodat alleen de onderste plaat met rolletjes blijft staan. Op die onderstellen wordt eene dubbele tabaksmat goed vierkant gelegd en dan de losse bak over die mat heen er weder opgezet, zoodat aan de vier zijden een stuk tabaksmat blijft over steken. Nu wordt de tabak uit de mand netjes en vlug door daarin bijzonder geoefende koelies, in rijen in de bakken gestapeld, waarbij de koelie met zijn plankje in den bak zit en als het ware de tabak onder zijne voeten er in vlijt.

Assistent en tandils moeten vooral zorgen dat de hoeken goed vast en vierkant worden aangelegd, ten einde mooie pakken bij het persen te verkrijgen. Zoodra de bak is gevuld met den inhoud eener mand wordt er een gemerkte dubbele mat bovenop gelegd, in dier voege dat de naad er van de richting van die der onderste rechthoekig kruist.

De pers wordt aan den kop van een merk voorzien, om aan te geven tot hoever de schroef in den bak mag dalen, om daarin een pak te persen van circa 1 Eng. v. dikte.

Persers. Den avond van te voren, wordt door den administrateur een der veld-assistenten aangeschreven om te zorgen, dat den volgenden morgen 16 tot 20 man uit een door den administrateur aangewezen congsie vroegtijdig aan de fermenteerschuur present zijn om te persen. Deze koelies worden elken dag verwisseld, zoodat ieder zooveel mogelijk zijn beurt

krijgt. Zij staan des morgens reeds te 5 ure aan de deur der schuur te wachten ten einde er vroeg bij te zijn, daar er meestal tusschen de verschillende congsies een wedstrijd bestaat, wie de meeste pakken op één dag kan persen.

De bak, die het dichtst bij de pers staat en den vorigen dag al gevuld was, wordt nu aan den ring van het onderstel van een los touw met haak voorzien, om onder de pers getrokken te worden. Vooraf is de plaat aan het ondereinde van de schroef met de hand tusschen de 4 opstaande stijlen in, zoover naar boven gedraaid,, dat de bak behoorlijk onder de pers kan komen te staan. De vier armen van de pers worden nu door de koelies rondgeslingerd, totdat de plaat onder aan de schroef juist boven den bak staat. Een paar koelies hurken nu onder de pers neder en richten de plaat, die dezelfde afmetingen als de opening van den bak heeft, zoodanig dat die juist in den bak komt, zonder eenigszins de wanden te raken. De vier overstekende stukken tabaksmat worden door de koelies boven op de plaat omgeslagen en een oogenblik vastgehouden. Dan wordt de schroef met meer kracht aangezet en zijn de 16 of 20 koelies dikwijls hard noodig om de schroef tot het aangegeven merk naar beneden te persen.

Als dit het geval is, houdt men op een sein van den assistent of van den tandil met persen op en wordt de losse bak van de tabak verwijderd, waartoe het voorvlak van den bak, dat van ijzeren oogen voorzien

is, naar de zijde waarheen getrokken werd om den bak onder de pers te krijgen, wordt losgeslagen, waarna ook de drie andere zijden naar achteren worden afgenomen.

De geperste tabak bevindt zich dus nu tusschen de plaat van de schroef en het beweegbaar onderstel en is aan beide vlakken door eene aaneengenaaide mat gedekt, de boven en beneden loshangende stukken worden omgeslagen, zoodat zij de opstaande zijden der geperste tabak bedekken, terwijl de hoekpunten vierkant worden gevormd en omgeslagen, zoodat alles vlak en gelijk zit. Dit werk geschiedt gewoonlijk door 4 koelies, die van de noodige ijzeren pinnen met koppen of oogen zijn voorzien, waarmede zij de omgevouwen tabaksmatten goed vaststeken, zonder de ingesloten tabak te beschadigen, waartoe die pinnen dan ook eenigszins rond gebogen zijn.

Zoodra een voldoend aantal pinnen is ingestoken, geeft de tandil het sein om de schroef terug te doen draaien, waarbij alle koelies aan de 4 armen der pers samenwerken. De tabak zet nu weder eenigermate uit en spant zich tusschen de matten in, waarbinnen zij door de pinnen wordt vastgehouden. Het vroeger vermelde touw met haak wordt weder aan het oog van het rollend onderstel bevestigd en dit met het los liggende pak tabak weggetrokken, waarop terstond van de andere zijde een nieuwe bak met tabak wordt aangevoerd, geperst, enz.

Het vrij gekomen pak tabak wordt door 4 koelies

in horizontale ligging weggedragen en een weinig verder op eene platte kist geplaatst, waar de koelies de naden met paknaalden en vlastouw vastnaaien; successievelijk worden de pinnen uitgetrokken en aan de persers teruggegeven. Als dit gebeurd is, waarbij vooral op te letten is, dat de steken niet te groot genomen worden, om haken en het daardoor losscheuren der pakken te voorkomen en als de loshangende eindjes touw zijn vastgeknoopt en afgesneden, wordt het pak door de koelies van de kist afgenomen en op eene aangewezen plaats op zijn kant gezet.

Contramerk op de balen.

In de bovenmat is vroeger, tusschen het garen van de naad, een papiertje met het contramerk gestoken, dat vroeger in den rand der mand was bevestigd.

De merker neemt het er nu uit en merkt op de bovenstaande korte zijde, in het midden van het pak, juist onder het hoofdmerk van het bovenvlak, het contramerk, waarbij hij weder een blikken model gebruikt, of doet dit, als hij er bekwaam toe is, los uit de hand.

Elken dag wordt tot ongeveer 5 ure doorgewerkt. De koelies ontvangen circa 3 duiten per pak, en boven de 50 meestal voor elke 10 pakken eene gratificatie, terwijl zij van de onderneming hun middagmaal en bij het einde van den arbeid 2 à 4 flesschen koelie-arak krijgen. Zij maken van 80 tot 120 pakken per dag. Op ondernemingen met stoom- of hydraulische persen, zijn natuurlijk veel minder koelies voor dit werk noodig.

Restanten. Als er restanten bundels op de stapeltjes blijven, worden bij het einde van het persen eener partij, de bossen van al die hoopen bij elkander op een stapeltje gezet om later goed door een anderen stapel heen te worden gesorteerd

Nadat het stukblad is afgeperst wordt er uitgerekend hoeveel percentage dit uitmaakt van de totale hoeveelheid tabak, waarna gewoonlijk op de verschillende partijen ongeveer evenveel stukblad percentsgewijze wordt ingedeeld.

Bij het ten einde loopen van het persen, als men aan de laatste tabak bezig is, en er meer of minder bundels zijn dan de vereischte 80 kilo, dan worden de laatste pakken grooter of kleiner gemaakt en wordt het afwijkende gewicht in kilo's op de buitenzijde naast het contramerk aangegeven.

Mochten er hier en daar enkele bundels zijn blijven liggen, dan wordt daarvan in den regel een pak gemaakt, dat het merk krijgt van de minste soort tabak in dat pak aanwezig.

Recapitulatie van den oogst. Nadat al de tabak is afgeperst, maakt de administrateur eene recapitulatie van zijn oogst op, waarin vermeld wordt, hoeveel tabak 1^{e}, 2^{e}, enz. lengte hij in het geheel had en hoeveel dit percentsgewijze bedroeg; hetzelfde omtrent stuk- en spikkelblad, waarna uitgerekend wordt hoeveel verlies hij bij het fermenteeren heeft geleden.

De pakken worden per goed gesloten kar naar den

spoorweg of naar de sampan op de rivier gebracht, waarbij 8 pakken, 6 staande en 2 daarop liggende, in één ossenkar geladen worden. Bij het verladen in de karren en vooral in de sampans, is altijd een assistent met de contrôle der merken belast.

Bij het verongelukken van tabak door brand of water moet steeds zoo spoedig mogelijk een schade-rapport op zegel worden opgemaakt, waarin de oorzaak der geleden schade vermeld staat en de toestand beschreven wordt, waarin de tabak zich bevond na het ongeluk; ook het gewicht en de geschatte waarde der tabak worden opgegeven.

HOOFDSTUK XI

OPMERKINGEN MET BETREKKING TOT DEN ASSISTENT.

De veldassistent moet te allen tijde op de hoogte zijn van den geest zijner koelies, hierover den hoofdtandil raadplegen en van bijzondere gevallen den administrateur ten spoedigste mededeeling doen.

Bij zware regens of overstroomingen moet hij steeds, op welk uur van den nacht ook, op de hoogte van het gevaar zijn, onverwijld met zijne tandils en koelies de noodige maatregelen nemen en doen uitvoeren. Hetzelfde geldt ook in geval van brand of windschade.

Men kan van onze Chineezen zeer veel gedaan krijgen, als men goed en rechtvaardig met hen omgaat, d. w. z steeds dezelfde voor hen blijft en ieder geeft wat hem toekomt, niets onrechtvaardigs van hen eischt en steeds hunne belangen te zamen met die der onderneming blijft behartigen. Hiertoe is het van

belang een weinig Chineesch te kunnen verstaan en spreken, hoewel men zich nimmer moet bemoeien met de dikwijls vuile Chineesche perkara's, die alleen door den hoofdtandil moeten worden onderzocht en uitgemaakt.

De klachten der koelies tegen hunne tandils of den hoofdtandil worden door den assistent aangehoord en door hem onderzocht, terwijl hij een en ander met zijn advies aan den administrateur rapporteert, die dan naar zijn oordeel de klagers of de aangeklaagden ter bestraffing opzendt of ontslaat. Wanneer de koelies meenen zich bij den administrateur over den assistent te moeten beklagen, dan stelt de laatste eenige hunner daartoe onmiddellijk in de gelegenheid, terwijl hij zich zelf zoo spoedig mogelijk bij den administrateur verantwoordt.

Als de koelies in een dollen hoop naar den controleur willen loopen om eenige klacht in te dienen, dan wijst de assistent hen met behulp der tandils en van den hoofdtandil op het strafwaardige dezer handeling en hij tracht het aantal der klagers tot enkelen te beperken. Zijn zij echter niet tegen te houden, dan moet hij vooral ter voorkoming van allerlei onaangenaamheden terstond te paard stijgen en den administrateur daarvan kennis geven, opdat deze in persoon den controleur kan inlichten.

De begrafenissen geschieden, zooals vroeger gezegd werd, volgens gewoonten en gebruiken van den landaard des overledenen, waartoe op de onderneming een

stuk land, met eene heg omgeven en met boomen beplant, als *kerkhof* is ingericht, welk terrein steeds voor rekening der onderneming wordt schoongehouden. Chineezen, Javanen, Klings enz., hebben hier elk hunne bijzondere afdeeling. De assistent zorgt steeds dadelijk voor het noodige bij zulk eene begrafenis en geeft de noodige lieden vrijaf om alles gereed te maken, en het lijk te kunnen volgen.

Vooral bij epidemieën moet de assistent de noodige voorzorgsmaatregelen nemen en zich overal van de nakoming der hygiënische voorschriften overtuigen, terwijl hij in zijne afdeeling de noodige medicijnen met kalmte verstrekken, de koelies moed inspreken en trouw de zieken bezoeken moet.

Door tandils en andere spionnen dient hij steeds volkomen op de hoogte te zijn van voorgenomen desertie onder de koelies, terwijl de verdachten in het oog worden gehouden en gelet wordt op hun geld, kleederen en inkoopen. Ingeval van desertie zendt hij de deserteurs dadelijk eenige vertrouwde oppassers of koelies, voorzien van de noodige briefjes, achterna, terwijl hij onmiddellijk den administrateur van een en ander kennis geeft, die dan zijne maatregelen neemt.

Bij het ontvangen der tabak moet de assistent beslist en onpartijdig optreden; niet den goeden koelie in alles bevoordeelen en den minder goeden onaangenaam of onbillijk bejegenen. Door eene dergelijke handelwijze kan hij van zulk een koelie spoedig een desperado maken, zeer ten nadeele der onderneming.

Tegenover de inlandsche bevolking en de aannemers moet de assistent met voorkomendheid en gepaste waardigheid optreden. Nimmer mag hij het decorum uit het oog verliezen en zich door het langzame en werkelijk of schijnbaar besluitelooze van den inlander tot het uiten van vloeken of scheldwoorden laten verleiden.

De verhouding der Europeesche assistenten onderling moet steeds van dien aard zijn, dat het belang der onderneming op den voorgrond blijft staan, de orders van den administrateur ten volle, zonder opmerkingen uitgevoerd en alle persoonlijke veeten of belangen geheel in het voordeel der onderneming worden opgelost.

Reeds vroeger werd gezegd, dat niets den assistent te onbeduidend mag toeschijnen. Als hij eenmaal de geheele tabakscampagne heeft medegemaakt, zal hij dikwijls genoeg gelegenheid gehad hebben, om zich van de waarheid hiervan te overtuigen.

Tegenover het Bestuur moet steeds eene gepaste beleefdheid in acht worden genomen. In Nederlandsch-Indië hebben de ambtenaren zeer veel te zeggen en zij kunnen den planter het leven zeer onaangenaam maken, terwijl zij aan de andere zijde juist de personen zijn, die den planter door hunne macht en positie grootelijks kunnen steunen.

De gastvrijheid in Deli staat overal gunstig bekend en ieder moet het zijne er toe bijdragen om haar hoog te houden, zonder tot verkwisting over te gaan.

Gewoonlijk wordt in Deli de personeele belasting voor de assistenten, namelijk de aanslag op huurwaarde, meubelen en paarden, door de onderneming, maar de patentbelasting, zijnde circa 2 pct. van het inkomen, door den assistent zelven betaald. Daar nu deze biljetten veelal laat in het jaar worden uitgedeeld, zoodat reeds verscheidene betalingstermijnen zijn verloopen, raden wij den assistent aan, om reeds vooruit voor deze jaarlijksche betaling te sparen; anders wordt zijn budget te veel in eens bezwaard of moet hij bij den administrateur om voorschot aankloppen; terwijl hij bij wanbetaling in boeten en allerlei onaangenaamheden met het Bestuur vervalt.

Het salaris van den assistent bedraagt gewoonlijk:

1e. tien maanden	ca.	90	Mex. dollars
2e. jaar	„	110	„
3e. „	„	130	„
4e. „	„	150	„
5e. „	„	175	„
6e. „	„	190	„
7e. „	„	220	„

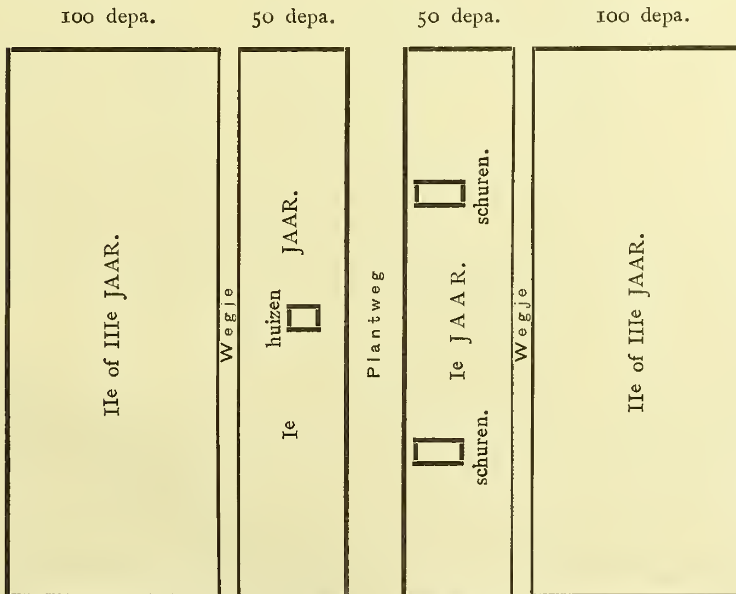
daar hij nu van $ 100 à $ 110 per maand met zuinigheid goed kan rondkomen bestaat er reeds na 2 jaar, wanneer hij zijn eventueel genoten voorschot heeft terug betaald, gelegenheid om wat geld over te leggen; de meeste groote maatschappijen bieden eene schoone gelegenheid aan om eene aardige rente te genieten.

NASCHRIFT.

Daar wij in dit werk van een tweejarige aanplanting zijn uitgegaan, wenschen wij nog hier in het kort de systemen, volgens welke op sommige ondernemingen de aanplant en de schuren voor 3, 4 en 8 jaren worden aangelegd, aan te geven.

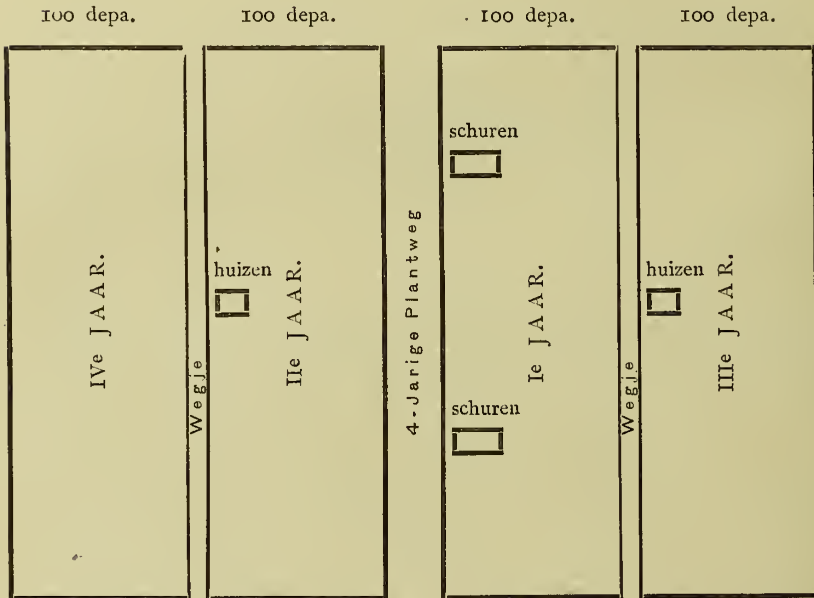
Bij 3-jarigen aanplant komen de velden rechts en links van den plantweg te liggen, elk 100 depa diep en 15 depa breed, terwijl de plantweg midden door deze velden loopt en ze dus in twee helften, elk van 50 depa diepte snijdt, waar dan het 1e jaar wordt geplant. Huizen en schuren komen aan den plantweg te staan. Dadelijk valt hierbij in het oog, dat de velden nu zooveel minder diepte hebben, de plantweg

zooveel langer is en de koelies zooveel meer afstand hebben af te leggen; er moet dus noodzakelijk meer personeel zijn. Bovendien is het een groot nadeel, dat in het 3e jaar de middelste velden, dus die van het 1e jaar, weder geheel in bosch zijn veranderd. Schuren en huizen worden daarmee omringd en men zal voortdurend veel opkomend bosch moeten hakken, om beide goed open te houden voor het gezicht en voor licht en lucht. Dit systeem is dan ook vrijwel verlaten.

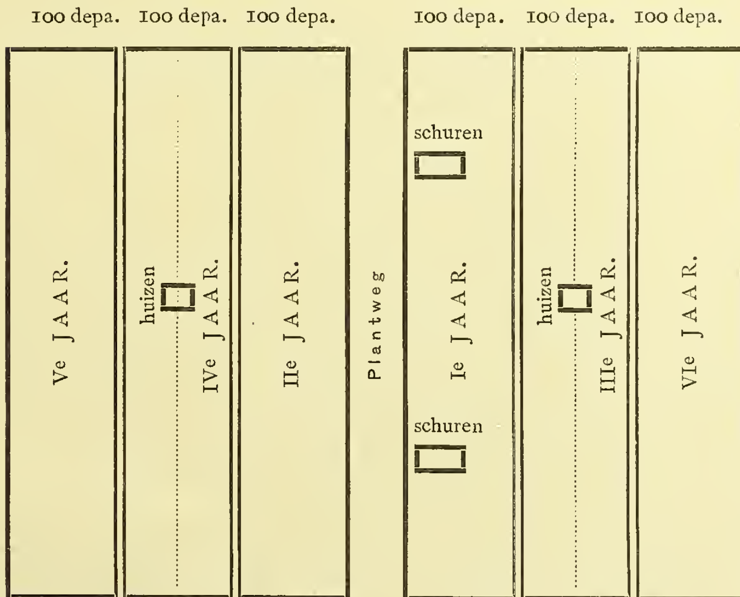
Bij 4-jarigen aanplant worden de schuren voor vier

jaren aan den plantweg gebouwd, terwijl de koeliehuizen, hetzij voor twee jaren aan elk der beide kleine wegjes rechts en links van dien weg, of in ééns voor vier jaren aan den plantweg gebouwd worden.

Ook hier wordt de plantweg voor hetzelfde aantal velden veel langer en de contrôle zooveel lastiger. De koelies zijn zeer ver van de schuren verwijderd. Zijn de koeliewoningen aan den plantweg gelegen, dan is het bezwaar natuurlijk nog veel erger dan bij driejarigen aanplant.

Het bouwen en vooral het schutten der schuren vereischt veel zorg en overleg, vooral voor het laatste jaar. Deze wijze van beplanting wordt evenwel dikwijls toegepast op reeds afgeplante ondernemingen, waar geen bouwhout meer voorhanden is en het daarom van elders met grooter kosten, maar van goede hoedanigheid, wordt aangevoerd.

Zoo kan men ook aanplanten maken voor 6 en 8 jaren, waarbij dan hoofdzakelijk het voordeel hierin moet bestaan, dat men voor dien tijd permanente

schuren van gezaagd hout op steenen neuten aan den plantweg bouwt.

De beste soort atap houdt het in den regel niet langer uit dan 4 jaren, zoodat dit materiaal na dien termijn zal moeten worden verwisseld.

Deze 6 en 8-jarige aanplant is eigenlijk niet anders dan eene combinatie van 2 aanplanten voor 3 of 4 jaren.

In dit geval worden somtijds de eens gebruikte gronden na 4 jaren weder gebruikt. De nadeelen van deze wijze van werken zijn reeds vroeger opgegeven.

